

श्रीगणेशायनमः ॥

अथ

श्रीमत्कविराजजयदेवपाण्डितकृतं

गीतगोविन्दाख्यं

सटीकं काव्यम्

प्रारभ्यते

मेघैर्मन्दुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्नतं भीरु
रयंत्वमेव तदिमं राधेगृहं प्रापय ॥ इत्थं नन्दनिदेशतश्चलि
तयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं राधामाधवयोर्जयन्ति यमुना कूले
रहः केलयः ॥ १ ॥

श्रीराधाकृष्णभ्यान्नमः ॥ अथावभ्रतां भूयात्कृष्णः सद्भक्तिभावितः ॥ कालिन्दी
जलसंसर्गं मेघरयामोतिसुन्दरः ॥ १ ॥

इह कविः प्रारिप्सितस्य निर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थं कृष्णस्मरणरूपवस्तु विदेशलक्षणे
मेगलाभिरुहं बावशाचरति मेघैरिति राधामाधवयोः रहःकेलयः यमुनाकूले जयन्तीत्य
न्वयः राधाकृष्णयोः रहःकेलयः एतान्तक्रीडाः यमुनाकूले यमुनातीरे जयन्ति सर्वोत्क
र्षेण वर्तन्ते कथं भूयैः राधामाधवयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं अध्वनिमार्गे कुंजलतगृहे दुमे
गृहे अर्ह्य इति नन्दनिदेशतः नन्दाश्रया कवित्वयोः अथवा अथ कुंजलतगृहे इति

वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्भापद्भावतीचरणचार
णचक्रवर्ती ॥ श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतमेतं करो
जयदेवकविः प्रबन्धम् ॥ २ ॥

ननु जयदेवस्य पुरुषत्वाद्गोप्यकैलिकथनेकथिमाधिकार इत्यादिप्यस्यस्तश्चत्वं
निराकुर्वन् अभिसाराख्यप्रबन्धचित्तनिरूपणेनैव विस्तारयति श्रीराधानुग्रहं च प्राप्तार्थयते
वाग्देवतेति जयः श्रीकृष्णः देवो यस्य स एव कविः काव्यकर्ता एतं प्रबन्धं करोतीत्यन्वयः प्र-
बन्धचिह्नं भोजे शृंगारैकप्रधानो योगीततात्वादिसंयुतः अभिसारार्थनिपुंसाः प्रबन्धः सं-
प्रकीर्तितः प्रकर्षेण बन्धो न्योन्यासक्रिरूपो नायकनायिकयोरेव प्रबन्धः कीदृशं श्रीः शृंगारः
शोभासंपत्तिः रुदितः कांतिरूपाराधैवचात्र प्रस्तुता तद्योक्तं श्रीभागवते यत्तत्तराननयकोश
ज्ञानं दिव्यैः रुदितः स्वर्गो ज्ञापते द्योतत इति योः वैकुण्ठस्तद्भवपिराधैव ज्ञातव्या वसु
पुत्राष्टासु दीव्यतीति वसुदेवो नंदो वासुदेवस्तयाराधया सहितो वासुदेवस्तस्य यारतिके जय
स्नेहक्रीडाप्रकारास्तासां यः कथाश्चतुःषष्टिर्बन्धात्मिकास्ताभिः समेतं युक्तं कीदृशः वा-
ग्देवता श्रीकृष्णस्तस्य चरितं रासीत्पि कालीला वैदग्ध्यं वातपातेन वा विचित्रितं मंडितं
कामोद्बोधकप्रकारान्वितं वाचित्तमंतःकरणमेव सद्गुह्यस्य स्यः तद्योक्तं श्रीभागवते
सावाग्ययातस्य गुणानटखीत इत्यनेनान्ये च वाग्देवत्वं निरस्तं गृहमपि विविधोपकरणैश्च
चित्तं भवतितद्भवपि भगवद्गुणचित्रैरलंकियते प्रवेशमात्रेण पवित्रीकृतं वर्द्धमानस्तेहेना
ल्लितं विविधकैलिप्रदर्शनेन प्रकाशनेन वाचित्रितमिति भावः कीदृशः पद्मावतीनामस्तस्य
प्रसदाइः कामोवाऽस्यास्तस्य वाचरणयोश्चरणयोर्नृत्यति पुनतारूपेन तं चक्रवर्ती नृपराजो
नटराजो वसदा शृंगारित्वात् एतेन कवेः शूरित्वं सूचितं पद्मानिक्रीडार्थं यत्र सा पद्मावती
अथवा सौंदर्यसौभाग्ययोक्तं सामुद्रिक शास्त्रोक्तं पद्मावतीस्तस्य सा पद्मावती श्रीराधा
तस्याश्चरणयोश्चरणं सेवक तयात्मनि वेदनं तत्र चक्रः सेवकसमूहस्तद्भक्तिं तुंशीकं
यस्य सः तच्चरणं लालने चक्रवर्तित्वमात्मने भिमन्यमानश्चेत्तरथांगस्तत्प्रणयवानिति वा
इत्थं च शृंगारीचेत्कविः काव्यं तदा समर्थं जगत् स एव वदशृंगारी तदा विरसतां व्रजेदिति
श्लोकोक्तिरलंकारः आलेख्याश्चर्वयोश्चित्रमित्यमरः कविः काव्यकरेशूरेचेति विश्वः
चक्रः कोके व्रजे पुंसि स्त्रीष्वे सैन्यरथांगयोरित्यपि गृहगेहोदवासिते वेश्मसघनिकेतनमित्य-
मरस

एवंतावद्विद्वज्जन प्रवृत्त्यर्थमन्यकाव्यापेक्षयास्वकाव्योत्कर्षं प्रथयन् गीतगोविन्दभ
वणे श्रोतृगणं प्रोत्साहयति यदातिदेहाः बहुपुण्यप्रदाः यदिहरिस्मरणे श्रीहरेः स्मरणे
मनश्चितं सरसं भगवत्प्रणययुक्तं शृंगारसः तत्सहितं वात्साभिंलापं वा तदाजयदेवसर-
स्वतीं गीतगोविन्दरूपां वाचं श्रणुते न्वयः मनस्तत्कर्तुमभिवांछातदात्यादरेण शृणुतात
द्वारणमेव तदेव करिष्यतीति भावः किंच यदि विलासोन्मीणां प्रतितिधिकेशाश्रमोर्गं स्प
शांश्रयोर्ध्वं चरति कोपोक्तस्तस्य कलासुचतुःषष्टिः क्रीडासुकृतदलं कौतुकं विलास
लक्षणं रतिकोपोक्तं ग्रंथविस्तरभयात्र लिखितं कीदृशीं मधुरामिष्टा श्रीराधाशृंगार
प्राधान्यात् कोमलासृद्धता प्रणयपूर्वकं श्रीकृष्णवचन संयुक्त्वात् कान्ताकमनीयास्मि
न्वसाहचर्यादिवचनयुक्त्वात् तत्पथ नामावलीपरम्परायस्थास्तां कर्मधारयः समासः मधु
रं यथा मधुरं रसवत् वाचि वस्तून्यपिरसस्त्विति येन भायति धीमत्सो मधुनेव मधुव्रता इति
दण्डी सुकुमारं यथा सुप्रयोगैर्महोत्कृष्टैर्युक्तमस्पृष्टसंघिभिः सुकुमारार्थसंयुक्तं सुकुमारं प्र
चक्षते कांत्यथा यन्मनाः श्रोत्रविशदं प्रह्लादजनकं भवेत् शब्दबन्धानुयोगेन तत्कांतमभि
चक्षते इत्यपि तत्र मधुरं द्विविधं अक्षराश्रितमर्थाश्रितं च तत्राक्षरमधुरत्वमपृथक्पदत्वं
अर्थमधुरत्वं वनवैचित्र्यं कोमलत्वमपि द्विविधं बंधस्यापरुषत्वं शब्दकोमलत्वमर्थं कोम
लत्वं वा तत्सर्वमन्यकवीनां काव्येसाधारणं अत्रत्वसाधारणं राधाकृष्ण इतीनामेतत्सर्वं
अतो जयदेवसरस्वतीसर्वभेषां शृणुतेति भावः कलास्याचंद्रकलायां कलास्यात्कीरनादि
भित्तिविश्वः दीपकोपमखंकारः तल्लक्षणं शिशुबोधे प्रस्तुत्यैचित्तमर्वाह्यद्वयैः सह
संगतिः दधानं दीपयत्यर्थानदीपकतदुदाहृतं एवमेतैः शब्दैर्विषयप्रयोजनसंबंधाधिकारि
णो दर्शिताः तत्र रहः केलय इति विषयः यमुनाकूल इत्यधिकरणं राधामावयोरिति वसंत
कालसमयः सद्भक्तिरिति प्रयोजनं प्रतिपादकप्रतिपाद्यरूपः संबंधः श्रीराधाकृष्णरसभा
वितानतः करणैवाधिकारीत्येवं सर्वानि क्रीडासाधनानि निरूपितानि ॥ ३ ॥

वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिगिरां जानी
ते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरूहदुतेः ॥ शृंगारोत्तरस
त्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्द्धनस्पृही कोपि न विश्रुतः श्रु
तिधरो धोयी कविक्षमापतिः ॥ ४ ॥

इदानीं स्वसरस्वती प्रामाण्योत्कर्षार्थकेन चिद्भगवतोत्तमेन कविराजसभायां वार्षि
तपथं संगृह्यते कविना नन्वेतानां गुणसंयुक्तापि सरस्वतीलक्ष्मणसेन महानृपतिवरस
भायामुमापतिधरादीनां कवीनामप्यस्ति सा किंन श्रोतृणां श्रवणरतिजनकेत्याहवाच इति
मन्त्रीवाच वाणी पल्लवयति विस्तारयति का

भावः तथाच राजसभायां शरण्यइति नामाकथितकविः उरुहस्यगूढार्थस्य श्रुतेः शीघ्रो
 वारणतः श्लाघ्यः स्तुत्यः तथावास्यकवेः काव्यगूढार्थत्वादिदोषस्तं प्रसादात्तुग्रहरहितं
 चेति अतएव विद्वज्जन मनोऽरतिजनकमिति ध्वनितं तथाच शृंगारोत्तरस्य सत्प्रमेय
 स्यऽङ्गाररसं एव उत्तरः श्रेष्ठोयत्र शृंगारेणोत्तरं मुख्यं वा सत्प्रमेयमुत्तमं वस्तु तस्य रचनैः
 कवितायां मुख्यप्रकर्षनैराचार्यगोवर्द्धनाचार्येण सहसर्द्धावात्रकोपि विश्रुतो न विख्यातः
 शृंगाररस मुख्यरचनायामेव तस्य प्रौढ्यं रसांतर कथने सौप्त्य समर्थ एव अतस्तत्कवि
 त्वं न सज्जनद्वय गमकमिति भावः आचार्यपदमुपहासार्थं धोयीनामाकविः क्षमापति
 कविराजः श्रुतिधरः श्रवणमात्रग्राही श्रुतार्थधरो वा ननु तस्य कविरचनायास्वकौशलं
 उच्चारितमात्रग्राहकइति भावः क्षमापतिशब्देनाहंकार कथनाय राजोपमानतु कविगणन
 तस्येत्यर्थः गिरां वचसांसंदर्भशुद्धिं गुणालंकारादिग्रन्थविशेषं जयदेवकविरेव जानीते
 नान्यः कश्चित्कविः अतएव जयदेवकृतगीतगोविंद काव्यश्रवणे संतोषस्तथानान्यत्र काव्ये
 अतएव तदेव श्रोतव्यमिति भावः पल्लवः किशलये पिंगे विलपे विस्तरे चलइति विश्वप्र
 काशः लघुच्छिप्रमरंद्रुतमित्यमरः उत्तरं प्रतिवाक्ये स्यादुद्धेदिव्योत्तमेऽन्यच्चदिति च उदात्त
 नामायमलंकारः तल्लक्षणं शिशुबोधे उच्चैः समृद्धिबद्धस्तुवर्णनं स्यादुदात्तता सामर्थ्यं जा
 यते यत्र चरमोत्कर्षं चित्रितेति ॥ ४ ॥

गौड़मालवरागे रूपकताल ॥

प्रलयपयोधिजले धृतवानसिवेदं । बिहितबहित्रचरि
 त्रमखेदं ॥ केशवधृतमीनशरीर जयजगदीशहरे ॥ १ ॥

एवंतावत्पूर्वश्लोकोक्ताः राधामाधवयोः रहः केलयस्ताएव श्रीकृष्णचंद्रसंभोग पु
 ष्ट्यर्थभगवद्गीताविलासनां प्रतापसौभाग्यादीनां च श्रीकृष्णचंद्राधीनत्वं वदन् दशाव
 तार प्रस्तावे श्रीकृष्णचंद्रस्य नायकचूडामणित्वं च संयोगरसपुष्ट्यर्थं विप्रयोगरसमाह
 प्रलयेत्यादिना यथासंभोगरसपुष्ट्यर्थं विप्रयोगनिरूपणं कारवापितेदिव आदौ भूयान्
 रागोद्दिजायते गीतस्यास्य गौड़मालवरागे रूपकताल ध्रुपदं च गीतलक्षणं स्वरताल
 ग्रामभेदराग सगांगभूषितं संस्कृतं प्राकृतं बाधगीतं गीतविदो विदुरिति रागलक्षणं निर्द
 विनी चुंबितवक्रपथः शुक्रश्रुतिः कुशवान् प्रमत्तः संकेतशालां प्रविशन् प्रदोषे मालाधरे
 मालवरागराजः ताललक्षणं रूपके स्यादद्भुतं लघुइति गीतरजाकरः षोडशध्रुवक
 स्तल्लक्षणं ग्रन्थविस्तरभयात्तल्लिखितं पदस्य पुनः पुनरावृत्ति ध्रुवपदं द्वैकेशवसुखशायि
 नः धृतमीनशरीरं धनं गीतस्य शरीरमिव शरीरं येन धृतमीनबंध इत्यर्थः

मगलार्थश्च तद्वदत्रापि धृतमीनबन्धएवमङ्गलं हेदेवकीडाकर्तः हेहरे भक्तजनसंतापहारिन्
सर्वामङ्गलहारिन्वा युवतिकामतापनाशनइतिवा जयजयइतिवीप्सया अतिशयेनसर्वो
त्कर्षेण वर्तस्वजयजगदीशवापाठः गच्छतीतिनानाशृंगारसमापद्यते तत्तजगद्युवतिवृन्दं
स्थेशनायकचूडामणौ प्रथममीनबन्धकेलिमाह प्रलयेति प्रकर्षेणमनसः लयस्तदाकार
तापत्रसुरतेसप्रलयः सयथा सुरतेचसमायौचमनोपवनलीयते किंतेनसुरतेनार्थः किंतेन
चसमाविना तत्रानन्दश्रमजनितपयोधौ यज्जलंतस्मिन् वेदंवात्स्याथनशास्त्रप्रतिपाद्यमीन
बन्धादिकुशलत्वं वेद्यते ज्ञायतेरतिकोपोक्तः केशरुपर्शादिलीलांवाखेदंयथास्यात्तथाधृत
वानसित्वं योषितवानसीत्यर्थः कीदृशंवेदंविहितंवाहिनस्यपोतस्यचरित्रंकोलि जलधिपार
प्रापकरूपेयेन एतेननायकचूडामणित्वंसूचितं पद्मेमीनरूपंस्तौति प्रलयकालीनाद्येपयो
धयो जलधयस्तेषां जलेमज्जंतंवेदंमीनशरीरं लीलयाधृतमादायननुकर्मवशेनाखेदं यथा
स्यात्तथा धृतवानसित्वं अरूपजलनिवासोमत्स्याभीष्टः सुतरां जलधौ तथाचश्रुतिः यो
ब्रह्माणं विदधातिपूर्वयोवेदांश्चप्रादिणोतितस्मै तमेवात्मप्रकाशं मुमुक्षुर्वैशरणमहं प्रपद्यइ
ति श्रोत्रद्वार्चइशः शिवश्चतौवसौसेवकोत्तमौयस्येति हेकेशव धृतंमीनशरीरं येनतत्संबोवनं
जयसर्वोत्कर्षवर्तस्व ननुसर्वोत्कर्षवृत्तौ किंसामर्थ्यतत्राह हेजगतांचतुर्दशभुवनानांइश
नियंतः हेहरे हरतिभक्तानांक्रेशं भजनानुसारेणेतितथा तच्चोक्तं श्रीभागवते ह्यंतस्योह्य
भट्टाणि विधुनोतिसुहृत्सतामिति एतदुष्करकार्यशीघ्रकारित्वेदक्षतालक्ष्णौ नायकगुण
उक्तः प्रलयोत्पत्तिस्त्यमरः १

**क्षितिरतिविपुलतरे तवतिष्ठतिष्ठे । धराणिधरणाकिण
चक्रगरिष्ठे ॥ केशवधृतकच्छपरूप जयजगदीशहरे ॥२॥**

कच्छपंसदशब्रंहांतरमाह हेधृतकच्छपरूप हस्तौपादौचसंकोच्यकांतामुपरिवृज्जभा
स्थापयेत्सुरतेयत्रकच्छपः संप्रकीर्तितः तवपृष्ठेपृष्ठविभागे क्षितिदंदावननिकुंजभूमितिष्ठ
तिवर्ततइत्यन्वयः कीदृशेपृष्ठे अतिविपुलतरे अतिशयेनविपुलयतिविशेषेणमहत्त्वं रस
स्यप्राप्नोतीतितथा पुलमहत्त्वेधातुः अनेननायकस्याश्रांतोद्बहत्वंसूचितं कीदृशेधराणि
धरणाकिणचक्रगरिष्ठे पूर्वोक्तबंधधारणेन किणकुंकुमादिचिह्नंयच्चक्रं चक्राकृतिकंकणंतेन
गरिष्ठेप्राप्तगौरवेऽनर्घ्यइत्यर्थः अन्यद्विरत्रमचिद्रमत्रणभवानर्घ्यमिदं पुनस्त्वच्छरित्त्व
प्रियानखचिह्नितमप्यमूल्यमिति श्रीराधोक्तिरत्रसर्वत्रज्ञेया तद्यथा सर्वस्यापिहिरस्यत्रणे
द्वैः परिहायतेदयितावधखत्रंतुत्रणितंपात्यनर्घ्यतामिति तिष्ठतिफलपर्यंतकार्यनिर्वाहक
तयास्थिरतालक्ष्णोनायकगुणउक्तः क्षितिः सहारनशीलेस्याद्विरक्तच धरास्वपीतिमहौ
दंभिः पृष्ठपृष्ठेप्रदेशेस्यात्पृष्ठस्याद्विविलाशश्च इतिमेदिनीकारः पद्मेकच्छपरूपस्तौतिहेके
शव हेधृतकररूप धृतकच्छपस्वरूपेयेनतादृश जयजयस्वोत्कर्षमाविष्कुरु आविष्कुरुन

मस्तिकीदृशं अद्भुतमाश्चर्यं जनकमधभागो यस्यतस्तत्तत्तत्त्वकथने नक्तंजसाम्पुं पुन-
कीदृशं दलितहिरण्यकशिपुस्तनुभृगं दलितो विदारितो हिरण्यकशिपोः स्वर्णशय्यायां
तनुरेवभृगो यवतत् अन्यत्रभ्रमरेण कमलंविदार्यते अवतुसएव दलित इत्यनेन शृंगार
रस पूर्तिरुक्तेतिभावः केशवेत्यादि पूर्ववत्पक्षे नरहरिरूपंस्तौतिहेकेशवहेधृतनरहरिरूप
धृतनरहरिरूपं येनतत्संबोधनं जयजयश्रीनृसिंहावतार प्रयोजनमाह तवेत्यादितवकरकं
मलवरे करोहस्तःसएवकमलवरः कमलश्रेष्ठस्तत्रनखं तिष्ठतिकीदृशं अद्भुतशृंगं अद्भुत
आश्चर्यरूपं शृंगमधभागो यस्यतादृशं अद्भुतत्वमेवाह दलितेत्यादि दलितोविदारितो
हिरण्यकशिपोः दैत्यस्यतनुर्देहः सएवभृगो भ्रमरोयेन तादृशं अन्यत्रकमलो तन्मकरं
दपानादिना भृगानां तृप्तिर्भवति इहतु नृहरिकरकमलाग्रभागेन भृगएव विदारित इत्य
द्भुतत्वं नरहरिरूपेत्यनेनातिविकट शौर्यबलातिशयेन नायके साहासिकत्वाति सम
गुणः सूचितः माणिक्ये शिखरेशृंगं भूभृतांच विपायकेपीति वैजयंती पुनर्भवः कररुहो
नखोल्लित्यमरः शृंगप्रभुत्वे इतिविश्वः हिरण्यकशिपुर्दैत्येशयने स्वर्णनिर्भतइतिभोजे ॥

**छलयसिविक्रमणेवल्लिमद्भुतवामन । पदनखनरिजनि
तजनपावन ॥ केशवधृतवामनरूप जयजगदीशहरे ५ ॥**

आलिंगनरूपांकीडामाह छलयसीत्यादिना हेकेशवहेधृतवामनरूप वासयतिनाम
यतिआलिंगनादिभिर्मानादिनावायः सवामनः तत्संबोधनं तेनमाभेनत्वं विक्रमण्येसुरत
विक्रमेसुरतपराक्रम इत्यर्थः वल्लिखिलं छलयसिवंचयसिविपरीत विचयेन जात्यात्र
मयसीति सूचितं हे अद्भुतवामन आश्चर्यवामनपदनखेति सम्बोधनं विपरीत भुरतेन
तत्रयं पदनखत्वं तत्क्षालनाययत्नीरंतेनजानितं जनस्यपावनं चित्तप्रसादोयेनतत्संबुद्धिः
चित्तप्रसादकारिन् एतेननायिकोत्कर्षः पावनत्वंच नायकस्थोक्तं ननुनखदानं करनखेनैव
जन्यतेनपदं नखेनेति सत्यमेतत्तु विपरीतरतौनायिकापदं नखक्षताभिप्रायेण ज्ञातव्यं
पक्षेत्रामनरूपं स्तौति हेधृतवामनरूपेति अद्भुताश्चर्यरूपवामन अद्भुतमदृष्टपूर्वं दैत्या
नां दर्पनाशयतीतिवामनअद्भुतत्वमेवाह पदनखेति पदनखसंबंधि यत्नीरं गङ्गाजलेतेन
जनितं जनानांपावित्र्यं येनतादृशजयकेशवादिपूर्ववत् वामनावतारप्रयोजनमाह छलय
सीत्यादि विक्रमण्येपराक्रमे वल्लिदैत्यं छलयसिवंचयसि श्रीकृष्णः वामनरूपं विधायबलैः
पदत्रयपरिमितांभूमिं याचयित्वा पश्चाद्ब्रह्मद्वयं प्रकटीकृत्यबलिमधः हित्वाचतुर्दश भुव
नानिगृहीतवानितिपुराणप्रसिद्धेः छलयसीत्यनेन नायकस्यअनुनयचातुरींसूचितेतिभावः
वल्लिखिवदयामसुरेबलिः पूजोपहारेकेबलिर्बलिष्ठ इतिवैजयंती अष्टौभस्तोयपानीय नीर
क्षीरांशुशंभरमित्यमरः वामनकर्षके विष्णौवामनो नतिकारकः छलंकातुक्प्रेषकं छलंके
लिकलास्वपीतिरत्रकोपः ॥ ५ ॥

**क्षत्रियरुधिरमथेजगदपगतपापं । स्नपयसिपयसि श
मितभवतापं ॥ केशवधृतभृगुपतिरूप जयजगदीशहरे ॥**

अतिदुस्सहतापोयंसमर्नीक्रीडामाह विभ्रतरसमिति भृगवोरसिका रसिकानांपतिः
प्रभुः प्रशस्तोभृगुपतिरूपः प्रशंसार्यरूपः रसिकचूडामण्ये जयजगदीशादिपदं पूर्ववत् क्ष
त्रियरुधिर सद्यशेषयसि जगत् स्नपयसि श्रीकालिन्दीजक्रीडायां कुंकुमकर्मिरितायां ग
च्छतीति जगन्नायिका समूहंस्नपयसिस्नानं कारयसीत्यन्वयः कीदृशंजगत् व्रजयुवति
वृन्दं अपगतपापं स्नानमात्रेणनष्टं संसारकलुषं पुनः कीदृशंजगत् युवतिवृन्दं शमितभ
वतापं शमितः शांतिं प्रापितः भवस्यकामस्य विरहोत्पन्नोतापोयेन भवोत्रकामवाचक
भीमोभीमसेन इतिवत्पक्षे परशुरामावतारंस्तौति धृतभृगुपतिरूपेति हेकेशव हेरतभृगु
पतिरूपधृतभृगुपतेः परशुरामस्यरूपंयेन तादृशजयपरशुरामावतार प्रयोजनमाह क्षत्रि
याणां रुधिराणिप्रचुराणियत्रयस्मिन् कुरुक्षेत्राख्यतीर्थवरजले जगत्प्राणिजातं अपग
तपापं नष्टंपातकं यथाभवति तथास्नापयसि स्नानंकारयसि कीदृशंजगत् शमित भवता
पं शमितोनाशितो भवस्य संसारस्य तापोयत्र तादृशंअनेनतेजस्विता लक्षणेनायकगुण
उक्तः रुधिरांगारके प्रोक्तोरुधिरं कुंकुमास्त्रजोरिति विश्वः पपस्यानीर क्षीरयोरित्यपिभवः
संसारस्तातापेस्यात्तथा शंकरजातिष्वितिधरणिः भवोजन्मनिप्रोक्तःभव कामइतिकी
र्यत इतिमेदिनीकारः ६ ॥

**वितरसिदिक्षुरणेदिग्पतिकमनीयं । दशमुखमौलिव
ल्लिरमणीयं ॥ केशवधृतरधुपतिरूपजयजगदीशहरे ७ ॥**

सुप्रसन्नात्मिकाक्रीडामाह वितरसीत्यादिना हेकेशव हेधृतरधुपतिरूप जयराघवएक
पत्नीपतय पतयस्तेषांपतिः श्रेष्ठस्तत्संबुद्धिः एतेनबहुयुवतिष्यासक्निर्निवारितादि क्षुरति
विहारदिशाक्षुरणे स्मरसंग्रामेदशमुखे दशप्रकारोयौमौलिकेशया सस्तेनवल्लिपूजां वितर-
सियद्वा दशमुखायकामायमौलिना किरीटरात्मेनवल्लिपूजां विस्तरसिददासि इतिकेचित्
कीदृशंदिग्पतिकमनीयं दिशांपतय इंद्रायस्तेषां कमनीयं मनोहरं नदभीष्टंवा तदगोचर
मितिवापुनः किंभूतरमणीयं रतिजनकंशेषपूर्ववत् पक्षेरामावतारंस्तौति धृतिरधुपतिरू-
पेसति हेकेशव हेधृतरधुपतिरूप जयश्रीरामपुरुषार्थमाह वितरसीत्यादि रणेसंग्रामेदिक्षु
आसासुदशमुखस्यरावणस्य येमौलियोमस्तकानि किरीटानिवातान्यैव वल्लिपदहारं वि-
तरसिददासि कीदृशंदिग्पतिकमनीयं दिशांपेपतय इंद्रादयस्तेषांकमनीयं अभीष्टदंतत्रहेतु
रमणीयं मनोहरं अनेनदिग्पालाकांचितेन रावणबधेन गांभीर्यं लक्षणेनायकगुणउक्त
क्रियत्रमुद्गास्रमौलिःकेशेचसंपतेकरोपहारयोः पुंसिबलिःप्रत्यंगतोऽश्विमित्यमरः ७ ॥

**वहसि वपुषि विशदे वसनंजलदाभं । हलहतिभीति
मिलितयमुनाभं ॥ केशवधृतहलधररूप जयजगदीशहरे ८**

एवंरतिविहारगार्हितं प्रत्याहवसीत्यादिना हेतुहलधररूप हलविलेपयोधातुहलनंहलः
विलेखणंनखक्षताधरक्षतरूपं रतौधत्तेइतिहलधरः सुरतकेलिप्रशस्तो हलधररूपस्तत्संबु
द्धिःधृतनानानखाधरक्षत प्रदरूपत्वं विशदेनिर्मले वपुषिशरीरे वसनंवल्लवहसिस्वांगं सुंदर
स्यवसनधारणंभारमतो धारयसीत्युक्तं कीदृशं जलदानं जलदानां नीलमेघचन्दानांशोभा
यस्मात्तत् जलदयस्याभिप्रायेय जलदो यथास्वजीवनंदत्वा विश्वजीवनंकरोति तथात्व-
मपिवेदोक्तंहित्वा विहारंकुरु नहि वेदोक्तमर्यादापालनेन सर्वोपरिरसः साधयितुंशक्य
पुनः कीदृशं हलहतिभीति मिलितयमुनाभं हलेन यद्धनं भीत्या तद्वयेन मिलितायां
यमुनातस्याभेवाभादीप्तिर्यस्यतत् हलहतीपावेसएवार्थः हलधरपदेनवीरललित लक्ष्णौ
नायकगुणउक्तः पक्षे हलधरावतारंस्तौतिधृतहलधररूपेति हेकेशव हे हलधररूपधृत
हलधरस्वरूपं येनतादृश जयजयवल्लदेवस्यलीलामाह वहसीत्यादिविशदे कर्पूरपराग
गौरेवपुषिशरीरे जलदाभं सजलनीलमेघस्निग्धमेव कंवसनं वल्लवहसिधारयसीत्यन्वयः
हलहतीत्यादिपूर्ववत् भीरूणांदिकंपउचित एवेतिभावः कदाचिच्छ्रीटंदावनेवारुणीपीत्वा
ब्रजांगणाभिःसहविहरता बलभद्रेणयमुनाजलकेत्यर्थःमाकारितामसोयमिति श्रीकृष्णा
ज्येष्ठेवेति मत्वांतिकंनायांतीं कृष्णांक्रोधेन हलाग्रेण कृष्णवानिति पुराणश्रुतिः हलधर
शब्देन दुष्टनाशाय साधुरक्षार्थं हलंधृतवानसीति सूचित गात्रंवपुः संहननंशरीरंवर्ष्म
विधदइत्यमरः शुक्रः शुभ्रः शुचिः श्वेतविशदश्चेति पांडुरादित्यमरः विशदंनिर्मले प्रोक्तं
विशदंकनकप्रभे विशदंप्रकटार्थेपि विशदं विमलाशय इतिकोश चूडामणिःवल्लमाच्छादन
चासश्चैलं वसनमित्यमरः कर्पकेस्याद्धलधरः प्रलंबघ्नेचनीरशो विकर्षणे स्मरकृते
दारुण्यपि विकर्षण इतिभोजे उत्प्रेक्षापूर्वकोष्टमलंकारः भीतिः साध्वंस कंपयोरिति
विश्वप्रकाशः ॥ ८ ॥

**निंदसियज्ञविधेरहहश्रुतिजातम् । सदयहृदयदर्शितप
शुधातम् ॥ केशवधृतबुद्धशरीर जयजगदीशहरे ॥ ९ ॥**

वेदोक्तमर्यादाग्रहंत्यक्त्वा विहरतिपूर्वोक्तद्वदावरंतंप्रत्याह निंदसीत्यादिना हेकेशव
हेधृतबुद्धशरीर बुद्धज्ञातंश्रीवृषभानुरूपा यत्रस्वरूपेन तादृशजयजगदीशदिपूर्ववत् हेस
इयहृदयत्वंयज्ञविधेः मकरध्वजयज्ञविधेः अहहेतिखेदेश्रुतिजातं तत्प्रतिपादकमर्यादाभागं
निंदसिमर्यादाभूतं भार्गवमन्यसेनवेदस्त्वन्नियामक इत्यर्थः उक्तंचरतिचक्रे वृत्तस्यनैवशा
न्नंचक्रमइतिभोजे कीदृशदर्शितः पशुघातोयेन पक्षेबुद्धावतारंस्तौति धृतबुद्धशरीरेति हे
केशवधृतबुद्धशरीर धृतबुद्धस्यशरीरंयेनत्वंजय ननुबुद्धावतारे वेदनिंदकस्यबुद्धस्यममकथ

मतिश्लाघाप्रसंगः क्रियतइत्यतआहचिनिंदसीत्यादित्वंयज्ञविधेः यज्ञविधानस्यप्रवर्तकं
श्रुतिजातंश्रुतिविभागेनिंदसिननुसर्वमित्यर्थः एतदथाविभावात् यदायदाहिधर्मस्येतिवच
नात् किमर्थसोपिनिंदयतइत्याह दर्शितेतिअहहहेतिकथंदर्शितोबोधितः पशूनांघातोयेन
तथाभूतंवेदोपिपशूनांघातंप्रथयति कथंत्वंनिंदयसि इतिभावः तथानिंदायांकारणमाह
सदयेति दयाकृपातत्सहितं हृदयंयस्यतादृशसंबोधनं यद्वासहृदयहृदयाः ब्राह्मणास्तेपां
र्शितः पशुघातोहननंयेन कथंनिंदसिगवादिपशुघातंधिगिति तथावौधशास्त्रे अहिंसा
परमोधर्मइतिअयमर्थः रागवशादज्ञानविलोक्याग्नीपोमोयंपरश्वमालभेतेत्यादिस्वर्गजाति
फलविधिवाक्यैः प्ररोचनयातानुगुरुलक्षकवत्प्रवृत्त्यश्रानिरपराधवधसाध्यं नानाप्राणि
वधं स्वर्गजादिफलं नश्वरंविचार्य परमपुरुषार्थेश्रीकृष्णभजनेतान् प्रवर्तयितुंनहिंस्यात्स
र्वभूतानतियादिनायज्ञबोधकस्यवेदस्यनिंदांकरोपि ननुसर्वथावेदनिंदायांप्रवृत्तेसति ता
त्पर्यासिद्धांतमज्ञात्वाइष्टानां वेदमार्गेश्रीकृष्णभजनेवाऽविश्वासंस्तेषांमोहनायतवावतार
प्रयोजनमिति जगदीशादिपदंपूर्ववत् बुधशरीरेत्यनेनदयालक्ष्णोनायकगुणउक्तः वेदे
श्रवसिच ॥ ६ ॥

**म्लेच्छनिवहनिधनेकलयसिकरवालम् । धूमकेतुमिवकि
मपिकरालम् ॥ केशवधृतकल्किशरीर जयजगदीशहरे १०**

पूर्वोक्तविहारयुष्टं प्रत्याह म्लेच्छेत्यादि हे केशव धृतकल्किशरीर धृतंसापराधश
रीरंयेन तादृश जयजयशेषं समानंत्वं म्लेच्छनिवह निधनेकरवालं कलयसि म्लेच्छ
अव्यक्तेशब्दे म्लेच्छस्याव्यक्तकूजनस्यनिवहः समूहस्तस्यनिधने विरामेखड्गं खड्गवदति
करालं तीक्ष्णं नखंकलयसि ददासिपक्षे कल्क्यवतारं स्तौति धृतकल्किशरीरेति हेके
शव धृतं कल्किनः शरीरंयेन तत्संबुद्धिः त्वंजयजयजगदीशादिपदं सर्वत्रयोज्यं ननुपूर्व
मम सदयत्वं कथितं तद्विपरीतप्राणिबधे प्रवर्तस्येत्यतत् आह म्लेच्छेति म्लेच्छसमूह
मारणार्थं किमपि करालमतिभयंकरवालंखड्गं कलयसिधारयसि एतेनधर्मसंरक्षणे
परिपालनेन दृढत्वलक्ष्णोनायकगुणउक्तः कमिव धूमकेतुमिव औत्पातिकग्रहामिव औ
त्पातिकमुदितंग्रहं दृष्ट्वाम्लेच्छानांनाथोभवतीति करवालस्यधूमकेतु औत्पातिकग्रह
उदितेप्राणिनां दुःखः स्यादिति भावः यद्वाधूमकेतुश्चिह्नं यस्यसः धूमकेतुः वह्निस्तमिव
खड्गस्य नीलत्वाद्धूमसादृश्यं मुष्टेश्चक्रनक्रमयत्वादाग्निसाम्यं म्लेच्छनिवहनिधनइतिनि
मित्ते सप्तमी । चर्मणि द्वीपिनंहंतीतिवत् म्लेच्छः पापरीतिभेदे स्यादल्पभाषिणि
हर्षापहारकेनैवसआचारोज्झिते पिचेति कोशचूडामणिःकल्कीतुसापराधःस्यात्कल्की
विष्णुर्मलान्वित इतिभोजेधूमकेतुः स्मृतौवद्भावुत्पातग्रहयोरितिप्रशङ्काः समूहनिर्व्यूह
इयमर निबन्धस्यात्कुलेनाशइति विश्वप्रकाशः खड्गेतुनिश्चिन्तयचंद्रहासास्यारिष्टये कौक्षेप
कोमण्डलाग्रः करवालाक्रपणेचेत्यमरः करालोभीपणोन्यवदितिचवस्तपमालङ्कारः १०॥

**श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारम् । शृणुसुखदंशुभदं
भवसारम् ॥ केशवधृतदशविधरूप जयजगदीशहरे ॥ ११ ॥**

सर्वलीलाकर्तारं पूर्णं श्रीकृष्णस्तौति श्रीति हेरसिक श्रीजयदेवकवेः इदं गीतं उदितं
स्वतः प्रेम्णा स्फुटीकृतं शृणु कीदृशं उदारं महद्द्रसमयत्वात् अथवा उदारं अतिरमणीयं श्रीरा
धाकृष्णकेलिनिरूपणत्वात् पुनः कीदृशं सुखदं सकलानन्दपूर्णत्वात् पुनः कीदृशं शुभदं अ
थवा शुभददातियः कृष्णस्तत्पदं भवसारं भवेसारं सारभूतं यद्वा भवो ममो भवः कामस्त
स्य सारं शृंगाररसपूर्णं यद्वा भवत्यस्मादिति विस्वसंभवः श्रीकृष्णस्तस्य सारं सारभूतं
सुरतिविस्तारकंदेकेशव हेधृतदशविधरूप धृतानि दशविधानि दशप्रकाराणि मीनबंधानि
शरीराणि येन तादृशजयजयपक्ष कृष्णदशावतारं श्रीकृष्णस्तौति हेकेशव हेधृतदशविध
रूप धृतानि दशविधानि दशप्रकाराणि मीनायताररूपाणि येन तादृशस्त्वं जयजय अथवा
दशविधैरवतारैरूप्यत इति शेषसमानं उदारं सुन्दरं प्रोक्तमुत्कृष्टं पूजितं तथेति त्रिलोचनः क
पप्रशस्ते रम्येवेति चूडामणिः ॥ ११ ॥

**वेदानुद्धरते जगन्ति वहते भूगोलमुदिभ्रते दैत्यंदारयते
बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते ॥ पौलस्त्यं जयते हलं कलय
ते कारुण्यमातन्वते म्लेच्छान्मूर्च्छयते दशाकृतिरुतेरुष्णा
यतुभ्यं नमः ॥ १ ॥**

पूर्वकथितं लीलासमूहं श्रीकृष्णचंद्रविषयं प्रथयन् प्रणमति वेदानित्यादिना श्रीकृष्णा
य दशाकृतिरुतेतुभ्यं नमः इत्यन्वयः पूर्वोक्ता दशविधा दशप्रकारा मीनबंधादिलीलाकृतिं
करोति तस्मै दशाकृतिरुते कृष्णायेति पूर्याय नराकृतिपरब्रह्मणे वा उक्तं च ॥ कृपिभू
वाचकः शब्दो नश्च निर्वृत्तिवाचकः । तयोरैक्यं परंब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयत इति ॥ किंभू
ताय वेदान् वात्स्यायनादिशास्त्रोक्तं ब्रंवादि कामप्रकारानुद्धरते लोकेषु विस्तारयते अ
न्यथा वात्स्यायनशास्त्रनिःफलमेवात्र स्यात् पुनः कीजगयुवति समूहं निवहति वि
गतं संतापं कुर्वते पुनर्भवतीति भूः कामस्तस्य गोलः समूहस्तं विभ्रते धारयते रासेत्र
भूर्भंडलं वा रासलीला प्रतिबंधकत्वं समीपमागतं शंखचूडाख्यं दैत्यं दारयते विदारय
ते अनेन रसैकप्राधान्यमुक्तं पुनः बलिं पूजां छलयते ब्रजयुवतीनां कामजनितं नखज्ञ
तादिप्रदानेन वंचयते पुनः कीदृशं क्षत्रक्षयं कुर्वते क्षत्रशब्देनात्र क्षत्रसहचरितो वीरं
रसोलक्षयते तस्य क्षत्रस्य क्षयं विनाशं कुर्वते एतेन सुरते शूरत्वं ध्वन्यते पुनः कीदृशं
पौलस्त्यं जयते पौलमहत्वे धातुः पुनर्न पुलः महत्त्वं तस्य समूहः पौलं तस्य समूह इत्य

यः पौलस्त्यायतं संहतं भवत्यस्मिन्निति पौलस्त्यो ब्रह्मानन्दः द्वैशब्द संवातयोरिति
 धातुस्तमपि जयते अत्यत्कुर्वते हलंकलयते हलविलेपणेधातुः हलनं हलः विलेपणं न
 खलतादि तत्कुर्वते कारुण्यमातन्वते सद्भक्तेषु कृपां विस्तारयते म्लेच्छमव्यक्त भाष
 णं म्लेच्छ अव्यक्ते शब्दे इतिधातुः अव्यक्तो श्वाससीत्कारान् मूर्च्छयते वर्द्धयते मृ
 च्छामोहसमुच्छ्रापयो इतिधातुः पक्षे १ श्रीकृष्णकृतां वंशादिलीलां स्तुत्वांशावतारिणां
 सच्चिदानन्दरूपं परिपूर्णविग्रहं श्रीकृष्णचंद्रं गीतार्थश्लोक संग्रहेणस्तौति वेदानित्या
 दिना कृष्णाय नराकृति परब्रह्मणे तुभ्यंनमः नमस्करोतु ननुमीनायवतारेण तस्य पू
 र्णस्यस्तुतिः कृतैवेदानीं नंदगोपकलकं मांकथं स्नौपीत्यत आह दशाकृतिकृते आकृ
 ति कथितारूपे सामान्यवपुषोरपीति विश्वः मीनादि दशांश रूपकर्तृ अंशावतार वा
 नीश्वरस्त्वमेवेत्यर्थः ननुकुतोहमीश्वरः कुतो ममांशा एते तत्राह पूर्णत्वा उक्तंच भा
 गवते अन्येचांशकलाःपुंसःकृष्णस्तुभगवान्स्वयमिति किंच कृषिर्भूवाचक इतिननुपूर्ण
 रचेदहं कुत्सितामीना चतयः किमिति स्वीकृता इत्याशयेनावतार प्रयोजनमाह वेदानु
 ष्ठरते वेदोद्धरणं कुर्वते मीनशरीरणी पुनःकीदृशं जगत्प्रवहते भुवनंधारयते कच्छपदेहेन
 पुनःकीदृशपदंसर्वत्रयोज्यम् भूगोकुलंधरामंडलं उद्विभ्रते ऊर्ध्वप्रापयते शूकररूपेण दै
 त्यंहिरण्यकशिपुंदारयते विदारयते नृसिंहरूपेण नखैः बलिदैत्यं छलयते प्रवंचयते वाम
 नरूपेण चक्रक्षयंकुर्वते दुष्टक्षत्रियाणां विनाशंकुर्वते परशुरामरूपेण पौलस्त्यं रावणंजयते
 श्रीरामचंद्ररूपेण हलंकलयते दुष्टनाशाय हलंधारयते श्रीबलदेवरूपेणकारुण्यमनुग्रह
 मातन्वतेविस्तारयते बुद्धरूपेण म्लेच्छान्मूर्च्छयते नाशयतेकल्मषरूपेण एतेन श्रीकृष्ण
 देवस्यांशावतार प्रयोजनान्युक्तानिदीपकालंकारः ॥ १ ॥

जयदेववर्णितदशावतारवर्णनोनाम प्रथमःप्रबंधः ॥ १ ॥

गुर्जररीरागेप्रतिमठताले ॥

श्रितकमलाकुचमंडलधृतकुंडलए ॥ कलितललित

वनमाल जयजयदेवहरे ॥ १ ॥ ध्रुपदं ॥

एवंपूर्वोक्तकेलिप्रतापवर्णनेन दशाकृतिकृते कृष्णायेति यत्प्रोक्तं तदेवगोप्यांतर क्रीडा
 कथनेनदर्शितं इदानींसकलनायकचूडामण्यः श्रीकृष्णचन्द्रस्य समस्तनायक कलाविशेषा
 न्वर्णयितुमपिच ब्रजवध्वः स्वयूथकेलिकारयितुं श्रीकृष्णनायकगुणकंदंबत्वेन स्तुवंतीति
 मङ्गलानंतरं श्रितकमलेतिगीतेन दर्शयति गीतस्यास्य गुर्जररीरागः रागलक्षणं ॥ श्यामा
 सुकेशीमलयद्रुमाणांमृदुलसत्पल्लवतल्पयाता श्रुतेःस्वराणांदधती विभागं तंद्रीमुखार्थुचा
 णगुर्जरीयमिति ग्रन्थबाहुल्यभयात्ताललक्षणंनोक्तं गीतस्यायमर्थः हेदेवकंदर्पयोतक हे
 हरे सकलजनमनोहर जयजयस्वकेत्यर्थं नायकोत्कर्षमात्रिकुरुकुरुआदरे द्विवचनं इदं

ध्रुवपदं नायकगुणानाह श्रितेति पुनः कीदृशः हे श्रित कमलाकुचमण्डल श्रिता आश्रिता
स्वसौभाग्यसौंदर्यमाधुर्याति समर्थं वरस्त्रीः लक्ष्मीजायामाश्रित कमला वस्त्री श्रीराधा
तस्याः कुचयोः मण्डलं समग्रकुचमदेशेन तत्संबुद्धिः श्रितंराधाया कुचमण्डलमस्येति
वा कमुकान्ताविति वा कान्तिलालिआददाति साकमलाराधा गौर पीन स्निग्धवर्तुलत्वात्
तत्सौभाग्यशोभाप्राप्त्यर्थं यां लक्ष्मीवैरञ्जीरश्चसेवत इतिभावः अनेनालौकिकोवरनायिक
गुणउक्तः पुनः कीदृशः धृतकुण्डलपृथुते स्वीकृते पुष्पनिर्मिते वा कुण्डले कर्णाभरणे येन
तत्सम्बोधनं ए इत्यतिहर्यो अनेन पूर्वकीडायां तद्विस्मृतमित्युक्तं पुनः कीदृशः कलितेति
कलिताकंदेधृता इतिमनोहरावनमालाः पादलंबिनीरत्नमयी दायेन कलितमनि ललितानि
मनोहराणि शृंगारविलासरसवेष्टितानियस्यां तादृक्विधावनमाला यस्येति अथवाकलि
ताधृताससखीनां स्वेदोत्पन्ना वनस्पमालापङ्क्ति यस्मिन् अथवा कलिता प्रक्षिप्ता रास
सरस सहोत्सव व्रजबल्लवीभिर्ललितानि कुंकुमकर्पूरागुरु सुगन्धादिभिर्मनोहरा वनमाला
यस्य अतः वृत्त्यतेवेदोत्पन्न भ्रमजलविन्दुल्लिखामपिमालां प्रेयसीभिदत्तेयं मत्वा रतिश्च
ल्लभात्वात्प्रत्यजतीति भावः उक्तं च प्रियेयस्यन्यथ्य विपक्षसन्निधानुपाहितां वक्षसि पीव
रस्तने लज्जनं काचिद्विजहौजलविलां वसंतिहि प्रेम्णि गुणानवस्तुनीतिभारविः अनेन
यका खिलविलाससंप्रिया कौशलंचोक्तं पक्षे श्रितमाश्रितं कमलायाः लक्ष्म्याः कुचयो
भ्रमण्डलं कुचापभागोयेन तत्संबुद्धिः अनेन लक्ष्म्याः केलिकौशलेनरति केलिकौशलरूपो
नायकगुणउक्तः लक्ष्म्याश्रयत्वेनयनाढ्यगुणः सूचितोनायकस्यधृतकुण्डलकलित ललित
वनमालेति पदद्वयेन नायकस्यव्यवर्त्तनं सौभत्वं च सूचितमितिशंसमानं मण्डलंराजचक्रं
स्याद्विवेच्य मण्डलेकासा कुचप्रदेशे मण्डलवर्तुलेवेतिविश्वः कुचौस्तननावितिवा आ
पादगामिनीमालां वनमालांविदुर्बुधा इतिविश्वः कमला श्रीवदस्त्रियोरितिविश्वः ॥ १ ॥

दिनमणिसंङ्कलमंडनभवनं डनए ॥ मुनिजनमानसहं
स जयजयदेवहरे ॥ २ ॥

कर्तव्यव्रजयुवतिकदंबलीला प्रवकात्रायकगुणानाहुर्दिनमणीत्यादिनाएइतिसादरसं
चुद्धौदिनस्यमणिः प्रकाशकः सूर्यः मण्यः प्रकाशबहुलत्वंसिद्धमेवतस्ययन्मंडलंप्रकाशक
समूहस्तस्यमंडलंश्रीराधासौंदर्यतस्यतादृश श्रीराधालंकारभूतएतेननायिकापक्षपातोध्व
नितः पुनः कीदृशः हेभवलंडनभवस्य कंदर्पस्वखंडननाशकतत्संबोधनं कीदृशः मुनिजन
मानसहंस मुनिजनास्त्वचरणकमलसुभगसौंदर्यमाधुर्यविचारमयीला गोपीजनास्तेपांम
नसमेव सरस्तत्रहंसमराल प्रसिद्धमानससरसिहंसस्तिष्ठंत्यवमानसरोवरसदृशागोपीमन
सि श्रीकृष्णचंद्रोहंसतुल्य इतिभावः अनेनमनोहारित्वंभोक्तंपक्षेदिनमण्यःसूर्यस्यमंडलंते
जः समूहस्तस्यमंडन अलंकारभूतभवंसंसारं खण्डयतिनाशयतीतितादृशाएतेननायकस्यगु

यसामर्ध्वध्वनितं पुनः मुनिजनानामृषीणां मानसं चित्तमेव सरः सरोवरस्य हंस अनेन नायकभर्तादिरहितत्वं स्वच्छद्वयं प्रकाशत्वं चोक्तं शेषजयादिपदं समानं मानसं सरसि स्वांत इति विश्वः हंसो विहंगमेऽपि स्यात्परमात्मनियोगिनीति च मंडलं तु समूहे स्यान्मंडलं राजमंडले मंडलं वंशुं लेचैव तेजस्यापि मंडलमिति मेदिनीकारः परंपरिचितरूपकालंकारतद्रूपं नि यतारोपणोपायः स्यादारोपः परस्वपः तत्परंपरिचितोत्तिष्ठेवाचकेभेदभाजिचेति ॥ २ ॥

**कालियविषधरगंजनजनरंजन ए ॥ यदुकुलनलिनदि
नेश जयजयदेवहरे ॥ ३ ॥**

अन्यदप्याहुः कालियेत्यादिना कालियः सर्पस्तद्वाकृतिः कुंडलीभूतो बंधस्तस्य गंजनमर्दक बंधलक्ष्यं चोक्तं यत्रोपरिश्रितापुंसः कांतालिंगनलालसा वेष्टयत्यंगमंगेन भोगिवंधः सकथ्यत इति हेजनरंजन जनान्भक्तान् स्वकौशलादिना रंजयति एतेनालौकिकगुणो नायकस्य लक्षित इति न हि सर्वजनमल्पसामर्थ्येन रंजयते अथवा जनः श्रीराधासखीजनः वाममाधुर्यादिनारंजनरतिप्रद एतेन नायिका दृढप्रवणत्वमनुकूलत्वं च प्रोक्तं हे यदुकुलनलिनदिनेश यदुकुलं नाम गोपकुलमेव नलिनं तस्य दिनेश सूर्य एतेन कुलीनसर्वं प्रकाशनाय कगुणोलक्षितः उक्तं च पद्मपुराणे ॥ यादवानां हि तार्थाय भृतो गोवर्द्धनाच्चल इति पक्षे पुनः कीदृशः हे कालियविषधरगंजन कालियनामो विषधरस्य सर्पस्य गंजनगर्वनाशक अनेनापि क्लेशहारित्वमुक्तं हे जनरंजनान् गोवर्द्धनोद्धारणादिना मधुरसंभाषणादिना च रंजनमुखप्रद अनेन क्लेशरक्षणात्वं शुभवचनत्वं च नायकगुणोक्तः यादवानां कुलमेव नलिनकमलं तस्य दिनेशसूर्य एतेन कुलीनत्वं यादवसौभाग्यं चोक्तं आशीषिषो विषधरश्च क्लीव्यालः सरीसृप इत्यमरः वापुंसि पद्मं नलिनमरविंदं मद्भोत्पलमिति च उत्प्रेक्षोपमालंकार अन्यत्समानम् ॥

**मधुमुरनरकविनाशनगरुडासन ए ॥ सुरकुलकेलिनि
दान जयजयदेवहरे ॥ ४ ॥**

अपरमप्याहुर्मधुमुरेत्यादिना ए इति सर्वत्रानंदसंबोधनं ज्ञातव्यं मधौ वसन्ते ये मुरा मुखेष्टनेधातुः अभिमतार्थप्रदा वृक्षाः नराणां कंसुखं याभ्यस्तालताश्च ये चयः पक्षिणस्तानपि न आश्रयति व्यापारयतीति नाशन तादृश अशुभोजने अशुभव्याप्तौ निषेधार्थं नकारः समासत्वात्प्रलोपाभावो नैकधेतिवत् स्ववंशीरवं शृण्वतां तरुलता पक्षिणोभोजन भोगनृणां व्यापारं हतवान् किंपुनः मनुष्याणामिति भावः हे गरुडासन हे गरुडबंधन उक्तं कामसर्वस्वे कोकशाखे तल्लक्ष्यं पक्षवद्वाहुयुगलं विपरीतरते प्रिया धुनोति यत्र कृजंती सप्रोक्तो गरुडाकृतिरिति हे सुरकुलकेलि निदान देवानां कुले केलीनी निदान आदिप्रवर्तक नितरांसप्रद इति वा यमपेक्ष्य सुरकुलस्य केलौ स्पृहा भवतीति

भावः पक्षे मनुनाम्नो मुरनाम्नो नरकनाम्नो दैत्यस्य नाशक सुरकुलकेलीनां देवकुल स
मृदक्रीडानां निदान आदिकारण तदुद्भवकारक इतियावत् अनेन नायकस्य देवक्रीडा
विशिष्टसौंदर्यकुशलादयश्च गुणा उक्ता मधुवसंते मधुरे मधुन्यपि सुरेवेति मेदिनीकारः
सुरो सुरेथ स्वजनाभिमतार्थप्रदेपि चेति वैजयंती कत्रह्यणि सुखे वापि जले ब्रह्माडिवेति
च सुरोदेवइत्यमरः निदानंत्वादि कारणं वेतिच निदानं कारणे प्रोक्तं विनाशे नि
श्चये चेति ॥ ४ ॥

**अमलकमलदललोचनभवमोचनए ॥ त्रिभुवनभव
ननिधान जयजयदेवहरे ॥ ५ ॥**

अपरमप्याहुः अमलकमलेत्यादिना अमलं यत्कमलस्यदलं पत्रतद्ब्रह्मोचने यस्य
तादृश निर्मलकमल केशारकपत्रलोचन इत्यर्थः अनेननायिकांतरसं भोगमास्तिन्यं नि
रस्तं भवमोचन कामसंतापनाशक त्रिभुवनभवनं यस्य श्रीराधारमणस्य तस्य निधान
निधिविशेष एतेननायक गुणोत्कर्षः प्रतिपादित । पक्षे अमलंयत्कमलं तस्ययदलं पत्रं
तद्ब्रह्मोचनेस्य अनेनापिमनोहारित्वंप्रोक्तं भवस्यसंसारस्य मोचन निस्तारक अथवा भवं
जन्म तस्माद्ब्रह्मान्मोचयतीति तादृश अनेनत्यागरूपो नायकगुणउक्तः त्रिभुवनमेवभव
नमंदिरं तदेवनिधानंवसतिस्थानेयस्य तादृशजयादि पदमुभयत्रसमानं निधानंस्वातयो
निधावपीति विश्वः भवनं भाववेदमयोरितिच पत्रं पलाशं छदनं पश्येच्छद इत्यमरः
निधानमाकरे प्रोक्तं निधिभेदे स्थितावपीति क्रीषसमुच्चये अत्र स्तुतिरलंकारः ॥ ५ ॥

**जनकसुताकृतभूषणजितदूषणए ॥ समरशमितदश
कंठ जयजयदेवहरे ॥ ६ ॥**

अपरमप्याहुः जनकेत्यादिना जनकसुताकृतभूषण जनानांकंमुखंजनयतीति जनको
दृषभानुस्तत्करोतीति पञ्चादित्वात् तस्यसुता श्रीराधातयातस्यांवा कृतानिमकरंदिक्रा
पत्रतिलकादीनि भूषणानियस्ययेनवा जनानांस्वसखीजनानांकं सुखेसुनोतीति जनकसु
ताराधातयावा पुष्पाणिप्रसवे जितानि स्वगुणरत्नावाकथन नायिकोपरतिप्रभृतीनिदृष
णानियेन हेसमरशमितदशकंठं समरेरतिसंग्रामे शमितानाशिता दशकंठा मुखशून्यद
शावस्थायेन ता दशताः पुनर्दशचचूरागः प्रथमंचित्तासंगस्ततोऽथसंकरुपः निद्राद्वेदस्त
नुता विषयनिवृत्ति अयानाशः उन्मादोप्यथ मूर्च्छास्तुतिरप्येता दशाववस्थाः एतैःस
कलकलाप्रवाणिवीरादयश्च नायकगुणा उक्तः पक्षे पुनः कीदृशः जनकसुताकृत भूष
ण जनकसुतायाःसीतायाः कृतानि भूषणानि येन जनकसुताया वा कृतं भूषणं यस्मि
न् एतेन तारुण्यसकलकलाप्रवाण नायकगुण उक्तः पुनः कीदृशः जितो दूषणनामा

राक्षसो येन अथवा जितानि स्वस्मिन् श्लाघा तिरस्कारादीनि दूषणानि येन अनेन नायकस्य शूरगुणो लक्षितः पुनः समरे संग्रामे शमितो नाशितो दशकंठो रावणो रे न तत्तथा अनेनाभि मानीक गुणप्रोक्तः जनकः स्यात्तुपितरि सुखदे मिथिलेश्वर इति भिलोचनः दूषणं राक्षसेप्रोक्तं दूषणं खड्गेनेपिच समरानीक इत्यमरः ॥ ६ ॥

अभिनवजलधरसुन्दरधृतमंदरए ॥ श्रीमुखचन्द्रचकोर जयजयदेवहरे ॥ ७ ॥

अपरमप्याहुरभिनवेत्यादिना हेअभिनवजलधरसुन्दर नूतनप्रकटितस्निग्धवीरद्वयुक्ते जलदोयथाप्रीप्मसंतापहारकः सकलानंदप्रदश्चतथात्वंधृतमंदरधृतो गौवर्द्धनगोपसंरक्षणाथीयधृतोयंमंदराचलइतिपद्मपुराणे किंचमंदराचल इतितन्नामांतरं अथवाधृतपर्वतश्च तल्लक्ष्यंवाहुनैकेनवनितां कांतोपभानुरागिनी दधात्यूर्ध्वगिरिमिवगिरिबंधःसकीर्तित श्रीमुखचंद्रचकोर श्रीसंयुक्त्यच्छ्रीराधामुखंतदेवानंदजनकत्वेनचंद्रस्तस्यचकोरतदापञ्चजीव अत्रश्रीराधाधरचंद्राभृतपानत्वे श्रीकृष्णचंद्रस्यचकोरपक्षित्वंनिरूपितं श्रीमददृष्टावनेश्रीराधामुखमेवचंद्रोनापरश्चंद्रोविराजत इतिअनेनश्रीमददृष्टावननायिकामुत्कर्षपक्षे पुनः कीदृशः अभिनवेति अभिनवोनूतनो जलधरोमेघस्तद्वत्सुन्दर शुभगअनेननायकस्यरतिगंभीरस्निग्ध भव्यत्वंचोक्तं धृतक्षीराब्धिमथनावसरेमंदराख्यः पर्वतोयेन अनेनापिनायक सामर्थ्यचोक्तं श्रीमुखेति श्रिया लक्ष्म्या राधाया मुखमेव चंद्र आह्लादय कारित्वात् तस्य चकोर अत्रैदिरावदनचंद्राधरपानेन भगवतश्चकोरत्वं निरूपितं एतेन नायकरति कौशलमेवोक्तं प्रत्यग्रोभिनवो नवीनो नूतनो नव इत्यमरः धाराधरो जलधर इत्यपि मन्दरो मन्दरोप्रोक्तो बंधभेदेपि मन्मथ इतिभेदिनीकारः नायकगुणलक्ष्यत्यागी कुलीनः कुशखोरेतेषुकल्पः कलावित्तरणो धनाढ्यः भव्यः क्षमावान् सुभगोऽभिमानी श्रीयांगत इति शृङ्गारतिलके अत्रस्तुतिरेवालंकारः ॥ ७ ॥

तवचरणेप्रणतावयमितिभावयए ॥ कुरुकुशलं प्रणतेषु जयजयदेवहरे ॥ ८ ॥

सकलकलाप्रवीणत्वेन श्रीकृष्णस्तुत्वासांप्रतमभिमतमाहुः तमभीष्टंचप्रार्थयंति तवेत्यादिना हेकृष्णवयं तवचरणेप्रणता इति भावयस्मरजानीहि इतियावत् तनुमया किमितिभवत्यःस्मर्तव्याःअयमर्थःस्मरणं चित्तधर्मस्तस्य त्वन्निष्ठत्वास्वयैवतद्विधेयमिति सूचितं अथवा त्वमेवनिज चरणप्रणतान्स्वभक्तान्भावयकुर्वित्यर्थः प्रणतेष्वस्मासुकुशलं कुरुस्त्वग्यनुराग अन्यवविरातिश्चेतिभावः तवचरणस्मरणमेवास्मासुकुशलं तदितरम कुशलमेवेति सूचितं पक्षेवयं तवचरणे पालिता इतिभावय जानीहि ननुमया तत्ज्ञातमेव तावत्ताभवतां किमिष्टं कर्तव्यमित्यत आह कुर्विति प्रणतेषु शरणागतेषु कुशलं कुरु ॥

श्रीजयदेवकवेरिदंकुसुतेमुदम् ॥ मंगलमुज्ज्वलगीतं जयजयदेवहरे ॥ ६ ॥

एवमुक्ताभीष्टमाशास्ते श्रीजयेति इदं श्रीजयदेवकवेः इदंकुतं जययुवति गीतमङ्गलविधाने सङ्ग्रेहमुदं कुरुते कुरुतामिति वक्रव्येकुरुत इति साक्षादनुभवाद्भूतमानतोक्ता कीदृशं मङ्गलं सुरतमङ्गलप्रदं कीदृशं उज्ज्वलगीतं उज्ज्वलादोपरहितं गीतंगानं यस्य तत् तथा श्रीराधाकृष्णसुरतकेलिकथनेनोज्ज्वल नत्वं तदितरकेलिवर्णने मालिनस्त्वमेव शृंगारस्यापि वेति भावः पक्षे श्रीजयदेवकवेः इदं गीतं शृण्वतां पठतां वामुदं आनन्दकुरुते कीदृशं मङ्गलं मङ्गलप्रदं उज्ज्वलं गीतं उज्ज्वलालङ्कारादि दोपरहितं गीतं कविस्वरूप गीतं दोषास्तु भरतो शंकितं भीममुद्घातमव्यक्रमनुनासिकं काकस्वरं शिरः कम्पतयास्थानविवाजितं विश्वरं विरलं चैव विशिष्टं विप्रमादितम् व्याकुलं तालहीनं च गीतदोषान् विदुर्बुधाः सुप्रीतिः प्रमदोहर्ष इत्यमरः शृंगारः शुचिरुज्ज्वल इत्यपि ॥ ६ ॥

पद्मापयोधरतटीपरिरंभलग्न काश्मीरमुद्रितसुरोम धुसूदनस्य ॥ व्यक्तानुरागमिव खेलदनंगखेद स्वेदांबुपूर मनुपूरयतु प्रियंवः ॥ १ ॥

एवं पूर्वोक्तप्रकारेण श्रीराधाकृष्णयोः रहक्रीडावर्णिताः इदानीं तत्पुष्टिकारिणीं लीलाभूमिकामाह संभोगरस पुष्ट्यर्थं विप्रयोगनिरूपणमिति पूर्वोक्तमेव विप्रयोगात्मिका केलिः प्रथमे स्निरूप्यते संभोगरस पुष्ट्यर्थं प्रेमवाक्यैव यस्य वा तत्रापि श्रीराधोक्तपेनाय यूथलीलामाह पद्येत्यादिना मधुसूदनस्य श्रीराधाधरस्य तपानकर्तुः पुष्पभ्रमिष्वे उरो वल्लस्थलं वो युष्माकं प्रियं नो भीष्ट मनुपूरयतु संपूर्यकरोतु कीदृशं पद्मानि कीदृशं विषयं यस्यां पश्यन्ती वा पद्माङ्किता समुद्रशास्त्रोक्ता महासौभाग्यवतां वा पद्मा श्रीराधा तस्याः पयोधरतटी कुचाग्रे तस्य परिरंभेणालिंगनेन लग्नं यत्काश्मीरं कुंकुमं तेन मुद्रितं चिह्नितं संजातमुदं वा श्रीराधयास्वप्ने मदर्शनाय निजस्तनायलितं काश्मीरं मुद्रितं दत्तेति भावः खेलनेन विनादेन नगक्रीडायां यः खेदः मुरताया सस्तेनयन यत्स्वेदांबुप्रसवेद जलं तस्य दृशः प्रवाहो यत्र तादृशं कीदृशमिव व्यक्तानुरागमिव व्यक्तः प्रगटीभूतो नुरागः स्नेहो यत्र तादृशमिव अनेन श्रीराधानुरागाधिक्यात्स्नेहः कुंकुम रागव्याजेन बद्धिर्गीत इति भावाः पक्षे पद्मालक्ष्मीः मधुसूदनो मधुदैत्य हंता शेषं समानं पद्मालक्ष्मीः स्मृता पद्मा पद्मचिह्नापि कामिनी काश्मीरं कुंकुमे प्रोक्तमिति अनेन दाक्षिण्य रूपोनायक गुण उक्तः तल्लक्ष्णं शृंगारतिलके यो गौरवं भयं प्रेमसद्भाव पूर्वयोपिति नमुं च त्यन्यचित्तोपि ज्ञेयो सौ दक्षिणो यथा शेषोक्तिरलंकारः ॥ १ ॥

वसन्तेवासन्ती कुसुमसुकुमारैरवयवैर्भ्रमन्तीका
न्तारे बहुविहितकृष्णानुसरणाम् । अमंदंकन्दर्पज्वरज
नितचिन्ताकुलतया चलद्बाधांराधां सरसमिदमूचे स
हचरी ॥ २ ॥

पूर्वोक्तं श्लोकेन कैलिरस सांद्रमुक्त्वा तद्विधायिनी वासन्तीनाम्नी कामुक्यपि स
हचरि सरससहितं मनुनयसहितं वा यथा भवति तथा वसन्तसमये राधामिदमूचे
सहचरी लक्षणं स्वात्मनोप्यधिकं स्नेहं कुर्वाणान्योन्यमक्षयां विश्रंभिनी वयो वेषादि
मिस्तुक्ष्मासखीमतेति वासन्ती माधवीलता तत्कुसुमवत् सुकुमारैः कोमलैरवयवैः रु
पलक्षिता पुनः किं कांतारेवने भ्रमन्ती इतस्ततो गच्छन्ति श्रीराधा विशेषणं वा भ्र
मन्तीमित्यत्र हेतुगर्भं विशेषणं बहुवारंचतं श्रीकृष्णस्यानुशरणमन्वेषणं ययातां अ
न्वेषणे हेतुः पुनः कीदृशीं अमंदं अधिकं यथास्यात्तथा तथा कंदर्पस्य कामस्य ज्वर
स्तापस्तेन जनिता उत्पादिता चिन्तातया आकुलतया कुलत्वेन चलद्बाधां बलन्तीं प्रस
रन्ती बाधादुःखं यस्यास्तं श्रीकृष्णविरहानुरत्वेननच जीविष्यसीति भावः महारण्ये दु
र्गपथे कांतार इत्यमरः पीडाबाधा व्यथादुःखमित्यपिच अवयवैरित्यत्र जटाभिस्ता
पस इतिवद् वासन्ती माधवी लतेत्यमरः ॥ २ ॥

वसन्तरागे यतितले ॥

ललितलवङ्गलतापरिशीलन कोमलमलयसमीरे ॥
मधुकरनिकरकरंबितकोकिल कूजितकुञ्जकुटीरे । विहर
तिहरिरिहसरसवसन्तेनृत्यतियुवतिजनेन समंसखिविर
हिजनस्यदुरन्ते १ ॥

वसन्तरागे यतितालोरागलक्षणम् शिखंडिवह्नौच्यबद्धचूडः युष्मन्पिकं चतुर्व
तांकुरेण भ्रमन्मुदावासमनंग मूर्तिमतोमतंगस्य वसन्तरागः ताललक्षणम् लतौपत्रत
लौयतितालः सकथ्यते सरसिमिदमूच इति श्लोकोक्तं प्रपञ्चयति ललितेत्यादिना गीते
न ह्येसखिराधे इहाराधे वैशाखेवा हरिर्मनोहरो नंदसूनुर्विहरति विरहं करोति इहविहरती
तिसमं च दर्शयति नद्विहरे उरतोदर्शनं संभवतीतिभावः तथापिनैको विहरति किंतु
युवतिजनेन व्रजजन्मसमूहेन समंसहनृत्यति नृत्यं करोति अनेनव्रजयुवती युधलीलाप्री
तिर्भावात् कीदृशेइहसरसवसन्ते भंगाररससहित वसंतसमये पुनःकीदृशे विरहजनस्य

दुरंते विरहिनोजना गोपीजना यस्य श्रीकृष्णस्य दुःसहेत्वां विनेत्यर्थः अथवा विरहिजनस्य वियोगिनोजनस्य दुरंतेदुःखेनांतः समाप्तिर्यस्य तादृशे वियोगिनां दारुणो भवति विरहता युवतिभिः सहयदिश्रीकृष्णं नानुब्रजिष्यसि तदायं वसंतस्तवापि दारुणो भविष्यतीति भावः ध्रुवपदं वसंतं सरसतामाह खलितेति खलिता कमनीया खर्वंगानां लता तस्याः परिशीलनेनालिगनेन कोमलोमृदुलो मलयस्य पर्वतस्य वासमीरो वायुर्यत्र अनेन वायुविविधो वर्णितः कोमलेति मंदत्वं लवंगेति सुगंधित्वं खलितेति शीतलत्वं पुनः क्रीडशेमधुकरा मधुकर्तारो येन तु तत्पानकर्तारस्तेषां निकरेण समूहेन करं विताः संयुक्ता ये कोकिलास्तैः कृतं शब्दितं कुञ्जकुटीरमरूपकुञ्जमंदिरं यत्र त्वां विना बृहत्कुञ्जमन्दिरमपि कुटीरं च तं रुच्छमिति भावः मधुरयुक्ताः कोकिलास्त्वद्विरहरखेदे नैव कुञ्जं गच्छन्तीति ध्वनिः अल्पाकुटीरः स्यात्प्यमरः मधुकरो मधुव्रतो मधुलिहो मधुपालिन इति च स्तोमञ्चनि करत्रातवार संघातसंचया इत्यपि स्वभावोक्तिरलङ्कारः ॥ १ ॥

**उन्मदमदनमनोरथपथिकबधूजनजनितविलापे ।
अलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलवकुलकलापे ॥ २ ॥**

वसंतदुःसहतामेव तनोति उन्मद इत्यादिना उन्मद उत्कटः उद्धृतो वा उद्धृतो वा उन्मादावस्थां प्राप्नोति वा यो मदनः कंदर्पस्तादृशो मनोरथो येषां पथिकानां बधूजनस्तैर्जनित उत्पादितो विलोपो वियोगो यत्र अनेनोद्वेगावस्था तज्जन्यविलापरश्चोक्तः कीदृशे अलिकुलैर्भ्रमरसमूहैः संकुलो व्याप्तः कुसुमसमूहः पुष्पवृन्दस्तेन निराकुलः नितरां आकुलो व्याकुलो वकुलकलापो वकुलपुष्पानां समूहो यत्र अथवा वकुल एव कलापो भूषणं यत्र अनेन वददर्शनं दिनानां नुरागोदयः कस्यापीत्युक्तं कलापो भूषणे बहौ तृणैरेव संघतावपीत्यमरः संकुलं व्यवधाने स्यात्स्पष्टार्थं वचस्पपीति विरवः केसरवकुल इति केसरः कुकुमप्रोक्तः केसरो नागकेसरे वाजिमौलिकरे पीहयोक्तः पुष्पादिष्वपीति धरणिः हेतुक्तिरलंकारः ॥ २ ॥

**मृगमदसौरभरभसवशंवदनबदलमालतमाले ।
वजनहृदयविदारणमनसि जनस्वरुचिर्किंशुकजाले ॥ ३ ॥**

पुनः कीदृशं मृगमदस्य कस्तूरिकायाः सौरभस्य सुगंधस्य हर्षस्य वा रभसो वेगस्तस्यात्मपक्षवादिनी नवबदलमाल नूतनपत्र पंक्तिर्येषां तादृशास्तालास्तमालवृक्षा यत्र पुंसे सुव्रजनानां तरुणकामिजनसमूहानां हृदयं विदारयति ये तादृशाः मनसि जनस्य कामस्य ये नखान्तद्वद्विर्दिग्मिर्येषां तादृशा ये किंशुका पलाश कुसुमानि तेषां जालानि यत्र साधारणं तरुणं पुरुषं हृदयं विदारकाः युवति हृदयं विदारकाः सुतरामिति तासामष्टगुणकामोदवादिन्यर्थः उक्तं च कामश्चाष्टगुणः स्त्रीखामिनि एतेन वसंतस्य दुःसतोक्ता मृग

नाभिर्हृगमदः कस्तूरी चेत्यमरः रभसोवेगहर्षयोरिति विश्वः रुचिर्मयूखे शोभाया मभि
ष्टगाभिलाषयोरिति पलाशः किंशुक मत इत्यपि कामः पञ्चशरः स्मरशंकरादिर्मनस्त्रिज
इत्यमरः जालं गवान्नु इत्यपि रूपकालंकारः ॥ ३ ॥

**मदनमहीपतिकनकदण्डरुचि केशरकुसुमविकासे ।
मिलितशिलीमुखपाटलपटल कृतस्मरतूणाविलासे ॥ ४ ॥**

कीदृशे मदनः काम एव महीपतिः सार्वभौमस्तस्य छत्रार्थं यः कनकदण्डस्तस्यै
व रुचिदीप्तिर्यस्य तादृशस्य केसरस्य नागकेसरस्य कुसुमानां पुष्पानां विकासः प्रका
शो यत्र पुःशेमल्लिताः शिलीमुखा भ्रमरा एव बाणायत्र तादृशं यत्पाटलपटलं पुष्प
समूहस्तेन चतः स्मरतूणस्य कंदर्पं तूष्णीरस्य विलासो लीलासारूप्यं वा यत्र ननुका
मः कुसुमं बाण ननुभ्रमरबाणः सत्यं इयंतूत्प्रेक्षा अत्राति व्यभोत्पादकत्वेन भ्रमराणां
बाणसाम्यं केसरो नागकेसरः कनकाह्वय इत्यमरः आभिवाणौ शिलीमुखा वितित्च
समूहे पटलं नाले छिद्रे संरोध केपिचेति विलोचनः कृणोपा संग इत्थीरनिषंगा द्वि
पुषिरित्यमरः एतेन स्मराभिषेक समर्थो वसंतगुण उक्तः रूपकालंकारएव ॥ ४ ॥

**विगलितलज्जितजगदवलोकन तरुणकरुणकृतहा
सोविरहिनिरुन्तनकुन्तमुखाकृति केतकिदंतुरितासे ॥ ५ ॥**

पुनः कीदृशे विगलितं गतं लज्जितं लज्जायस्य तस्य जगतः प्राणिमात्रस्याव
लोकनेन विशेष दर्शनेन तरुणकरुणैः नवीन करुणवृक्षैः पुष्पविकाश व्याजेन कृतो
हासो यत्र अत्र हासरसस्य शुभ्रत्वान् पुष्पविकाससाम्यं उक्तं च श्रोतोहासः प्रकीर्तित
इति अथवा विगलित लज्जितानां वियोगिजनानां जगत्पल्लोकनेन तरुणैरभियोगि
भिः करुणं यथा स्यात्तथा कृतो हासो यत्र तादृशे वियोगिनो लज्जात्यक्त्वा पश्यंती
तिच हासस्तेषामिति भावः तरुणारसानभिज्ञा वृद्धानां कृतसंनिवारणानां तरुणहासे
न दोष इत्युक्तं कीदृशे विरहिणां वियोगिनां कृत नायातिशयेन विदारणाय कुंतम्या
युधा विशेषस्य भल्लस्य मुखमय भागस्यैवावतिर्यस्य तादृशं यत्केतकं तेन दंतुरिता
व्याघ्रा मांसादिशो यस्मिन् केतकिरिति पाठांतरं दंतुरं दन्तमुकुले त्रिपमे मर्मकृन्तने
अग्रभागेति तीक्ष्णे च प्रोक्षते चेति हलायुधः करुणः करुणे वृक्षे कृपायां करुण इति
विश्वः दिशस्तु कुकुम्भः काष्ठा आसाश्चेत्यमरः तारकादित्वात्चर्दंतुरिति इति कृता
चेदने युष्टप्रत्ययः ॥ ५ ॥

माधविकापरिमलललिते नवमालतिजातिसुगंधौ ।

मुनिमनसामपिमोहनकारिणितरुणाकारणबंधौ ॥ ६ ॥

कीदृशे मधो वसन्तस्येयं माधविका वसन्तोनायकः माधविका वासन्ती नाविक
च तस्याः परिमलेन सौरभेन ललिते मनोदरे यद्वा मधुवसंतः श्रीराधाधरासृतं वात
प्रियत्वान्माधवः श्रीकृष्णोमधुप्रिया माधविका श्रीराधा तस्या अंगपरिमलेन सौरभे
न सुखपरिमलेन वा ललिते सुंदर इति ध्वनिः नान्यथे दृशी सौरभ संपत्तिर्वसन्त इति
भावः पुनः कीदृशे नवमालिकया नूतन मालिका पुष्पेणातिसुगन्धौ अतिशयेन सौर
भयुक्ते अथवा मालति जातीति पाठः नवमालतिर्नूतन मालती जातश्च ताभ्यां सुगन्धौ
सौरभयुक्ते गन्धस्य उत्पत्ति सुरभि इतीति मालतिजातिरित्येकं पदं वा कीदृशे मुनि
मनसामखण्ड ब्रह्मानन्द जुषां सेवमानानां किं पुनरन्येषां मोहनकारिणि मोहजनके
एतेन ब्रह्मानन्दश्रीराधाकृष्ण भजनानंदोधिक इति ध्वनितं नचेदं वसन्त सौंदर्यं स्त्री
भाग्यं किन्तु विहारणोः श्रीराधाकृष्णयोरेव तरुणानां विलासि युवजनानां स्वाभावि
क मित्र यद्वा कारणेन बलात्कारेण बध्नातीति चन्द्रुरासङ्गिकारके पुरुषविहारः श्रीणां
रति जनको भवत्येवात्र पुरुषाणां मनोहरत्वमुक्तामिति अथवा जीवानामभिमतं तनो
तीति तनुकल्पसहः श्रीकृष्णस्तेन तदृश श्रीकृष्णेनाकारणबंधौ सहजमित्रे विमदोत्थे
परिमलो गन्धेजनमनोहर इत्यमरः ॥ ६ ॥

स्फुरदतिमुक्कलतापरिरंभणमुकुलितपुलकितचूते ॥

वृन्दावनविपिनेपरिसर परिगतयमुनाजलपूते ॥ ७ ॥

कीदृशेस्फुरंती सात्विकोदयेन कंपमानानतु वायुना कांत्याद्योतमाना वीं अतिमुक्क
लतावासंती माधवीवल्लतातस्याः परिरंभेनालिंगनेन मुकुलितो जातकामाङ्कुरः पुलकि
तः रोमांचितश्चूत वद साधारणगुणः श्रीकृष्णो यत्रचूत एवेति तादृशे अनेनश्रीकृष्ण
चन्द्रस्पर्शेनैव चूतस्य पुलकादयोनवासंती लतालिङ्गनेन एवंप्रसिद्धिः महावृक्षा महाना
यिकांगस्पर्शमात्रेणैव नवीनपल्लव पुष्पफलप्रदो भवन्तीति दोहदशाब्देपि दोहदं विनात
रवः पल्लवपुष्प विशेषमाह वृन्दावनाख्य विपिनेवने परिसरे समीपदेशेपरितः सदैव
गमनशीलेन श्रीकृष्णाजलने पूतेपवित्रिते पूतं यमुनाजलं यस्मिन्निति वातेनपूते श्रीकृष्णा
याः परितः प्रसरणं वसंतेश्वरणे स्पर्शोपचित पूतत्वादेववासन्ती माधवीलतेत्यमरः प
र्यंतभूः परिसरइत्यपि आश्रयचूतइत्यमरः मुकुलित इतितारकत्वादीतिच ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमुदयतुहरिचरणस्मृतिसारम् ॥

सरसवसन्तसमयवनवर्णनमनुगतमदनाविकारम् ॥ ८ ॥

एवंगीतार्थवसन्त वर्णनमुपसंहरन्निव विद्वज्जनप्रत्यर्थं स्वगीते उत्कर्षमाह जयदेवे
 त्यादिना श्रीजयदेव कवेरिदं भणितंगीतमुदयति विराजते तत्रहेतुः हरिचरणयोः स्मृति-
 स्मरणंतेनसारं श्रेष्ठम् अथवा हरिचरणस्मृतिः एवसरोयत्र तादृशनावहरिपदं चैलाहर
 यपरंमनोहरपरंवा चोद्भव्यम् नहिब्रजवासिनांमाहात्म्य ज्ञानादानोनन्दाकिशोरे प्रणय-
 कीदृशं सरसभंगारेण सहप्रणयेनवासह श्रीराधयावासह इतियावत् पुनःकीदृशं तत्स
 मयोचितं यद्वत्तवर्णनं यत्रभणिते वनशब्देनट्टन्दावनमेवनहि सर्ववनेषु तादृशंसौभाग्यं
 कीदृशंतंअनुगतमदन विकारं अनुगतः प्राप्तःसंलग्नोवा मदनस्यकामस्यउदयो यत्रविश्व
 लोभकोपियेनवसन्ता अयभणितेन कन्दर्पोपिमोहं प्राप्तइतिभावः नहिमदनो वसन्तेन
 मोहमुपयाति किंतुश्रीट्टन्दावनचन्द्रिका विहारेणेति रसज्ञाएवजानंतीति स्वभावोक्तिर
 लङ्कारः ८ ॥

दरविगलितमल्लीवल्लिचंचत्परागप्रकटितपटवासैर्वा
 सयन्काननानि ॥ इहहिदहतिचेतःकेतकीगन्धबंधुःप्रसर
 दसमबाणप्राणवद्बंधवाहः ॥ १ ॥

पूर्ववसन्तसमयस्य दुःसहतोक्तासंप्रतितद्वयोरपि वियोगिजनम् संतापकत्वमाह वि-
 गलितेत्यादिना इहास्मिन्वसन्ते वनेवास्वतोऽः सहेतर्जधवाहो वायुरपिप्रसङ्गथाभवति
 थाचेतोइहतीत्यन्वयः अर्थाद्विरहिणामितिशेषः कीदृशः केतकीगन्धबंधुः केतकीगन्धु
 बन्धुयत्रतद्बंधुर्वा अनेनपरमाधिक्यं सूचितं पुनःकीदृशःअसमवायस्यकामस्य प्राणवत्
 कामप्राणसदृशः उल्लंघ्यपूर्वैव धनुर्विद्यमन्मथस्य महात्मानः शरीरक्षतंयाति भिनत्यत
 गतं मनइति किंकुर्वन् काननानिवनानि वासयन् सुरभीकुर्वन्कैः दरपद्विगलिता मलय
 वायुस्पर्शेणयामलीर्मल्लिकालतातस्याः चंचतःप्रसरंतो येपरागाः पुष्परेणवस्त एवप्रक
 टिताः पटवासाः पिष्टावकास्तैः अतिसुकुमारत्वादीपद्विगुतायास्तस्याः पुष्परेणु समूह-
 संभवतीतिविश्वः भावकामस्यानंगत्वेन तद्रूपेण प्रसरत्सएवधेतो दहतीतिध्वनितं ईपद
 धेंदराव्ययमिति विश्वप्रकाशः परागः पुष्परजसीतिच पिष्टाच पटवासक इत्यमरः पट
 वासः परागेपिपट्स्वाधधूपन इतिमेदिनीकारः श्लेषोपमालङ्कारः ॥ १ ॥

अद्योत्संगवसद्भुजंगकवक्लेशादिवेशाचलाप्रालेयप्लवने
 छथानुसरतिश्रीखण्डशैलानिलः ॥ किंचस्निग्धरसाल
 मौलिमुकुलान्यालोक्यहर्षोदयादुल्मीलंतिकुहुः कुहूरिति
 कलोत्तालाःपिकानांगिरः ॥ २ ॥

पूर्वमेतावद्वायुवर्णनेन वसन्तस्यदुरन्तत्वमुक्तं संप्रतिकोक्ता काकलीनामपितथा
रथमाद्वाद्वायुत्संगेत्यादिना श्रीखण्डसैलानिलो मलयचलपर्वतवायुः इसोरुद्रस्तस्याचलो
हिमाचलस्तमनुसरति किमर्थं प्रलयेप्रलय कालेयत्प्रवर्तनंजीवनं तदिच्छयावत्स्यादिव अ
द्रैर्मलयस्योत्संगेयेये वसन्तोभुजंगाः सर्पास्तेषां कवलनेन पायेनयः क्लेशस्तस्मादिव अ
नेनास्योद्वेगावस्था कथिता किंच पिकानां दुष्कोकिलानांगिरः कुहुःकुहुरित्येवंरूपा पं
चमस्वरानुवादिन्योहर्षोदयाउन्मीलयन्ति उद्भवन्ति किंकृत्वास्तिग्धानिरसालानाम्राणां मौ
लौशिखरेयानि मुकुलानितानि विलोक्यदृष्ट्वा कीदृशाः कलोत्तालाः कलामधुराश्चेत्ता
लाश्च पुरुषकूजित्वादुतालाः राजसभावोदयत्कलाः अनेन तेषामपिस्मरन्तो भवएव न
विरहिणां वामत्वादेवेतिभावः एतत्सर्वं दुःसहमिति ध्वनितं मौलिः पुंसिशिखायांस्या
न्मुकुटे मस्तकेचेतिहलायुधः ध्वनौतु मधुनास्फुट इतिकलाः अर्थोत्प्रेक्षोपमालंकारः २॥

उल्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपण्याधूतचूतांकुर क्रीडत्को
किलकाकलीकलकलैरुद्गर्णिकर्णज्वराः । नीयन्तेपथिकैः
कथंकथमपिव्यानावधानक्षणे प्राप्सप्राणसमासमागमर
सोल्लासैरमीवासराः ॥ ३ ॥

पूर्वं वसन्तस्य तद्वायोश्च कोकिलकाकलीनामपि बहुः सहत्वमुक्तं संप्रति तद्विवल
नामपि च विशेष उरन्तन्व माहोन्मीलादित्यापि पथिकैरमीवसन्त संबन्धिनो वासरादि
वसोः कथंकथमपि महताकष्टेन नीयन्ते समाप्यन्ते अतिवाञ्छन्त इत्यर्थः कीदृशाः उद्गीर्णः
प्रकटीकृतः कर्णज्वरः श्रोत्र संतापो येशुकैः उन्मीलन्ति प्रकटीभवन्ति ये मधौवसन्ते गंधा
स्तल्लपया ये मधुपा भमरास्तैर्व्याधृताः कंपिताः ये चूतांकुरा आम्नमुकुलानि तेषु क्रीडा
तां कोकिलानां पाकाकलोऽव्यक्त मधुरा गिरस्तासां ये कलकलाः कोलाहस्तास्तैर्कर्ण
स्याकाशगुणत्वात्कर्णज्वरस्यापि दीर्घत्वं कर्ण इत्युपलक्षणं सर्वेन्द्रिय ज्वरा इति तर्हि
कथनंयन्ति इत्यत आह ध्यानेत्यादि ध्यानेस्वप्रियाः चिन्तने केनापि भाग्योदयेन दवधानं
मनसस्तल्लीनत्वं तेन क्षणः प्राप्तोयः प्राणसमाया प्राणवत् प्रियायाः कान्तायाः समागम
रूपो रसस्तस्मादुत्पन्ना ये रसोल्लासाः रसोत्कर्षास्तैः कोलाहलः कलकलंस्तिरश्चां वा
सितंभूतसि इत्यमरः काकलीनु कलैरूक्ष्मे इत्यपि आम्नश्चूतो रसालो सावित्यपि मधु
माद्ये पुष्परस इत्यपि मधुपभमराख्य इत्यपि स्वभावोक्ति विरोधीरेवालंकृती ॥ ३ ॥

अनेकनारीपरिरम्भसंभ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासला

लसम् । मुरारिमारादुपदर्शयन्त्यसौ सखीसमक्षंपुनराह
राधिकाम् ॥ ४ ॥

एवं रसार्थं मुद्दीपनेन वसन्तभावा वर्णिता इदानीं रागान्तरेण विभावानाह अने
केत्यादि या पूर्वं वासन्ती परोक्षतयो वा चसासौसखी समक्षराधिकां पुनराहेत्यन्वयः
किंकुर्वती आरात्समीपे मुरारिर्मुखस्य मधुरसमूहस्यारिस्तद्विस्मारकः श्रीकृष्णस्तं द
र्शयन्ति मधुर मुनरकमिति मुरारिशब्दार्थो दर्शितः कीदृशं अनेकः नारीणां परिरम्भ
संभ्रमेणाबिज्ञनादरेणा स्फुरद्योमनोहारी विलासस्तस्य लीलासा औत्सुक्यं यस्यतं
अथवा अनेकनारी विलास भ्रमेण वैदग्ध्यं त्रियते यस्यां श्रीराधायां समं अन्यस्पदं
पूर्ववत् संभ्रमः स्नेहहर्षयोरिति विरवः आरादूरसमीपयोरित्यमरः त्वद्विरहे प्रत्य
क्षता सम्भवति सा पुनर्नायिका नायकयोर्नसखीनामिति अर्थान्तरन्यासोत्पत्तिः ॥ ४ ॥

रामकरीरागे यतिताले ॥

चन्दनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली । के
लिचलन्मणिकुण्डलमण्डित गण्डयुगस्मितशाली । ह
रिरिहमुग्धवधूनिकरेविलासिनिविलसतिकेलिपरे ॥ १ ॥
ध्रुवपदम् ॥

एवं राधामाधवयोः रहःकेलि निरूप्येदानीं समुदायकेलिंगीते नैव दर्शयति वन्द
नेत्यादिना गीतस्य रामकरीरागः रूपकतालरच तालरूपं पूर्वमेवोक्तं रागलक्षणं स्वयं
प्रभास्त्रुरभूषणाच्च नीलं निचोलं सुतनौ वदन्ती कांतेपदोपात मधिश्रितोपि मानोज्ञता
रामकरी प्रतिष्ठा इति गीतार्थमाह हे विलासिनि हे कृष्णविहारसीले परयैतदिति
शेषः इह वृन्दावने वसन्ते वा मुग्धवधूनिकरे सुन्दरवधू समूहे हरिर्मनोहरो विलसति
क्रीडां करोति त्वां विना क्रीडापि न क्रीडतीत्यर्थः कीदृशे केलिपरे क्रीडापरायणे अत्र
मुग्धवधूशब्देन केलिपर शब्देनच द्वयभावावनभिज्ञता सामान्य क्रीडा परतावव्यंजि
विलासनीति संबुध्वात्वप्येय सर्वकलासंपदार्थिता विलसतीति सामान्य क्रीडेति ध्व
निः कीदृशे चन्दनेन चर्चितलिप्तेपि नीलकले केलिकलाकौशले नीलामनी भूता कला
यस्मिन् किं भूतोदरिः वरेपीतवसन वनमाले यस्य अथवा त्वद्वियोगमसह माना एव
चन्दनेनचर्चिता अनुलिप्ता नीलकलेवरः पीतवसनं वनमालाच यस्यसः एतेन त्वय्येवा
नुराग उक्तः उक्तं च अन्तर्गतां मदन वल्लिशिखावलीयासा वाधते किं मिह चन्दनचर्चि
ताभिः यत्कुम्भकारह दहनोपरि पंक्तयेपस्तापाय तत्पुनरसौ ननुतापशान्त्यै इत्यादि

तस्मात्त्वमेव विलोकये निदर्शनीयतां कीदृशो हरिः केलिषु क्रीडासु चलन्ती कम्पमाने
ये माणिकुण्डले ताभ्यां मण्डितमलंकृतं गण्डयुगं यस्य स्मितेनेषद्वसितेन वा शोभमा
नः स्मितलक्षणं च भरते ईषद्विकसितैर्जडैः कटाक्षैः सोष्टवान्वितैः अलक्षितद्विजं धीर
प्रुत्तमानं स्मितं भवेदिति केलिचलन्मणिकुण्डलेत्यादिना कुण्डलचलनं साक्षात् न ह्ये
तासु काचिद्दृषभानुनन्दिनी तुल्याधिका च इति यत्स्मितं तेन शाली शोभमानो ननु
तासां विलासेनेति भावः मुग्धवधूरित्यत्र कर्मधारयः एतेन मोग्ध्यमेव ननु केलिकुश
लता दर्शिता किं क्रीडात्यपि तुह चेष्टां करोतीति अतएव त्वया समक्षेण भवितव्यमि
ति मम प्रार्थना मुग्धः सुन्दरयूयोरिति विश्वः विलासो हावविशेषः तात्कालिको
विशेषस्तु विलासो गक्रियादिष्वित्यमरः अथ कस्मेवं गात्रं वपुः संहननमिरः गण्डौ
कपौलावित्यमरः स्वरूपोक्तिरलंकारः विलासलक्षणं वा तस्या नासनादीनां नेत्रवक्रादि
कर्मणां उत्पद्यते विशेषः यः सविलासः प्रकीर्तित इति ॥ १ ॥

**पीनपयोधरभारभरेणहरिपरिरभ्यसरागम् ॥ गोपब
धूरनुगायतिकाचिदुदंचितपञ्चमरागम् ॥ २ ॥**

ब्रजवधूनां हावभावाद्यनभिज्ञत्वं कथयन् पुनस्तामेव युवतियूथलीलामाह पीनेत्यादि
काचिद्गोपबधूः पीनपयोधरभारभरेणातिस्थूलस्तनगौरवाधिक्येन सरागं सस्नेहं यथास्या
तथा अथवा पीनोऽतितीक्ष्णः पयोधरयोर्मोरस्तस्य भरेण भारेण स्वस्यापि भारभूतेन
हरिं मनोहरं परिरभ्यालिंग्यहरेर्गानानन्तरं गायति ननु स्वयं गायतीत्यवैदग्ध्यं स्फुटमेव
श्रीकृष्णालिङ्गेच्छां विनापि प्रथमालिङ्ग्य शृङ्गाररसशोभामावहति उक्तं च वेषदेशक्रियाला
पपरिरम्भादिसेवनैः ॥ स्यादागन्दप्रदायूनोरुभयोरनुरक्तयोरिति कीदृशं हरिं सरागं त्व
य्येव सरागेन स कामभावेन सस्नेहेन भवा सानुरागं ननु सिन्दूरादिरागसंयुक्तं एतेन
तासामवैदग्ध्यमेव ध्वनितं पुनः कीदृशं उदंचितस्तालातापनेनात्युर्ध्वनीतः पञ्चमस्वरो
येन तं शृङ्गारे पञ्चमरागाख्यस्वरो बाहुल्येन क्रियते अथवा पञ्चमरागानन्तासांपरी
क्षार्थं तत्राह्लादजननाय चेति ध्वनिउक्तं च निपादेषते वाजीगावस्तृपभभाषिणः अजा
विक्रंतुंगधारं धैवतं वृंहते गजः । खड्गं मयूरो वैभूते मृगामध्यमभाषिणः ॥ पुष्पसाधारणे
काले कोकिलोरौति पञ्चममिति हास्यशृङ्गारयोगैर्यौस्वरौ पञ्चममध्यगौ पटुर्धौ त-
थाज्ञेयौ वारैरौद्राद्भुतेरसे गन्धारश्च निपादश्च कर्तव्यौ करुणाश्रयौ इति ॥ २ ॥

कापि विलासविलोलविलो

कस्याश्चिदवैदग्ध्यमाह कापीत्यादि कापि मुग्धबधूः मधुसूदनस्य वदनसरोजं मुखं पङ्कजं ध्यायन्नि समस्तस्य श्रीकृष्णस्य ध्यानादवैदग्ध्यमेव विजायतेऽस्याः कीदृशं विलासे न विशेषनर्तनेन विलोलयोश्चञ्चलयोर्विलोचनयोर्यत्स्वेक्षणं तेन जनित उत्पादितो मनुजः कामोद्येन तं पुनः कीदृशं मुखं अधिकं अनुपममाधुर्यविलाससारसन्दोहमित्यर्थः क्रियापादविशेषणं वा सौगन्ध्यादिगुणमधुररसेन कामोद्बोधकत्वात्तापहारकत्वाच्च वदनस्य सरोजोपमा मधुसूदनपदं पूर्ववत् कापीति सामान्यकथनाय ध्यायतीत्यङ्गसङ्गाभावो दर्शितः प्रातश्चास्मिन्नवसरे त्वया गंतव्यमिति कलाकौशलेनार्यवंचनीय इति भावः ॥ ३ ॥

**कापिकपोलतले मिलितालपितुं किमपिश्रुतिमूले ॥
चारुचुचुम्बनितम्बवती दयितं पुलकैरनुकूले ॥ ४ ॥**

कापि नितम्बवती गोपबधूः दयितं कृष्णं चारुमनोहरं यथास्यात्तथा कपोलतले चुम्बनं कृतवती कीदृशी किमपि लपितुं मंत्रयितुं प्रलपितुं वा कन्दर्पवशादधैर्येण स्वचातुर्यं रचयामास श्रुतिमूले कर्णमूले मिलिता संलग्ना व्याजेनालिंगनाय वा मामासृत् तत्कर्णमूले प्रचेष्टुं वा अतएवोक्तं किमप्यनिर्वचनीयमिति नितम्बवत्यनेनालिंगनाचतुरतोऽङ्गा कीदृशेपुलकै रोमाञ्चैरनुकूले नायिकाभिलापसूचके पुलकोद्गमस्तुत्वन्नामश्रवणसात्त्विको दयात् चुम्बनेनेत्यस्या अधीरत्वं सम्पादितं औत्कण्ठ्येन सहसा कान्तमुखचुम्बनं सखीजनहास्यकरं भवतीति भावः यदा त्वत्कथाश्रवणेन जातपुलको भवति तदा त्वय्येव स्नेहप्राचुर्यं तस्मात्त्वया शीघ्रं तत्र गंतव्यमिति ॥ ४ ॥

**करतलतालतरलवल्यावलिकलितकलस्वनवंशे ॥
रासरसे सह नृत्यपरा हरिणायुवतिः प्रशशंसे ॥ ५ ॥**

एवं स्नेहप्राचुर्यरीत्या सन्तुष्टां श्रीराधां सखी पुनराह हे रासरसे आश्चर्यं सखि कलय रासरसे गोपबधू निरकररचितेपि युवतिः श्रीराधैव प्रशशंसेस्तु तारलाचितेत्यर्थः न त्वया सह नृत्यपरा रासरसस्तु वरञ्जीकदम्बां विना न भवतीत्यमनोहरत्वं तन्निकरस्योक्तं अथवा हरिणा सह नृत्यपराकाचियुवतिस्त्वां प्रशशंसे ननु साकथं तथा चक्रे उच्यते रमणीयवस्तुनिनकस्य बहुमान इति अथवा रासे रासक्रीडारसः बहुनर्तकी नृत्यविशेषो गोषु क्रीडायां तस्मिन्हरिणा सह नृत्यपरा नृत्यमात्रकुशला ननु सर्वकर्मस्तु एवमपि तस्या उपहासः तवैव प्रशशंसे इति ध्वनिः कीदृशे करतलयोस्तालेन परस्य वादनेन तरलाच्चञ्चलायावलिः कङ्कणपङ्क्तिस्तथा कलिनोमिश्रितः कलस्वनश्च गङ्गाधुरशब्दसहितो वंशोवेषुर्ध्वं तादृशे रासरस इत्यनेन गोदुहक्रीडास्वेव सास्तुत्या न तु सकलसं गीतकलास्विति ध्वनितं दुग्धभेदे करीष्फालेतालं तु हरितालक इति विश्वः तरलश्च

लोखङ्गेदारमध्यमणावपीतिहारावली रासस्तुगोदुहां क्रीडइत्यापिवेति विश्वप्रकारः
स्वभावोक्तिरलङ्कारः ॥ ५ ॥

**श्लिष्यतिकामपिचुंबतिकामपिरमयतिकामपिरामा
म् ॥ पश्यतिसस्मितचारुपरामपरामनुगच्छतिबामाम् ॥**

सखिरासविहारेतासांस्वदुःकरीत्या प्राधान्यं ताभिः केलियांसांस्वद्वैरवान्वेषणा
यास्ति ननुतासां गौरवं उक्तंचात्र राधामाधाय हृदये तत्याज व्रजसुंदरीरितित्वद्वैरवमे
वाह श्लिष्यतीत्यादिना सः कृष्णचंद्रः कामपि रामां क्रीडास्वभावां श्लिष्यति आकृ
ष्यातिगमनं करोति कामपिरामां चुंबति चिनुकोदृत्य चुंबनं करोति कामपिरामां कुचस्प
र्शाधरपानमधुरवचनादिना रमयति भावगर्भितस्मितेन चारुतरामतिशयेन मनोह
रां पश्यत्यवलोकनं करोति एवं तास्वभिमुखं वृत्तमाना सुप्रीत्या श्रीकृष्णालिंगनादिकं
दृष्ट्वा क्रियमाणं अपरां वामां मात्सर्यस्वभावां मनोहरस्वभावां वा तामनुगच्छति त
त्सखीमनुनयार्थमनुगतिकरोति अथवा तद्वचनमेवं प्रकारेण त्रिधायापरां न विद्यते
ऽपराऽन्यात्वत्सदृशी श्रेष्ठा तां त्वां वामां कोपवतीं स्वापराधशमनायानुगच्छति नहि
यत्नात्कारेणालिंगनादिके कृतेपि ताभिर्नकृतमित्यवैदग्ध्यं सूचितं तासां परस्य कृता
लिंगनादौ शृंगाररसपुष्टो भवतीति ग्राम्यसुखे प्रतिसिद्धिः अतएतासामपकषार्थं स्वो
र्स्पर्शशृंगाररसपुष्ट्यर्थं च नायकवरांतिके त्वयागंतव्यमिति सूचितं सुंदरी रमणी रामे
तिविश्वः मुदासंक्रीडद्विर्ब्रजयुवतियुधैः परिदृतो नलोपं प्राप्नोति कचिदपिमनागनंदतनयः
सदुक्तं तस्मिन्नेव सहचरिमनागनन्यविषयमनः कर्तुंकातेतच्चरणातैकसरणे ॥ ६ ॥

केलिकलाकुतुकेनच काचिदमुंयमुनाजलकूले ॥

मञ्जुलवञ्जुलकुञ्जगतंविचकर्षकरेणदुकूले ॥ ७ ॥

लीलांतरमाह केलिकलेत्यादि काचिद्व्रजागणा अमुंश्रीकृष्णचन्द्रम् केलिकलाकु
तुकेन क्रीडविलासोत्पादकव्याजेन दुकूले पट्टवज्जेविषये करेणहस्तेन विचकर्ष आकृष्ट
वतीदुकूले गृहीत्वाऽमुंविचकर्षेति केचित् ब्रुवंति क्रीडशंमनोज्ञवेतसगन्दिरगतं तव
ध्यानायतद्वचनाय वा रहःस्थितमिति सूचितं कुवाकृष्टवती यमुनाजलकूले यमुनाजलेके
लिविधानायाकृष्टवतीति ध्वनितं अवान्यासकस्य श्रीकृष्णचन्द्रस्य स्वप्रियाध्यानारक्त
स्यवा वज्राकर्षणादस्य अधीरत्वं मुग्धत्वं च स्फुटमेव अतस्तवाधराभूतपानेन त्वयासं
जीवनीय इतिममप्रार्थना वञ्जुलोवेतसे मतइतिविश्वः मनोज्ञं मञ्जुमञ्जुलमित्यमरः कुतु
कश्चकुतूहलमपिच दुकूलं पट्टवज्जेस्यादतिसूक्ष्मांशुकेपि चेतिविश्वः पर्यायोक्तिरलङ्का
रः रसबलङ्कारश्च ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यम् ॥ वृन्दा
वनविषिनेललितंवितनोतुशुभानियशस्यम् ॥ ८ ॥

उक्कलीलावैभवश्रवणफलमाह श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेः इदं गीतं श्रव्यतां पठतां
शुभानि श्रीकृष्णस्मरणात्मकानिकल्याणानि वितनोतु विस्तारयतु कीदृशं अद्भुतं
अद्भुतार्थं अद्भुतं स्वरूपं वा आश्चर्यकरञ्च केशवस्य श्रीकृष्णचन्द्रस्य केलिरह-
स्यं क्रीडाहर्षः क्रीडागोप्यं वा यत्र अद्भुतत्वमेव तदेव गोपवधूदाक्षिण्यानुरोधेन क्रीडि-
ते श्रीराधोत्कर्षरूपापनायान्यमुग्धत्वानिरूपणायेति अथवा अद्भुतं युगपत् व्रजनारी-
णां रत्युत्पादनात् कश्चेशश्चवेसोयस्येति कियदेतद्व्रजांगणावशीकरणं पुनः कीदृशं
वृन्दावननाम्रिवने चलितं नानारसान्वितं वनविहारक्रीडायुक्तं वा वल्लेः कामधेनुस्मर-
णात् वनविहारे व्याजेन श्रीराधान्वेषणचातुर्यमुक्तमिति भावः यशस्यं यशसेहितं यशस्क-
रेवा यशः सहितं वा ॥ ८ ॥

विश्वेषामनुरञ्जनेन जनयन्नानन्दमिंदीवर श्रेणीश्या
मलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवम् ॥ स्वच्छंदं व्रजसुन्द-
रीभिरभितः प्रत्यङ्गमालिङ्गितः शृंगारः सखिमूर्तिमानि
वमधौमुग्धो हरिः क्रीडति ॥ ९ ॥

सकलशृङ्गाररससकलाभिज्ञस्य श्रीकृष्णस्य श्रीराधोत्कर्षप्रतिपादनाय पूर्वगीते
हांवभावायनभिज्ञाभिर्गोपीभिर्धूयलीलैवोक्ता इदानीं श्रीकृष्णक्रीडोत्कर्षं तदर्धमाह वि-
श्वेषामिति हेसखि राधे मधौ वसन्ते हरिर्मनोहरणशीलः क्रीडतीत्यन्वयः कीदृशः मुग्धः
त्वद्विरहेण मूढः यद्वामनोहरः त्वदागमनकांचया सुन्दरः किं कुर्वन् विश्वेषां व्रजचयूनां
वानुरञ्जनेनानुरागेनानन्दं सन्तोषं जनयन्नुत्पादयन् पुनः किं कुर्वन् इन्दीवराणां नील
कमलानां श्रेणयः पङ्क्तयः तद्वन्नीलैः कोमलैश्च सुकुमारैः शृङ्गारैर्वानंगस्य कामस्योत्स-
वं हर्षं उपनयन्नुत्थापयन् कीदृशो हरिः स्वच्छन्दं स्वेच्छया व्रजसुन्दरीभिरभितः सर्व-
तो भावेन प्रत्यङ्गं अङ्गं अङ्गं प्रति इति प्रत्यङ्गं आलिङ्गितः आश्रितः कयाचित्तां वृल्लक्ष-
चन्दनाद्युदीपनरूपं कयाचित्सस्मितकटाक्षानुरूपं कयाचित् रोमाञ्चस्वेदादिरूपं शृङ्गा-
रस्याङ्गमाश्रित इति भावः क इव मूर्तिमान् साङ्गः शृङ्गः शृङ्गाररस इव श्रीकृष्णस्य
श्यामाङ्गत्वेन शृङ्गारसाम्यं श्यामो भवति शृङ्गारः शृङ्गारविशेषणान्यप्येतानि पदानि १ ॥

रासोल्लासभरेण विभ्रमभृतामाभिरवासभ्रुवा मभ्य

र्णैपरिरभ्यनिर्भरमुरः प्रेमान्धयाराधया । साधुत्वद्वदनं सु
धामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुतिव्याजादुद्भटचुम्बितः
स्मितमनोहारीहरिःपातुवः ॥ १ ॥

इति श्रीगीतसामोददामोदरोनाम प्रथमस्तर्गः ॥ १ ॥

सङ्गीते श्रोतृन् कविराशिषं ददाति सोल्लासेति हरिः श्रीकृष्णोवोयुष्मान् पातुर
क्षतु कीदृशः स्मितेन मनोहारी स्मितहरो वा पाठः स्मितेनेपद्मास्येन शोकहरः हारी हार
वान् पुनः कीदृशः प्रेमान्धया सहचरीवनप्रेमपूरया राधयागाढं यथास्यात्तथा उरो
वत्तःस्थलम् आभीरवामधुवाङ्गोपवधूनां अभ्यर्णं समीपं परिरभ्यालिङ्ग्यरासक्रीडायां
उल्लासभरेण हर्षातिशयेन गीतस्तुतिव्याजात् गानप्रशंसासङ्गलेन इति व्याहृत्योक्ता उद्भ
टं यथास्यात्तथा चुम्बितः इतीति किं साधुत्वद्वदनं सुधामयं किं भूतानां शृङ्गारवि-
लासवतीनां अत्रानादरेषठी ननुसाकथं तच्चक्रे तथोक्तं प्रेमान्धयेति उद्भटचुम्बनं का-
मसर्वस्योक्तं तल्लक्षणं कान्तभुजाभ्यामालिङ्ग्य प्रेयसी प्रणयान्विता सशब्दं चुम्बति मुखं
यत्तदुद्भटमुञ्चत इतिसर्गान्ते टीकाकारोक्तिः ॥ वन्देयुवातयूथस्थं कृष्णंकेलिकलानिधिम्
कालिन्दीजलसंसिद्धं सर्वाभरणभूषितम् ॥ १ ॥

इति श्रीमत्कृष्णचन्द्रसेवकोदीच्यावतंसशिवदासात्मजश्रीवनमालिभट्ट
विरचितायां वनमालिसञ्जीविन्यां श्रीगीतगोविन्दटीकायां ब्रजयुवति
यूथकेलिवर्णनेसामोददामोदरोनामप्रथमस्तर्गः चतुर्थः प्रबन्धः ॥ १ ॥

विहरति वनेराधासाधारणप्रणये हरौ विगलितनिजो
त्कर्षादीर्घ्यावशेनगतान्यतः ॥ क्वचिदपिलताकुञ्जे गुञ्ज
न्मधुव्रतमण्डलीमुखरशिखरेलीना दीनाप्युवाचरहः स
खीम् ॥ १ ॥

द्वितीयेकथ्यतेसर्गे श्रीराधाप्रणयोदयाः । सेष्यां कुञ्जान्तरगता सखीराधासमद्वी
त् ॥ एवं पूर्वं गोपसीमन्तिनी यूथकेल्युत्कर्षमालोक्य विगलितनिजोत्कर्षेव श्रीराधा स
खीमाहविहरतीति श्रीराधारहणकान्ते गोप्यमपि वक्ष्यमाणमुवाचोक्तवतीत्यन्वयः की
दृशी हरौ श्रीकृष्णेवने विहरति क्रीडति सति ईर्ष्यावशेनासहिष्णुतया अन्यत् अन्य
स्मिन् कुञ्जेगता पुनः कीदृशी क्वचित्कदाचिदपि लताच्छादितेकुञ्जे लीना तद्वचनानि
आतुं कञ्जमन्दिरे विगलितनिजोत्कर्षान्विशेषेणगता

निजः स्वीयउत्कर्षो हरेरहमेव बलभाइत्येवंरूपस्तस्मात् किम्भूते हरौ साधारणप्रणये
 श्रीराधायामन्यगोपीतुल्यस्नेहे असाधारणप्रणयेवेति ज्ञेयः श्रीराधामन्तरानान्यासुगो
 पीसुप्रीतिस्तस्मिन् कीदृशे कुञ्जे शब्दायमानभ्रमरसमूहे शब्दयुक्ताग्रभागेवा अतएवदो
 नादुःखिताविलप्रभोयं विभावनालङ्कारः शिखरंत्वग्रभागेस्यान्माणिक्ये शेखरेधेतिभ्र
 णिः प्रणयः प्रोन्नविश्रंभइत्यमरः ईर्ष्यामाहुःसमानेषु मानदानायमर्षणमितिभरतः ॥१॥

गुर्जररीरागेप्रतिमण्डताले ॥

सश्चरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशम् ॥ च
 लितदृगञ्चलचञ्चलमौलिकपोलविलोलवतंसम् ॥ १ ॥
 रासेहरिमिहविहितविलासम् । स्मरतिमनोममकृतपरि
 हासम् ॥ ध्रुपदम् ॥

अमर्षणेन किमुवाचेत्यतः सञ्चरदित्यादिना श्लोकोक्तमर्थं गीतेनाह गुर्जररीरागेप्र
 तिमण्डताले रागलक्षणं पूर्वोक्तमेव हुतत्रयेणगातव्यं कुंदश्चप्रतिकण्ठकइति तालल
 क्षणं हेसखिममनः कृतापराधमपिहरिं इहकुञ्जमन्दिरे स्मरति तबधा केतकीकुसुमं
 भृंगलंघ्यमानोपि सेवतेदोषाः किंनामकुर्वन्निगुणाय हृदचेतसइति कीदृशं रासेरासक्रीडा
 यांविहितः कृतःविलासः क्रीडायेनध्रुपदंपुनः किंसंचरतानानाप्रकारेण स्फुरताधरसुधा
 मधुरेण ध्वनिना शब्देनमुखरितः शब्दितः शब्दितोमोहनो विश्वमनोहरो वंशोयेनतं
 पुनः कीदृशः चलितःकस्यचिन्मूच्छ्रविशेषेणसातिवकरसोदयेनवा दृगञ्चलो कटाक्षोय
 स्यचञ्चलश्चपलमौलिः शिखण्डाग्रभागोयस्य कपोलयोर्विलोलौ चंचलावतंसौकर्णभू
 षणे यस्यतं कर्मधारयः पीयूषममृतंसुधेत्यमरः मौलिःकिरीटकेशाश्च संपतामौलयइति
 च पुंस्युक्तसावतंसौद्वौ कर्णान्तरेचशेषइत्यमरः ॥ १ ॥

चंद्रकचारुमयूरशिरवंडकमंडलवलयितकेशम् ॥ प्र
 चुरपुरंदरधनुरनुरंजितमेदुरमुदिरसुवेशम् ॥ २ ॥

नन्वेवंभूतः श्रीकृष्णस्तदा व्यासंगादिनानस्मर्तव्यः सत्यं चलाचेतस्यायाति किंक
 र्तव्यं कीदृशं चंद्रकेन विचित्रचिह्नेन चारुणां मनोहराणां मयूरपिच्छानांमंडलेन समूहेन
 बलयितावशेषितः केशायेन किंच प्रचुरैर्बहुभिः पुरंदरस्य इंद्रस्य धनुर्भिरनुरंजितश्चि
 त्रितोमेदुरः स्निग्धोमुदिरः सानंदोजलदोषेधस्तद्वत्सुवेशं सुंदरं अत्रनानामणिलचित
 साम्यमिति अमतोपमेयं श्रीकृष्णस्य मे

शिशुः पिच्छु बह्वु नपुंसक इत्यमरः वेष्टितं स्याद्बलयितमित्यपि मुदिरः कामुकैव इति
 भिरवः विसृजेर्यागृहे प्रोक्तोनेपथ्ये गृहमात्रक इति समौचद्रमेचकावित्यमरः मधुरो
 घर्हिणोवर्हीत्यपि मंडलंवर्तुलेप्रोक्तं समूहेविद्रहेरके आट्टौ देशभागेपि मंडलं चन्द्रभूमिक
 इति वैजयंतीभावोत्प्रेक्षारूपकोलंकारः ॥ २ ॥

गोपकदम्बनितंबवती मुखचुंबनलंभितलोभम् ॥

बन्धुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभम् ॥ ३ ॥

ननु श्रीकृष्णस्त्वय्यनुरागरहितोऽन्ययुवतिभिः सहक्रीडति किमर्थं स्मरतीति
 सत्यं सगुणवांस्तत्राह गोपेत्यादिना पुनः कीदृशं गोपकंदवस्याभीरसमूहस्य या नितं
 चवत्यो नार्यस्तासां मुखचुंबनेन लंभितः प्रापितो लोभोयस्यतं अथवा तं नितंबवती
 भिः स्वमुखं चुंबने लंभितो लोभोयेन तं तस्य तामु स्वभावजः स्नेहोनास्ति परन्तु ब
 लात्कारेण ताभिश्चवने लोभः कारित इति भावः किंच बंधुजीववत् बंधुकपुष्पवत्
 मनोहरो योधरपल्लवः पल्लवाकृतिरधरश्रेष्ठो यस्य तं यद्वा बध्नानि बंधुः प्रसूयतस्त्वं
 जीवयतीति सचासौ मधुराधरपल्लवो यस्य तं पुनः उल्लसितेन दीप्यमानेन स्मितेनेप
 द्हास्येन शोभा यस्य तं यदि बंधुकपुष्परगेण मधुरपल्लवाधररागरंजितो भवति सच
 स्मितकुन्दकलिकया युतो भवति तदाधरशोभामनुहरे दित्यद्भुतोपमेयं रक्तस्तु बंधु
 को बन्धुजीव इत्यमरः सरसोमधुः प्रोक्तो मधुरोध मनोहर इत्यनेकार्थः पल्लवो श्री
 किशलयमपि उपमारूपकालंकारः ॥ ३ ॥

विपुलपुलकभुजपल्लववलयितवल्लवयुवतिसहस्रम् ॥

करचरणोरसिमणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रम् ॥ ४ ॥

पुनः कीदृशं विपुलो विस्तीर्णः पुलकोरोमांचो यत्र ताभ्यां भुजपल्लवाभ्यां पल्लव
 वत् कोमलाभ्यां वलयितं चेष्टितं वल्लवयुवतीनां गोपव्यूनां सहस्रं समूहो येन तं अ
 त्र बलयितशब्देनावज्ञया तासां वेष्टनमात्रं ननु गाढालिङ्गनचुम्बनादिकमिति भावः
 सस्नेहालिंगनादिकं तु तस्य मय्येवेति तात्पर्यमिति किंच करयोश्चरणयोश्चोरसि च
 मणिगणानां रत्नसमूहानां भूषणानां किरणैरसिमभिर्भिन्नं विशेषेण नाशितं तमिस्रमन्ध
 कारो येन तं अनेन प्रथमाभिसारसंगमे मदीयागालंकार प्रकाशेन ध्वान्तनाशेना व
 कुटितमुखी दृष्ट्या बलादानीवतां चेष्टां कृतवान् लक्षणमपि विस्मर्तुमम्मनोनाहतीति
 प्रेमपराः काष्ठादर्शिता स्वसौभाग्यातिशयोपि दर्शिता इति भावः करचरणोरसीति प्रा
 ण्यंगत्वादेकत्वं बहुत्वेपि वेष्टितं स्याद्बलयितं वलयालिंगनेपि चेति कोशप्रदीपे अन्ध
 कारो स्त्रियां ध्वांतमित्यमरः किरणोऽत्र मयूषांशुरित्यपि ॥ ४ ॥

जलदपटलचलदिन्दुविनिन्दकचन्दनतिलकलला
टम् ॥ पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकपाटम् ॥ ५ ॥

पुनः कस्योत्कर्षमेव प्रथयन् कथयंत्याह जलदेत्यादिना जलदपटले मेघसमृद्धे बल
तोराजमानस्य चलदिति पाठे चलतः स्फुरत इन्द्रोश्चंद्रस्य विनिन्दकस्तवोभाति शायी
चंदन तिलकः चंद्राकृतितिलकोललाटे यस्य तं पुनः किं गोपवधूनां पीनौ पीवरौ ती
क्ष्णौ पयोधरौ तयोः परिसरस्य पर्यंतभागस्य प्रसरणशीलस्य वा मर्दननिर्दयं दया
रहितं हृदयमेव कपाटवद्विस्तीर्णहृदयं यस्य कपाटपदस्यायं भावः कपाटं प्रियधनर
क्षार्थमपि निवारणार्थं च दीयते अत्र श्रीकृष्णचंद्रस्य प्रियधनं श्रीराधैवतञ्चित्त हृदये
तिष्ठतीति तद्रक्षार्थं हृदयं कपाटपदेन गृहीतमिति अर्थान्तरन्यासोपमालंकारः उत्प्रेक्षा
रूपक इत्येके कपाटमररंतुल्य इत्यमरः पर्यंतभूः परिसर इत्यपि कपाटं कुचिकामृते
नोद्धारितं यथा तथाभाविना तद्दृढयालिङ्गन रस इति सूचितं मद्भ्यतिरिक्तानां कं मुखं
पाटयतीति वा कपाटशब्दार्थः पुनः स्वोत्कर्षप्राधान्यमेव वर्णयंत्याह ॥ ५ ॥

मणिमयमकरमनोहरकुंडलमंडितगंडमुदारम् ॥ पी
तवसनमनुगतमुनिमनुजसुरासुरवरपरिवारम् ॥ ६ ॥

मणिमयेत्यादिना पुनः कीदृशं मणिमये मणिखचिते मकरवन्मनोहरे मणिमय
मकरेण रजमयमत्स्येन वा मनोहराभ्यां कुंडलाभ्यां मंडितौ भूषितौ कपोलौ यस्यतंकी
दृशंउदारं स्वलावण्योदारगुणयुक्तं तल्लक्षणेदशरूपके दानमभ्युपपातिश्चतुर्धाच प्रियभा
षण स्वजनेच परिचापितदौर्दर्यं मुदाहृतमिति उदारपदेनेति यन्मया चिंतितं तत्सर्वत
त्क्षणमेव पूरितवानिति सकथं विस्मर्तव्यः पुनः पीतेवसनेयस्य पीतवसनं वाअभुगताश्रि
तामुनयः शुकादयः मनुजाः परीक्षिदादयः ब्रह्मादयः असुराः प्रह्लादादयस्तत्त्ववराः श्रे
ष्ठाः वराहन्दावननिवासिनो वागोपीजनाः परिवाराः सेवकायस्यतं अथवा सर्ववरः श्री
गोपीजनलक्षणः श्रीराधारूपोवापरिवार सेवको यस्यतं स्वभावोक्तिरलङ्कारः रंसवद
लङ्कारः ॥ ६ ॥

विशदकदंबतलेमिलितंकलिकलुषभयंशमयंतम् ।
मामपिकिमपितरंगदनङ्गदृशामनसारमयंतम् ॥ ७ ॥

पुनः श्रीराधास्वातंत्र्यमेवाह विशदेति पुनः कीदृशं विशदस्यस्वच्छस्य कदंबस्यत
लेमूलेमिलितंसंलग्नं मदर्थमदपेक्षयाग्रतएव कदंबस्यतलेमूले गत्वामयासहक्रीडार्थं वा
निलया स्थितमितिभावः पुनःकलेः प्रणयकलहस्य कलिगुगस्य कलुषं साधारणव्रज

बन्धुभजनं तत्कृतमालिन्यं शमयंतं नाशयंतं त्वय्येवममप्रीतिर्नान्यासु इत्यादिप्रेमवाक्यै
रित्यर्थः पुनः कीदृशं किमप्यनिर्वचनीयस्तरंगद्वन्द्वद्वन्द्वद्वन्द्वः कामोयत्रतयादृशा दृष्ट्या
मनसा हृदयेनचमामपि रमयंतं अतएव सकलाभिज्ञं हारिमेमनः स्मरतीतिसूचितं कलिः
स्यात्कलहेशूरे कलिरित्ययुगेष्वपीति विश्वः कलुषत्वाविलैनसोरितिच विभावना
लङ्कारः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमतिसुन्दरमोहनमधुरिपुरूपम् ॥ ह
रिचरणस्मरणंप्रतिसंप्रतिपुण्यवतामनुरूपम् ॥ ८ ॥

गीताक्तसंग्रहेणाह श्रीजयदेवकवेः भणितं गीतं पुण्यवतां श्रीराधाकृष्णस्मरणपुण्य
जनानां हरिचरणस्मरणं प्रति अनुरूपयोग्यं तल्लभ्यमित्यर्थः नचैतदन्यैर्लभ्यमितिभावः
अतिसुन्दरं मोहनं व्रजवधूमोहकारि मधुरिपोः दैत्यशत्रोरमृतवसंतशत्रोर्वा श्रीकृष्णस्य
रूपं यत्र कलौ बहूनां रागिनां शृंगारादिप्रवृत्तानामनायासेनैव श्रीकृष्णस्मरणं जात
मितिभावः ॥ ८ ॥

गणयति गुणग्रामं भ्रामं भ्रमादपि नेहते वहति च परितो
षंदोषं विमुंचति दूरतः ॥ युवति पुचलतृष्णे कृष्णे विहारिणि
मां विना पुनरपि मनो वामं कामं करोति करोमि किम् ॥ ९ ॥

नच वयं त्वां विहायान्यत्र भूमिर्विहरति तं किमिति त्वं वारंवारं स्मरसि सत्यं
गुणवान् विहासीचेत्याह गणयतीत्यादिना हे सखि मम मनः पुनरपि वारंवारं कृष्णे
काममभिलाषं करोति किमहं करोमीत्यन्वयः अनेन मानसौघित्यमनुग्रहश्चोक्तः कीदृशे
कृष्णे युवतिषु व्रजवल्लवीपुचलंती वर्द्धमाना तृष्णाभिलाषोयस्य अतएव मां विना विहा
रिणि कीदृशीले यद्वा पूर्वं विहारिणि नेदानीं महद्दुःखमिति कीदृशं मनः वामंप्रतिकूलं
विरक्तानुरागित्वात् वामत्वे हेत्वंतरमाह गणयतीत्यादि तस्य सौंदर्यादीनां गुणानां ग्रामं
समूहं गणयति परिसंख्याति ननु दोषलेशमपि पश्यतीति तद्गुणस्वभावो यं वमत्वं
पश्यतीत्यर्थः आमंक्रोधः अमद्विभ्रमादपि नेहते न गच्छति किन्तु प्रतिदोषं तद्गुणं चेष्टां
करोतीत्यर्थः एतेन श्रीकृष्णगुणसमूहगानेय भावस्तन्मूलोमानश्च गत इति ध्वनितं
तत्रकारणमाह तादृशेष्वपि परितोषं वहति किन्तु तदोषं मास्तेऽन्यनायिका कीदृ
संजातं दूरतः दूरादपि मुंचति त्यजति किन्तु तद्गुणानेव पश्यतीत्यर्थः तद्यथाश्ररति
रिव मुपैति मां न निद्रागणयति तस्य मनोगुणान् दोषान् विगलितरजनी न संगमाशा
व्रजति तनुस्तनुतान् चानुराग इति ग्रामः स्वरे संवसरे संवसप्येवन्दे शब्दादिरूपक इति
विश्वः ग्रामः क्रोधेग्वौ दीप्तावितिच वामं सव्ये प्रतीपेचेति कामः स्मरे भिलाषेपिच १ ॥

एकतालीताले मालवरागे ॥

निभृतनिकुञ्जगृहंगतया निशिरहसिनिलीयवसन्त
म् ॥ चकितविलोकितसकलादिशारतिरभसरसेनहसन्त
म् ॥ १ ॥ सखिहेकेशिमथनमुदारं रमयमयासहमदनम
नोरथभावितयासविकारम् ॥ ध्रुपदम् ॥

एकतालीताले मालवरागे ॥ एकतालीविधायोक्तागीतशास्त्रविशारदैः। रासाच्च चन्द्रि
कातद्विद्विपुलेत्यथलक्षणम् ॥ दुतमेकं भवेद्यत्रसतालः खंडसंज्ञितः। रासातेनैकतालीतुकीत्येते
गायकोत्तमैः ॥ रागलक्षणं तु पूर्वदेव इदानीं विरहोत्कंठिता राधासखी प्रत्यह निभृते
स्यादिना उत्कंठितालक्षणं ॥ उदाममन्मथमहाज्वरवेपमाना रोमांचकंदकितमंगक
मुद्रहंती ॥ संवेदेपथुयनोत्कलिकाकुलांगीमुत्कंठितां वदतितां भरतो मुनि इति ॥ गीता
र्थस्तु हे सखि मया सह केशिमथनं प्रशस्ताः केशायस्यसः केशीकामः तमयात्मसौंदर्यं
ण मधनाति लोभयति केशीचामौमथनश्चतमिति अथवा नायकसामर्थ्यलयापत्ताय के
शिमथनपदोपादानन्तं केशिमथनं मन्मथमथनं श्रीकृष्णं रमयकीड़ांकारयकीदृश्या मया
निभृतनिकुञ्जगृहंगतया एकान्तनिविडलताच्छादितमन्दिरमाप्तया कीदृशं निशिरात्रौ र-
हस्ये कान्तेनिलीय तिरोभूयवसंतं तिष्ठंतं तदवलोकनार्थं कुञ्जमन्दिरगतां मां दृष्ट्वा सा
राधा मां मापश्यत्विति कुतर्क मत्प्रतारण्याय रहःस्थितमितिभावः चकितं सभयं यथा
स्यात्तथा विलोकिता दृष्टाः सर्वाः समस्तादिशोययावेन व्रातया तच्च श्रीकृष्णाभिसरंतां
कृष्णोमागं मापश्यत्विति सभयं सर्वदिक्पश्यतीतिभावः किञ्च रत्युत्साहसरभसो वेगः
रसः शृङ्गारारुण्यस्तेनहसंतं मुरतकालसमयार्थमग्रस्त्रितमपिमामिधं न पश्यतीति हस
न्तमितिभावः ननुमयार्थितः श्रीकृष्णोपायास्यतीत्याह उदारं उदारस्वभावं अतएव
त्वहंस्थितमवश्यं दास्यतीतिभावः कीदृश्या कन्दर्पस्य मनोरथइच्छातयुक्तोयोभावः र-
त्याख्यस्तजातयाप्राप्तया वा तारकादित्वादितच् कीदृशं मदनजनितविकार सत्तापस
दितंपदद्वयेनानेन परस्परानुरागजनितः शृङ्गाररसः पुष्टोभवतीतिभावः भावितोपासने
प्राप्ता इति विश्वः निभृतंतंभृतेगुप्त इति यादवः रभतेवेगइत्साह इत्यनरः विभावना
विशेषावलङ्कारौ ॥ १ ॥

प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलम् ॥
मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृतजघनदुकूलम् २ ॥

पुनः कीदृश्या प्रथमसङ्गवजातलज्जया चक्षे क्षण्यववतामुपैति तदेवरूपं रमणीय
ताया इतिमाद्यः कीदृशं पटुनाधिकानुग्रहरूपानि यानि चादृशानानि मधुरप्रियवचनश
तानितैरनुकूलमनुग्रहकारकमनुनयपरंवा नेयञ्चतुरेति कविज्ञाय चतुरानुनयः कर्तै
व्यङ्ग्यमिति भावः पुनः कीदृश्या मृदुकोमलमधुरं कर्णामृतं स्मितमीषडास्पृष्टं भाषितं यस्या
स्तया कीदृशं स्मितवचनार्थविलम्बमापादितं जयनस्थितं दुःखलपट्टवर्णयेन एतेननावकचू
डामाशे श्रीकृष्णदर्शनादेव दृढवद्वानावीस्वयमेव स्खलिता तदवलंबित वासस्तेनापि
गृहीतमिति सूचितं उक्तं भरतेन ॥ कान्तेनल्पमुपागतेशिथिलतानीवीस्वयंबधनादिति उ
क्तं चरतिरहस्ये ॥ अष्टाशेषपुरताक्षणे प्रचलतः कपोदरे मत्स्यवत् धूमिलः कुसुमाकुलोवि
गलितः प्राप्नोति यथं पुनः ॥ प्रच्छन्नौ प्रजनिस्वनौ प्रकटतां श्रोत्रोत्तं दृश्यते नीवीविस्ख
लितास्थितापि मुदं कामंगिनानिति जघनकटेऽधोभाग इति हाशवली चादुनरप्रियोक्तिः
स्यादितिरज्ज्वाला रसवदलंकारोपि भावनावा ॥ २ ॥

किशलयशयननिवेशितयाचिरमुरसिमभैवशयानम् ॥

कृतपरिरंभणचुंबनयापरिरभ्यकृताधरपानम् ॥ ३ ॥

पुनः कीदृश्या किशलयशयने नवपङ्कजरचिततले सख्या श्रीकृष्णेन वा निवेशि
तया कीदृशं चिरं ममैवोरसि शयानं सुप्तं शयनमिति बहुकलालिङ्गनपेक्षोद्देशेति भा
वः पुनः कीदृश्या कृते परिरंभणचुंबने यया एतेन जघनोपश्लेषणमोष्ठ चुंबनं च श्रीकृष्ण
स्य तया कृतमिति भावः तयथा पंचशायके ॥ जघनकलितश्रोणिरेगोपरिष्ठाद्यजति य
दिह नारीलस्तकेशोत्तरीयेति चुंबनमप्युक्तं दृष्टेन कांतस्य मुखेय युग्मं निनीय जि
ह्वा विततस्तुभाममिति ॥ पुनः कीदृशं परिरभ्यालिङ्ग्यकृतं मदीयाधरपानं येन एतेन ला
लाटिकमात्वलिङ्गनादिकमप्युक्तं यथा ॥ अन्योन्यसंसक्तमुखं कपोलं नेत्रं ललाटे हृदयं
च बाहु । सान्द्रभावस्तममीक्षिताचं ललाटिकं तत्त्वविदो वदन्तीति ॥ कृताधरपानमिति
सुरतप्रमादिदानेनाद्यापनं ज्ञेयम् ॥ ३ ॥

अलसनिमीलितलोचनयापुलकावलिललितकपो

लम् ॥ भ्रमजलसिककलेवरयावरमदनमदादतिलोलम् ४

कीदृश्या अलसे अलस्ययुक्ते निमीलितेन्युद्रिते लोचने यस्यास्तथा एतेनांगिकः कां
मोत्सवः कथितः यथा ॥ यत्र मूर्धानमारन्यपादंपर्याप्तिकाः क्रियाः अंगेनविहिता यस्मा
त्तस्मादांगिकमुच्यते ॥ कीदृशं पुलकानारोमांचानामावल्या पङ्क्त्या ललितौ मनोहरौ क
पोलौ यस्यनं एतेनसात्विकभावोदयेन शृंगाररसस्यास्थिरता कथिताभरतोक्तः ॥ स्मर
णे संगमे चैव प्रियस्यालोकने तथा । स्वेदं कपोपरामात्रं ॥ वैवर्ण्यं म

श्रुजलयावित्यष्टौ सात्विकामता ॥ कीदृश्या श्रमजलेन सुरतानंदजलेन सिक्रं संपूर्णं वा कलेवरं शरीरं यस्याः तया एतेन सुरतानंदमूर्तिरुक्ता श्रीहरिः कीदृशं उत्कृष्टकामगर्वा दतिलोलं चंचलं सदृशं वा प्रचुरश्रेष्ठयोर्वा इति विश्वः काये कलेवरमित्यपि रसवद लंकारः ॥ ४ ॥

**कोकिलकलरवकूजितयाजितमनसिजतंत्रविचारम् ॥
इलधकुसुमाकुलकुंतलयानखलिखितधनस्तनभारम् ॥**

कीदृश्या कोकिलस्य कलरवोऽव्यक्रमधुरशब्दस्तद्वत्कूजितं शब्दितं यस्याः को किलपुंस्त्वं पुरुषापिताभिप्रायादिना अनेन कूजिताख्यं वास्यरुतमुक्त्वं तदुक्त्वं पंचशाय के ॥ पिकशिखिकलहंसप्रापपक्षिप्रजानां स्तनितमनुकरोति हंगनामन्मथार्ता ॥ कीदृशं जितोज्ञात्र उल्लंघितो वा मनसिजस्य कामस्य तंत्राणां वात्स्यायनाद्युक्तकामशास्त्राणां विचारः सिद्धांतो येन तंतत्रैवोक्तं ॥ आश्लेषं प्रथमं कुर्याद्वितीयं चुंबनं तथा ॥ तृतीयं नखा दानं च दंष्ट्राघातं चतुर्थकम् । पंचमं क्षेपनं प्रोक्तं षष्ठं प्रहरणं तथा । सप्तमं कंठशब्दश्च वंदनं वाप्यनंतरमिति ॥ तत्सर्वं विपरीतजातमिति भावः उक्तं च ॥ रतिचक्रे प्रवृत्तन्यनैवशास्त्रं न चक्रम इति पुनः कीदृश्या मयाश्लथाः शिथिलाः कुसुमैराकुला व्याप्ताः कुंतलाः केशा यस्याः कीदृशंकृष्णं नखैः विलिखितः कुतोघनो निविडः स्तनभारो येन अलिखितपदो पादानात्पंकजपत्राख्यं नखक्षतमुक्तं यथा ॥ अत्यर्द्धमेकस्फुरितोर्द्धरेखं प्राहुः क्षतं पंकज पत्रसंज्ञमितितंत्रं प्रधानशास्त्रयो रिति विश्वः ॥ चिकुरः कुंतलो बालः कचः केशः शिरो रुहमित्यमरः भारोभारे च सिद्धांते भारः स्थूलेपि वस्तुर्नाति वैजयंती ॥ ५ ॥

**चरणरणितमणिनूपुरयापरिपूरितसुरतवितानम् ॥
मुखरविशृङ्खलमेखलयासकचग्रहचुम्बनदानम् ॥ ६ ॥**

एवं सप्तयालिङ्गनादिकं बाह्यरतमुक्तत्वेदानीं बन्धाख्यमन्तरमाह चरणेत्यादिना की दृश्या चरणयो रणितौ शब्दायमानौ मणिष्वचितौ नूपुरौ यस्याः एतेन भ्रामरिको नाम विपरीतरतौ नायिकाकृतबन्धविशेषो दर्शितः प्रोक्तं पञ्चशायके चक्रवद्भ्रामति कुञ्चि- ताह्लिकाभ्रामकर्तृजघने समुत्थित इति कीदृशं परिपूरितोभिपूर्णतानीतः सुरतवितानं रतिविस्तारोयेन तं एतेन भ्रामरिकनायककर्तृको बन्धउक्तः पुनः कीदृश्या पूर्वं मुखरा शब्दायमानापश्चाद्विशृङ्खलाव्रुटितमणिगुणशिथिला च मेखलाचुद्रघण्टिका यस्याः एतेन प्रेखोलितनामकं विपरीतरतमुक्तं स्वजघनमेव दोलायमानं सर्वत्र भ्रामयेदिति प्रेङ्खोनाम कीदृशं केशग्रहणसहितंकृतं चुम्बनदानं येन यस्येति वा इदमपि विपरीतरतमेव तच्चोक्तं ॥
शृङ्गारे पुष्प नायां शृङ्ख

लकुमुदेकांच्या वळेच कचबन्ध इति विश्वः मेखलाखड्गवन्धेस्यात्कञ्चीशैलनितम्बयो
रिति ॥ ६ ॥

रतिसुखसमयरसालसयादरमुकुलितनयनसरोजम् ॥
निःसहनिपतिततनुलतयामधुसूदनमुदितमनोजम् ७ ॥

एवं स्वोत्कर्षमुक्त्वा तज्जनितरताधिक्यमाह रतिसुखेत्यादिना पुनः कीदृश्या मया
रतिसुखसमये सुरतसुखकाले योरसोनुरागः सुरतश्रमेण निद्रारूपो वा उद्विग्नशृङ्गार
रूपोवा तेनालसया आलस्ययुक्त्या मन्थरया वा कीदृशी ईषन्मुद्रितेऽद्धौद्घाटितैवामंथरे
नेत्रकमलेयस्यतं अनेनोभयोः सुरतानंदावामिर्जातेति ध्वनिः तदुक्तं रतिरहस्ये ॥ मूर्च्छां ना
मीलनं वादयो रतिकालस्य लक्षणमिति ॥ कीदृश्या निःसहासमर्थां किशलय पुष्पशयने
निपतिता तनुलता शरीरलतायस्याः एतेनैव सुरतांतविरतिरुक्ता यथा भरते ॥ अंगस्वेदः रस
यत्स्वं च केशवश्चादिसंनृतिः । ज्ञानेन च्युतिसुखेनार्याविरामेच्छावजायत इति ॥ पुनः कीदृशं मधु
सूदनेममाभरणकर्तारि दैत्यसूदनेवामुदितानंदं प्रापितो मनोजकंदप्पोयेन उक्तं रतिरह
स्ये ॥ अवसानेपि च प्रीतिरुपचारैरुपस्कृता । सविश्रंभकथया गौरतिं जनयते परामिति ॥
किंच पुञ्चभिषवे इति धातुः अत्राभिषवः श्रीराधाधरासुतसखलनमिति ज्ञेयं मधुसूदनपदं
दैत्य परंप्रसिद्धं रसवदलंकारः ७ ॥

श्रीजयदेवभाणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलम् ॥
सुखमुत्कंठितगोपवधूकथितं वितनोतुसलीलम् ८ ॥

इदं जयदेवेन कविना भाणितं श्रवतां पठतां सुखं वितनोतु विस्तारयतु अतिशयेन
मधुरिपुनिधुवनशीलं श्रीकृष्णसुरतक्रीडास्वभावोयत्र कीदृशंसुखं उत्कंठितयागोपवध्वा
श्रीराधया कथितं भाषितं सलीलं शृंगारविलासलीलासहितं अनेन ब्रजवधूकदं वैरना
स्वादितं श्रीराधासुरतमिति भावः ॥ ८ ॥

हस्तसूस्तविलासवंशमनृजुध्रुवह्लिमदल्लवीवृंदोत्सा
रिदृगंतवीक्षितमतिस्वेदार्द्रगंडस्थलम् ॥ मामुद्दीक्ष्य विल
ज्जितस्मितसुधासुग्धाननंकानने गोविंदं ब्रजसुन्दरीण
वृतं पश्यामि हृष्यामि च ॥ ९ ॥

श्रीकृष्णोत्कंठया सखया नीतयाराधया तया उत्सरितचध्वंद्वे दृढः कृष्णो गतिर्मम इदा
नीं सख्यानीयमाणा रागायुवतिगच्छतं श्रीकृष्णं प्रापराट्य स्वागतं सखीमाह हस्ते

तिहेसखि अहंगोविंद काननेपरयाभिहप्यामिचदृष्टाहर्षकरोमि कीदृशं व्रजसुन्दरीगणवृ
 त्तनन्वन्यस्त्रीगणवृत्तं दृष्ट्वाकथंतेहर्ष इत्यतआहमामुद्वीच्यदृष्ट्वाविलज्जितं अन्यगोपोगणवृ
 त्तोहमनयादृष्टइतिसंजातलज्जं अथवालज्जासहितं यस्मिन्ततदेव सुधामृतमुज्ज्वलत्वात्
 स्पृहणीयत्वाद्वातथा मुग्धंसुन्दरमाननंमुखंयस्यतं ललाटवर्लीकृत्वांगुलिभंगमाहतादृगा
 ननं पश्यंत्याः कस्यामंदभाग्यायानानंदोभवेदितिभावः किंचयुवतिगणवृत्तोप्यात्मानंसा
 पराधमिवमन्यसानोमत्तोविभेतीतिमेहर्ष इतिभावः पुनःकीदृशं हस्तान्मर्दनेनमद्भयेनवा
 लस्तः स्खलितोविलासवंशः क्रीडावेणुर्यस्यतं अथरामृतपानापराधीवंशोपिमद्भयात्पति
 तइतिध्वनिःपुनःकीदृशंअनृजुः कुटिलाभ्रकृतायासांप्रजवल्लदीनां गोपस्त्रीणांगृन्दमुत्सारय
 त्यपसारयति तद्दृग्गन्तं नेत्रप्रान्तं वीक्षितमवलोकितं यस्यतंमाभागतां दृष्ट्वा महद्भयाद्दृ
 गन्तच्चेष्टयान्यगोपीरपसारयतीत्यर्थः पुनःकीदृशं अतिशयेन प्रस्येदंरादै गणदस्थले यस्य
 तं अनेनमद्भयानादेवाङ्गैस्तानन्दोजात इतिध्वनिः सानुकूलश्चनायकः प्रेङ्खोनामायमलङ्कारः
 तल्लक्षणं प्रतिप्रकाशनं यत्रतत्रैवमभिधीयत इति दृष्ट्वा लज्जितमितिभावोक्तः मामुद्वी
 च्येतिसर्वत्र ॥ १ ॥

दुरालोकस्तोकस्तवकनककाशोऽललितिकाविकाशः
 कासारोपवनपवनोपिव्यथयति ॥ अपिभ्राम्यद्गुंगीरणित
 रमणीयानमुकुलप्रसूतिश्चूतानां सखिशिखरिणीयंसुख
 यति ॥ २ ॥

सखिधैर्यमावहमिलिप्यत्येव श्रीकृष्ण इत्याश्वासयंतीं सखीप्रत्याह दुरालोक इति हे
 सखिदुरालोके दुःखेनआलोकयितुंशक्यः स्वभावेनापिस्तोकोत्पस्तवकोऽगुणोयस्याः सा
 नवकानवाऽशोऽललितिकाशोऽकशाखा तस्याविकाशः प्रकाशः किंचकासारः सरसी उपव
 नंचतयोः पवनोपिकमलाकरसरौवायूरपिव्यथयति पीडां करोति मागितिशेषः कासारो
 पवनाभ्यासेत्यसौगंध्यमांवातीतिध्वनिः किञ्चेदंचूतानामाग्राणां श्रीगोवर्द्धनगिरौस्थि
 तानांमुकुलप्रति कुड्मलोपिनसुखयति नसुखंकारयति निम्प्रकाशदशायां करिष्यतीतिन
 वेष्टि कीदृशी शिखरेमौलौवर्तमानादूरादैव दुःसहेत्यर्थः पुनःकीदृशी भ्राम्यंतीनां गुंगीना
 भ्रमरांगनानाराणिनैर्गुजितैः रमणीयामनोदुरास्तोकोत्पकइतिविश्रवः गुच्छकस्तवकइत्य
 मरः कासारः सरसीसर इत्यपिक्विरत्नेमञ्जिकायां शिखरिणी आश्रयचूतोरसाल इत्य
 मरः कुड्मलोऽमुकुलोऽभियामित्यपि हेतूक्तिरलङ्कारः ॥ २ ॥

साकूतस्मितमाकुलाकुलगलद्धमिहमुहसितभ्रूव

ह्रीकमलीकदर्शितभुजाबालार्द्धहस्तस्तनम् ॥ गोपीनानि
भृतं निरीक्ष्य गमिताकांक्षारिचरंचितयन्नंतर्मुग्धमनोहरो
हरतुवःक्लेशं नवः केशवः ॥ ३ ॥

इति श्रीगीतगोविंदे क्लेशकेशवोनाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

सर्गाति श्रोतृन्प्रति कविराशिपमाशास्ते साकृत इत्यादिना केशवो हरिर्विः युष्मा
वं क्लेशं दुःखं हरतु कीदृशः नवस्तरुणो नूतनोवा नानामाधुर्योदयान् पुनः मुग्धमनोहरः
सुंदरसुंदरः मुग्धायाः राधायाः मनोहरणञ्चम इति वा पुनः कीदृशः गमिताकांक्षः गमि
ता नीता श्रीराधायां कांक्षा अभिलाषो येन किंकृत्या किंकुर्वन् गोपीनां निभृतं गुप्ताभि
प्रायं निरीक्ष्य काचिद्वल्लभाग्रं नमसि चिरंचितयन् कीदृशं निभृतं साकृतं साभिप्रायं
स्मितमीषदास्यं यत्र आकुलाकुलोस्तव्यस्तगलदमिहः केशपाशोयत्रतं उल्लसितभ्रुव
ह्रीकं उल्लसितभ्रुवह्रीकं तृभमानव्याजेनेत्यर्थः अलीकेनानिमित्तेन दर्शिता भुजामूलार्द्ध
बालार्द्ध इति पाठः हस्तः स्तनायत्र भुजाश्च बालाश्च हस्ताश्च स्तनाश्चेति द्वंद्वः । साकृ
त समये प्रोक्तं साकृतं भावमीक्ष्य इति मेदिनीकारः ॥ निभृतंतु रहस्येस्याभिभृतं गुप्त
मुच्यत इति धरणिः ॥ अलीकंकपटेप्रोक्तमलीकंगुप्तभावकम् । अलीकमनिमित्तं च वृथा
भाषणक इति हलायुधः ॥ चम्पिहः केशपाशेऽस्यादिति वैजयंतीरसवदलंकारः ॥ श्रीराधा
दर्शनादेवगतक्लेशोत्थमानसम् । पुलकोल्लासदचिरः क्लेशहरतुकेशवः । वंदेत्रजपतिं देवं माध
वंवल्लवीप्रियम् । यमुनातीरनिकुंजेष्टपमानुसुतारतम् ॥ ३ ॥

इति श्रीमत्कृष्णचंद्रसेवकोदीच्यावतंस शिवदासात्मजश्रीवनमालिभट्टविर
चितायां श्रीवनमालिसंजीविन्यां गीतगोविंदटीकायां क्लेशकेशवोना
मद्वितीयः सर्गः पठः प्रबंधः ॥

कंसारिरपिसंसारवासनावन्धशृंखलाम् । राधामाधा
यहृदयेतत्याजवृजसुंदरीः ॥ १ ॥

एवंसर्गद्वयेनोक्ता श्रीराधोक्तिर्द्वैपरा । तृतीयेत्वथकृष्णेन तस्यांगुर्वीनिरूप्यते १
श्रीराधायाः श्रीकृष्णस्यापि श्रीराधायां गुर्वीमाह कंसारीत्यादि कंसुखं विषयजन्यमप
सारयति निजानंदप्रदानेन निजस्वच्छस्वरूपप्रदर्शनेन वा सकंसारिः संसारजन्यसक
लसुखविस्तारक इत्यर्थः ईदृशोपि श्रीराधाहृदये आधायारोप्य व्रजंतीति व्रजा युवति
समृद्धास्त एव सुंदरी सौंदर्यवतीरपि त्यक्तवान् ससरतीति ससार

रूपस्तस्यैवाय शृङ्खलाभिः शृङ्खलांयथा कश्चिद्वरुहः कारागृहे राधायां सिद्धिप्राप्य
हृदये तामाधाय तद्वलेन शृङ्खलांनिगडंत्यजति तद्वन् अथवा संसारवासनाभोगसंस्कार
रूपान्तस्याद्यस्तस्यकायमूर्तिकर्त्रीमिवावहिः कश्चिद्वासनापूर्वाचामिलापंकरोति अथवा
सम्यक्सारः संसारः प्रणयरसः श्रीकृष्णो वा तस्मिन्वासनाबंधाय शृङ्खलावेष्टाविव
परमानन्दप्रदत्वात् ॥ शृङ्खलापुस्कटी वस्त्रबंधेपिनिगडे वेतिविश्वः॥संसारः स्यात्तुजगति
तथा संसरेतेपि सारभूतेपिचक्षेमण्डः॥ संस्कारे वासनाप्रोक्ता वासनास्त्ववरोधन इति ह
लायुधः॥ सुंदरीरमणी रामेत्यमरः॥शृङ्खलाकुमुदे कांन्यावज्रेचक्रचन्नन्धन इतिविश्वः१॥

इतस्ततस्तामनुसृत्यरात्रिकामनंगबाणव्रणखिन्नमा
नसः । कृतानुतापःसकलिन्दनन्दनीतटान्तकुंजे निपसा
दमाधवः ॥ २ ॥

अनसुन्दरीस्तत्याजेति यदुक्तं तदेव श्रीकृष्णचेष्टितसंतापमाह इतस्ततेति समाध
वो मधुमिश्रः कलिंदनन्दिन्या यमुनायाः तटांतकुंजे तीरसमीपलतापिहितोदरे निपसा
द क्लेशाभरेण तत्प्रणयभरेण वा विपश्यो बभूव किञ्चुत्वा इतस्ततस्तेषु कुंजेषु तां श्रीरा
धा मनुसृत्यान्वेप्य तत्रहेतुः अनंगस्य कामस्य ये बाणाः संमोहनादयस्तेषां व्रणैः क्षतै
र्विपन्नं विपादयुक्तं मानसं यस्य सः कीदृशः कृतानुतापः कथंमया पूर्वमेव नष्टन्येवं प
श्चात्तापो येनसः श्लोकद्वयेनानेनोभयोस्तुल्यानुरागः प्रदर्शित इति कंदर्पोदरपकोऽनंग
इत्यमरः शृङ्खलस्वभावोक्तिरलंकारः ॥ २ ॥

गुर्जररीगप्रतिमठताले ॥

मामिधंचलिताविलोक्यवृत्तंवधूनिचयेन ॥ सापराध
तयामया ननिवारितातिभयेन ॥ १ ॥ हरिहरितादर
तयागतासाकुपितेव ॥ ध्रुपदम् ॥

श्रीकृष्णानुतापमेव गीतेन दर्शयति मामिति गुर्जररीग ध्रुपदं तल्लक्षणं पूर्ववत्
हरिहरौति महत्कष्टं साराधा हतादरतया अनादरेण कुपितेव गता ननुकुपिते गतेति
त्वयाकथं ज्ञातमित्यतआह वधूनिचयेन गोपस्त्रीसमूहेन वृत्तं वेष्टितं मांयिलोक्य इद्रेयं
चलिता ननुसागच्छन्ती किमिति त्वया न निवारिता सापराधतया अपराधो राधां
विशयान्यवधूकीडारूपस्तयुक्तयामया अतिभयेनातिशयभीत्या ननिवारिता मात्रान्यु
तिरलंकारः हरिहरिकष्टेऽधुनेतिव्यादवः ॥ १ ॥

**किंकरिष्यति किं वदिष्यति सा चिरं विरहेण । किं जनेन
धनेन किं मम किं गृहेण सुखेन ॥ २ ॥**

किञ्च साराधा चिरं चिरकालं विरहेण वियोगेन किङ्करिष्यति किं वदिष्यति मम दोषं वा वदिष्यति न च गोपबन्धुनिकरं विहाय तस्यामाग्रहस्तत्राह किञ्जनेनेति श्रीराधाविना मम गोपबन्धुनिचयेनान्यजनसमूहेन वापि जनेन किंतद्विरहं धनेन तत्कृत विचित्रभोगाभ रणादिना वा किं ननु धनमन्तरागृहसौख्यं न स्यात्तत्राह गृहेण किं मम गृहेण किंतद्वियोगे सैयगृहमित्यर्थः ननु गृहं विना सुखं कथं स्यात्तत्राह तद्विरहे गृहसुखेन किं सैव मम सुख रूपेति भावः इयं स्मृत्याख्यावस्थोक्ता ॥ २ ॥

**चिन्तयामितदाननं कुटिलभुरोपभरेण ॥ शोणपद्म
मिवोपरिभ्रमताकुलं भ्रमरेण ॥ ३ ॥**

एवं तां विनायनादीनां दुःसहप्रदत्वमुक्त्वा इदानीं कुपितायास्तस्याश्चाननं चिन्तवनं मे जीवनमिति दर्शयति चिन्तयामीति अहं तदाननं चिन्तयामि स्मरामि कीदृक् रोपभरेण कोपातिशयेन कुटिले वक्त्रे भ्रुवौ यत्र किमिव उपरिभ्रमता सञ्चरता भ्रमरेणाकुलं व्याकुलं शोणपद्ममिव रक्तकमलमिव जनेन कोपारक्तं मुखं पद्मसादृश्यं भ्रुवोर्भ्रमरोपमाचेति शोखः कोकण्डः क्षुब्धिरित्यमरः एतेन माधुर्यमुक्तम् ॥ ३ ॥

**तामहं हृदिसंगतामनिशं भृशं रमयामि ॥ किं वने नुस
रामितामिह किं वृथा विलपामि ४ ॥**

तामेव माधुर्यतामाह अहं तां राधामनिशं वारं वारं भृशमतिशयेन रमयामि क्रीडयामि क्रीडशीं हृदि हृदये सङ्गतां सन्निहितां किमिह वनेऽनुसरामि तस्यानुसरणं करोमि इह वने वा किं वृथा विलपामि किञ्च किमिति वृथा विलापं करोमि हृदयसन्निहितत्वात् न-
हिनष्टं वने सृज्यते ॥ ४ ॥

**तन्विखिलमसूयथा हृदयंतवाकलयामि ॥ तन्न वेद्यि
कुतो गतासिन तेन ते नुनयामि ५ ॥**

तं हृदिविभाव्य स्वापराधं क्षमापयति तन्वीति विरहकृशांगितवहृदयमसूययामयि दोषारोपणेन खिलमाकलयामि जानामि सहजापराधमयमपि किमेतत्त्वेदमित्युद्बेगाव-
स्थोक्ता यथा यस्मिन् रम्यमरम्यं वा स्यान्न दर्शय किञ्चनेत्युद्बेग इति किञ्च सापराधेन मया तव प्रार्थनायुक्ता तत्र वेद्यीति त्वंकुतो हृदयान्निर्गतासि तन्न वेद्यि तेन हेतुना ते तुभ्यं ना

नूनयामि अन्वेपयं न करोमि यद्वानुव्रितकैतस्सम्बन्धेषु एतेविलाप्यवस्थोक्ता उक्तं
शृङ्गारेवभ्रमीति मनोयास्मिन्निति ॥ ५ ॥

**दृश्यसेपुरतोगतागतमेवमेविदधासि ॥ किंपुरेवत्ससं
भ्रमंपरिरंभणंनददासि ६ ॥**

संप्रतिभावनयालक्ष्मीकृत्य तां प्रत्याह दृश्यस इति पुरनोपे गतागतंयातायातं विद
धासीति दृश्यसे हेसुंदरिपुरेवपूर्वमिवमेवम संभ्रमं सादरं परिरंभणमालिङ्गनं क्रिमिति
न ददासि पुराश्रे अयंभावः अंतर्वर्धिवर्तमाना सहसैवादृश्या कथंभवेदिति ६ ॥

**क्षम्यतामपरंकदापितवेदृशंनकरोमि । देहिसुंदरिद
र्शनंमममन्मथेनदुनोमि ॥ ७ ॥**

पुनश्चध्यानेन प्राप्तमिव ज्ञात्वा क्षमापयति तवेदृशं विप्रियं कदापिकदाचिदपि
न करोमि न करिष्यामि इति अपरमपराधंक्षम्यतां क्षमस्व इयमुन्मदावस्थोक्ता पु
नर्जातविवेकः कथयति ममदर्शनंदेहि यतोहं मन्मथेन कामेन दुनोमि संतप्तो भवामि
अपराधबाहुल्यान्ममेति पृथी अथवा मन्मथो मामेवदहतु न तुत्वामिति त्वदर्थमेवं जी
वनमिति स्नेहपराकाष्ठा दर्शिता अत्राप्युन्मदावस्थोक्ता अन्यस्मिंस्तदिति भ्रांति इन्मा
दोविरहोद्भव इति भ्रमोत्रालंकारः संभ्रमः स्नेहद्वयोरिति विश्वः ॥ ७ ॥

**वर्णितंजयदेवकेनहरेरिदंप्रणतेन । किन्दुबिल्वसमुद्र
संभवरोहिणीरमणेन ॥ ८ ॥**

तदर्थं संग्रहेणाह वर्णितमिति स्वार्थकः जयदेवकेन इदं हरेश्चरितं वर्णितं कीदृशे
न प्रणतेन हरिपरायणेन पुनः कीदृशेन किन्दुबिल्वं नाम जयदेवगोत्रं कुलं ग्रामोवा मर
व समुद्रस्तत्रभवो यस्य तददृश्येन रोहिण्याः पद्मावत्याः रमणेन चन्द्रेणैव यथा समुद्रा
दुत्पन्नः रोहिणीरमणश्चन्द्रस्तथा किन्दुबिल्वोत्पन्नो जयदेव इति चन्द्रपद्मे रोहिणी प्र
सिद्धा ॥ सुन्दरीरोहिणीप्रोक्ता चन्द्रभार्याचरोहिणी ॥ नन्दभार्याच वसुदेवांगणाचेति
विश्वप्रकाशः उत्प्रेक्षारूपालंकारः ॥ ८ ॥

**हृदिविसलताहारोनायंभुजंगमनायकः कुवलयदल
श्रेणीकंठेनसागरलद्युतिः । मलयजरजोनेदंभस्मप्रियार
हितेमयिप्रहरन्हरभ्रांत्यानंगक्रुधाकिमुधावसि ॥ ९ ॥**

श्रीराधांस्वापराधमुक्त्वामदनं प्रत्याह हृदीत्यादि हेऽनंगंग्रेःशोनभिज्ञ हरभ्रांत्या श्रीरुद्रभ्रमेण मयि न प्रहर प्रहारं कुरु किंच कुधाकोधेनकिमिति भावसि कीदृशे मयि प्रियारहिते श्रीराधाविरहिते तद्विरहादेवाहं संतप्तस्त्रंसृतमारुणिकमिति करोषीनिभावः हरत्रयोपिन सप्रियासहितोहं प्रियारहित इति अमर्षीजमपिनिरस्यति हृदयंविसलताया मृणालस्य हारस्तद्विरहशाल्यैवृत्तो न भुजंगमनायकः सर्पराजोवासुकिः किंचेयं कुवलयदलश्रेणी नीलकमलपत्राणां पंक्तिस्तापशाल्यैवृता सागरलघुतिर्विषकान्तिर्न किंचापि मलयजरजदचन्दनरेणुः नेदंभस्मविभूतिः तद्विरहवशात्सर्वेषां वैपरीत्यजातमिति भावः भ्रान्तिनामायमर्लकारः स एवायमित्युन्मादः ॥ १ ॥

भूपल्लवंधनुरपांगतरंगितानि बाणागुणःश्रवणपालि रितिस्मरेण । तस्यामनङ्गजयजङ्गमदेवतायामस्वाणि निर्जितजगंतिकिमपितानि ॥ २ ॥

ननु श्रीराधाकटाक्षादिस्मरणादेवतद्वदुःखंकोवैकामस्यापराधस्तथाहृपल्लवमिति किमित्यव्ययमंद्रेहे आक्षेपेवा तस्यां श्रीराधायांस्मरेकामेनात्माएवार्पितानि स्थापितानीति तर्कयानि किंवाव्यर्थमपितानि तत्कटाक्षैरेवजगज्जितमिति ध्वनिः कीदृशानिनिर्जितानि जगन्तिथैस्तानि किंचैतरेवात्रैर्जगत्त्रयं जितंतस्यमिवदत्तानीति भावः किमित्यन्यत्रनस्थापितानितत्राह अतंगस्य कामस्यजयाजयायगमनशीलदेवतायां तद्वशीकरणाधिप्राध्यामिति स्तुतिर्तानिकानीत्यपेक्षायामाह भूपल्लवमेवभनुःनीलस्निग्धत्वात्अपांगतरंगितानिगतागतकटाक्षावाणः श्रवणपालितःकर्णेप्रांतएवगुणःप्रत्येचाइति रूपकालङ्कारः ॥ २ ॥

पाणौमाकुरुचूतलायकमसुमाचापमारोपय क्रीडा निर्जितविश्वमूर्च्छितजनाघातेन किंपौरुषम् ॥ तस्याएव मृगीदृशोमनसिजप्रैखत्कटाक्षानिलज्वालाजर्जरितं म नागपिमनोनाद्यपिसंधुक्षते ॥ ३ ॥

पुनःकामोभांतावधिप्यतीतिभयेन कुसुमत्रिस्त्रिधावैवैदैन्यं करोतिपाशाविति हेमनमिजमदन अमृचूतलायकमंजरीपाशौ माकुरु किंचचापंभनुःआरोपय क्रीडमात्मीलया नितरांजितंविश्वंयेनतत्संबुद्धिः मूर्च्छितायांजनांघातेन मारतो न किंपौरुषं पुरुषार्थः कुतितंतवापौषमपितुतस्या श्रीराधायाएवमृगीदृशः हरिणीदृशःप्रैखंतःप्रसरंतोयिकटाक्षाएवाशुगावाहास्तेपांश्रेणीतिः संरिभिर्जर्जरितंखंडंनंतं मममनोनाद्यपिमनागीपदपि

नसंयुजतेनस्वस्थंभवति किंचविपमेषोर्मनसिजस्यैतदनुचितमितिभावः किंचलीलया
विश्वंजितं येनतस्यजनेषुप्रहरणं यशोहानिर्नचपुरुषार्थ इतिध्वनिः सायकःशरखड्गयो
रितिविश्वः अथास्त्रियांधनुश्चापावित्यमरः आशुगोमारुतो बाण इतिविश्वः प्रेक्षनामा
लङ्कारः ॥ ३ ॥

भ्रूचापेनिहितःकटाक्षविशिखोनिर्मातुमर्मव्यथांश्या
मात्माकुटिलःकरोतुकवरीभारोपिमारोद्यमम् ॥ मोहं
तावदयंचतन्वितनुतांबिंबाधरोरागवान् सद्वृत्तस्तनमं
डलस्तवकथंप्राणैर्ममक्रीडति ॥ ४ ॥

श्रीराधाङ्गविलासस्मरबाणरूपाणि माव्यथयन्ति कामस्तु निमित्तमात्रमेव तमपि
विहाय भावनयाग्रेस्थितांश्रीराधांसवौध्याह भ्रूचापेति हेतन्विकृशाङ्गि तत्र भ्रूचापे धनुषि
निहितोर्षितः कटाक्षविशिखःकटाक्षरूपोन्वाणो ममव्यथां मर्मपीडां तावत्प्रथमंनिर्मातुक
रोतु वा बाणस्य प्राणापहरणमेवोचितमितिभावःकिञ्च कवरीभारोपि वेशीसज्जयोपि क
दर्पेनिवास्तत्त्वान्मारोद्यमं वियोगिनां मारणाय कामस्य चोद्यममुपायं मत्प्राणहरणेवाकरो
तुतत्रहेतुः श्यामात्माकुटिलश्चयौतर्मलिनःकुटिलश्चभवति सोन्यवधायप्रवर्ततइत्युचितमे-
वाङ्गव्यथाजनकत्वात् किञ्च अयंविम्बाधरो विम्बफलश्रुतिरधरोपि मोहंमूर्च्छांतनुतांवि-
स्तारयतु विम्बायाः बुद्धिहारित्वं प्रसिद्धमेव सथोबुद्धिहराविम्बेति एतदपियुक्तं तत्राप्य
यंरागवान्रागआरक्ततानुद्वेगोवा तद्वान्यो रागवान् सः परप्रतारणायाहंकरोत्येव किञ्च
सद्वृत्तः साधुवर्तुलःस्तनमण्डलः कुचाद्योममप्राणैः कथमिति क्रीडति प्राणनाशङ्करो-
ति सद्वृत्तस्य परप्राणपीडनमनुचितमिति विरोधनामायमलङ्कारः विशिखस्तोमरेशरा
इतिविश्वः श्यामं निन्दितकृष्णयोरिति धरणिः आत्मादेहमनोब्रह्मत्वभाववृत्तिबुद्धिपि
ति विश्वप्रकाशः कवरीकेशपाशं इत्यमरः भारोमृतोविसेऽनङ्गेपिच विम्बफले विम्बा
याः प्रतिविम्बमण्डल इति रागोनुरक्तोमात्स्ये इति च चरिते वर्तुल्येदात्तमितिशश्वत ४

तानिस्पर्शसुखानितेचतरलाःस्निग्धादृशोर्विभ्रमास्त
द्वक्तांबुजसौरभंसचसुधास्पंदीगिरांवक्रिमा॥ साविम्बाधर
माधुरीतिविषयासंगेपिमन्मानसं तरयांलग्नसमाधिहंत
विरहव्याधिःकथंवर्तते ॥ ५ ॥

इदानीं नतस्याः स्मरस्यच कोप्यपराधस्तदंगसंगाभावान्मेचेतसि दुःखमिति भाः ।
नयाग्रेस्थितां दृष्ट्वातामाह तानीतिस्पर्शसुखानि तदंगस्पर्शसंभवानि तानिपूर्वमनुभूता
न्येव एतेन त्वगिन्द्रियसुखमुक्तं किंच दृशः चक्षुषोर्विधमा विलासास्तरलाश्चंचलाः स्नि-
ग्धाः प्रेमगर्भितास्तएव मयानायिकायामनुभूताः पूर्वं ये एतेन चक्षुर्विषयसुखमप्युक्तं किं
च तस्याः वक्तांबुजसौरभं मुखपद्माभृतसौगन्ध्यं तदेवयत्पूर्वमनुभूतं एतेन प्राणउक्तः किं
च गिरांवचसां वाक्किभावः सएव कीदृशः सुसाध्यं अमृतइवयुक्तः एतेन नायिकायाः सश-
ब्दमाधुर्यमुक्तं किंच सावित्राधरमाधुरी विंबसदृशस्योष्ठस्य माधुरी मधुरतासैव या पूर्व
मनुभूता तस्याः एतेन लावण्यमाधुर्यमुक्तं इत्येवं प्रकारेण स्पर्शादिपंचानां विषयासं-
गेषितानिध्येपि तस्यां श्रीराधायां मानसं मम मनः लग्नसमाधिप्राप्तैकाग्रं चेतथापि
हृत्स्वेदे महत्कष्टे वा विरहव्याधिविषयोगरोगः कथं किमितिवर्द्धते भ्रामश्रायमलंकारः
रूपरसगंधस्पर्शकाश्च विषया इत्यमरः ॥ ५ ॥

तिर्यकंठविलोलमौलितरलोत्तंसस्यवंशोच्चरद्गीतस्था
नकृतावधानललनालक्षैर्नसंलक्षिताः । संमुग्धंमधुसूद-
नस्यमधुरेराधामुखेदौमृदुस्पंदकंदलितादिचरंददतुवः क्षे-
मंकटाक्षोर्मयः ॥ ६ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमुग्धमधुसूदनोनामतृतीयःसर्गः३ ॥

तत्रप्रत्याशिषमाशास्ते तिर्यकंठेति मधुसूदनस्य दैत्यनाशकस्य मधुपानकर्तुर्वाकटा
क्षोर्मयः कटाक्षसिंधुतरंगाः व्युत्पाकं क्षेममभीष्टं ददतुप्रयच्छन्तु कीदृशाः राधामुखेदौ
राधामुखचन्द्रे मृदुर्दृपत्स्पंदंचलनंतेन प्रेक्षाच कंदलिताः प्रवृद्धाः कीदृशे सुमुग्धमधुरे सु-
ष्टुमुग्धंतन्मधुरं यत्र कीदृशाः वंशाउच्चरत्सुवेणोर्निर्गुलिन्सुगीतस्थानेषु गानपदेषु कृता
वयानैर्दत्तचेतोर्भिल्लनालक्षैर्गोपवधूसमूहैर्नसंलक्षिता नजानदृष्ट्वा कीदृशस्य तिर्यक्
त्रिभंगलक्षितः कंठोयस्य विशेषेण लोलश्चपलमौलिः शिखिशिखा समूहो मुकुटीकृतो
यत्रतरलौचंचलौ उत्तंभोयस्य कर्मधारयः रूपकालंकारः गीतिर्गानमुभेसम इत्यमरः ॥
उत्तंसः कर्णपूरपिमुंदरेनायकेपिचेतिधरणिः ॥ कंदलंतुनवांकुरः उर्मिः पीडालवोत्कं-
तिच ॥ श्रीराधिकावियोगाधिव्याकुलं व्रजमोहनं । भजामिपरमानंदं वल्लवीगण-
संवृतम् ॥ ६ ॥

इतिश्रीमत्कृष्णचन्द्रसेवकोदीच्यावतंसशिवदासात्मजवनमालिभट्टकृतायां
टीकायांवनमालिसंजीविन्यांश्रीगीतगोविन्देटीकायांमुग्धमधुसूद-
नोनामतृतीयःसर्गःसप्तमःप्रबन्धः ॥ ७ ॥

यमुनातीरवानीरनिकुञ्जे मन्दमास्थितम् ॥ प्राहप्रे
मभरोद्भ्रातं माधवंराधिकासखी ॥ १ ॥

तृतीयेविरहावस्था कृष्णस्योक्ताप्रियांप्रति । चतुर्थेविरहावस्था तस्यास्तंप्रतिवर्ण्ये
ते ॥ रदःकामोधिकोयस्याः साराधिका तत्सखी वासन्ती माधवं श्रीकृष्णंप्रत्याद
वक्ष्यमाणमूचे कीदृशं प्रेमभरेण प्रेमाधिक्येनोद्भ्रातं चेष्टाशून्यं तद्व्याननिष्ठं वा उ
द्विग्वं वा एतेनोद्भेगावस्था अत्रक्रिया मन्दचेष्टावशानुरागताचोक्ता कीदृशं यमुनाया.
तीरेवानिकुञ्जे वेवलतागृहे मन्दस्वैरं यमन्दंसवेगं वा आर्त्तानं कथम्मदनग्रहं करि
ष्यतीति भावः यमुनातीरवानीरनिकुञ्जपदैः कृतान्तभगिनीदाहाधिकान्वेषणकामाधिक
ताक्रमेण सूचितं मन्दः खलेमन्दगतं मूलं इति विश्वः वानीरं वेतसेप्रोक्तं जान्नुक इति
शाश्वतः रसवदलङ्कारः प्रशंसायां कः कर्णाटरागे एकतालीतालौ रागलक्षणं ॥ कृपाणपा
णिर्गजदन्तपथमेकं वदन् वदन्निष्कर्षपुरे । संस्तूयमानः सुरचारणोच्चैः कर्णाटरागः शिबि
कण्ठनीलः ॥ ताललक्षणम् पूर्वमेवोक्तं ॥ अत्रच नायिका लक्षणम् ॥ वासकशय्यास
मुत्कण्ठा स्वाधीनभर्तृका तथा । कलहांतरिताचापि विप्रलब्धाभिसारिका ॥ खण्डि-
ताशेषितावापि नायिकावाद्यसंमता ॥ तत्रसमुत्कण्ठतालक्षणम् ॥ भरतेसमुचितेप्यस्ति
प्रवासनैवद्वन्द्वभः । सात्प्ररागलसंतप्ताविरहोत्कण्ठितामतेति ॥ १ ॥

कर्णाटकरागे एकतालीताले ॥

निन्दति चन्दनमिन्दुकिरणमनुविन्दति खेदमधीरम् ॥
व्यालनिलयमिलनेन गरलमिव कलयति मलयसमीर
म् ॥ १ ॥ साविरहेतवदीनामाधवमनसि जविशिखभया
दिवभावनया त्वयिलीना ॥ ध्रुवपदम् ॥

सख्युक्तं गीतेन दर्शयति निन्दतित्यादिना हेमाधवमनुमिय सातवविरहे विशलेपे
दीना दुःखिता एव दाहकत्वात् चन्दनं इन्दुकिरणं च निन्दति अधीरं बहुखेदं कष्टमनु
निन्दति प्राप्नोति त्वद्विरहे दाहकोपि दाहकत्वे जात इति ध्वनिः किंच न पर्येत धार्युं स
र्पति वासस्य संसर्गेण साविपमिव कलयति मन्यते कीदृशं कामवाणभयात् त्रासत इ
व भावंच प्रियंप्रतीति भावनाध्यानं तेन त्वयिलीना लग्ना कामवाणा मामेव दहन्तु न
मत्प्रियमिति ध्यानं कवचत्वेन करोतीति भावः ॥ शंवरारिर्मनासिज इत्यमरः ॥ धीरस्तु
कुंकुमेस्त्वले बुधैर्धैर्यवतीति विश्वः ॥ गरलं विषेपाने गरलं त्रिमूलके इत्यपि ॥ व्यालो
भुजंगमेकूरं स्वापदेदंतीतीति विश्वः ॥ उत्प्रेक्षोपमालंकारः ॥ १ ॥

अविरलनिपतितमदनशरादिवभवदयनाय विशाल
म् ॥ स्वहृदयमर्मणिवर्मकरोतिसज्जनलिनीदलजा
लम् ॥ २ ॥

हेकृष्णभवतोरवशाया जलाहितं कमलनाय यत्रसमूहं स्वस्यहृदयरूपे मर्मस्थाने
विशालं विस्तीर्य वर्मं कवचं करोति कस्मात् अविरलं निरंतरं यो निपतितो मदन
शरः कामवाणस्तस्मादिव पूर्वत्वयि क्षीनाप्यशान्तिमलभामाना हृदयेत्वद्रङ्ग्यार्थं कव
चं करोतीतिभावः अनेनस्नेहाधिक्यं दौत्यनिपुण्याचोक्ता उत्प्रेक्षासंकारः अवर्नरञ्जणे
प्रीताविति विश्वः ॥ २ ॥

कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनीयम् ॥
व्रतमिवतवपरिरम्भसुखायकरोतिकुसुमशयनीयम् ॥ ३ ॥

किंच कुसुमशय्यां तव परिरम्भसुखायालिंगनाय व्रतमिवकरोति कीदृशं कुसुम
विशिखस्य कामस्य शरतल्पमास्तरणं यत्र अनल्पविलासकलाभिः बहुतरङ्गीडाभिः
कमनीयं सुन्दरं व्रतफलपरिपाकेनत्वयावश्यं गन्तव्यमिति ध्वनिः ॥ तल्पन्तुशयनीयं
स्यात्तल्पं मदनकलत्रयोरिति विश्वः ॥ नियमो व्रतमखी इत्यमरः दीपकालंकारः ॥ ३ ॥

वहतिचचलितविलोचनजलधरमाननकमलमुदारम् ॥
विधुमिवविकटविधुंतुददंतदलनगलितामृतधारम् ॥ ४ ॥

व्रतमुक्त्वैदानीमतिमाहसमाचरतीति कथयतिवहतीत्यादि सावदारं मुखकमलंवह
तिधारयति प्रेमाश्रुणासदृशीतलेनच कीदृशंचलितेत्वनमार्गावलोकनामगसरितेलोचने
स्वजलपूरौजलदौमेघौयत्रणतेनैर्वाद्यो मृदुत्वंचसूचितं किमिवविधुंचंद्रमिव कीदृशंचंद्रं
विकटैःकरालैर्विधुंतुदस्यराहोर्दन्तैर्दलेनखण्डनेनगलिता प्रच्युतामृतस्थधारायव अत्र
मुखंविधुनानेत्रजलममृतधारयासहोपमा अत्रविधुंतुदइहकामः खीणबलः दैत्यैस्त्वन्मुखं
दलतीतिध्वनिः ॥ विकटः सुन्दरप्रोक्तः विकाराखयोरिति विश्वः ॥ तमस्तुराहुः स्वर्मा
नुः सैहिकेयोविधुंतुदइत्यमरः ॥ ४ ॥

विलिखतिरहसिकुरंगमदेनभवंतमसमशरभूतम् ॥
प्रणमतिमकरमधोविनिधायकरेचशरंनवचूतम् ॥ ५ ॥

किंचहेकृष्ण साराधा रहस्येकांतिकुरंगमदेन कस्तूर्याभवंतं विलिखति एतेनानुराग
मालिन्यमुक्तं कीदृशं कामरूपं किंच तवकरेशरं धृत्वाधोमकरं तस्य कंदर्पवाहनं विनिधा
य प्रणमति नमस्करोति कीदृशं नवचृतं नृतनाम्नांकुरं तव पूजनं कृत्वा तमेव याचते
इतिभावः यथा ॥ देवतापूजनंकुर्यादद्याद्वालिभुजेवलिम् । लिखेत्कांतप्रतिकृतिं पाठयेच्छुक्र
सारिकामिति वचनं ॥ अथवा कोपएव प्रणामः श्रीकृष्णएव प्रणामं करोत्विति
प्रेरयतीतिभावः ॥ मृगनाभिर्मृगमदः कस्तूरीगन्धशेष इति हारावर्त्ता ॥ ५ ॥

प्रतिपदमिदमपिनिगदतिमाधव तवचरणेपतिताह
म् ॥ त्वयिविमुखेमयिसपदि सुधानिधिरपितनुतेतनु
दाहम् ॥ ६ ॥

किंच उन्मादावस्थामेवाह प्रतिपदमिति सा प्रतिपदं प्रतिचरणं क्षणं वेदं निगदति
अतिशयेन विलपति हेमाधव मधुप्रिय तवचरणेहं पतितात्वामेव नमस्करोमीत्यन्वयः
किंच इति सुधानिधिरश्चन्द्रोपि त्वयिमुखे पराङ्मुखे सति सपदि शीघ्रं तनुदाहं शरीर
तापं तनुते विस्तारयति विरोलंभाकारः ॥ ६ ॥

ध्यानलयेनपुरःपरिकल्प्य भवन्तमतीवदुरापम् ॥
विलपतिहसतिविषीदतिरोदिति चञ्चतिमुञ्चतितापम् ७

किञ्च उन्मादावस्थामुक्त्वा किलकिञ्चितेनाह ध्यानेत्यादिना ध्यानलयेन चि-
न्तनपरत्वेन भवन्तमतीवदुरापं अतिशयेन दुःप्रापं पुरोगेपरिकल्प्यकृत्वा शोकेन विल-
पति प्रेम्नाहसति स्नेहाधिक्येन विषीदति रोदिति विरहेण चञ्चति गच्छति त्वन्वेषणा
य अनुरज्जनेन तापं दुःखं मुञ्चति त्यजाति शोकरोषाश्रुहर्षादेः सङ्करः किलकिञ्चित् मि-
तिदीपकालङ्कारः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदिमनसानटनीयम् ॥
हरिविरहाकुलवल्लवयुवतिसखीवचनं पठनीयम् ॥ ८ ॥

तदर्थग्रहेणाह श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितं कथितमिदमधिकमतिशयेन यदि यदा
मनसाचित्तेन नटनीयं पठितव्यं तदा हरिविरहेण श्रीकृष्णविरहेण व्याकुलाया वल्लव
युवतिर्गोपयुवतिः श्रीराधातत्सखीवचनं पठनीयं गीतमेव सर्वविधास्पतीतिभावः ॥ ८ ॥

आवासोविपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते
तापोपिश्वसितेनदावदहनज्वालाकलापायते ॥ सापित्व

द्विरहेणहन्त हरिणीरूपायतेहाकथं कन्दर्पोपियमायते
विरचयन्शार्दूलविक्रीडितम् ॥ १ ॥

एवं सात्वाविनाकुत्रापि नानन्दलभत इति प्रलपति आमेति हेकृप्य त्वद्विरहेणावा
सोगृहं विपिनायते अरस्यमिवाचरति किञ्च प्रियसखीमाला वल्लभसहचरीसमूहोपि
जालवद्बन्धनत्वेनप्रतायते तापोविरहोद्भवसन्तापोनिःश्वसितेन श्वासेन दावदहनज्वा
लावलीवाचरति किञ्च इतकष्टं त्वद्विरहेण सापिहरिणीरूपायते कामशार्दूलवस्तामृ-
गीवाचरति परिभ्रमति हाकष्टं कथं वा कन्दर्पोपि कामोपियमायते त्वद्विरहेणकृतान्त
वदाचरति एतेन कामस्य सन्तापकर्तृत्वमुक्तं किं कुर्वन् शार्दूलस्य व्याघ्रस्य विक्रीडितं
क्रीडाविरचयन् कुर्वन् भृगीमरणं व्याघ्रादिवभवति तद्वदत्रापि एतेनोद्वेगावस्थाव्याघ्राव
स्थाचोक्तातल्लक्षणम् ॥ अभीष्टसंगमाभावा व्याधिःसन्तापलक्षणः । शार्दूलोव्याघ्रे
पशुभेदेवेतिविश्वः ॥ १ ॥

देशाखरागेएकतालीताले ॥

स्तनविनिहितमपिहारमुदारम् ॥ सामनुतेकशतनुरि
वभारम् ॥ १ ॥ राधिकाविरहेतवकेशव ॥ ध्रुपदं ॥

तदेवगीतेनाह देशाखरागे एकतालीताले रागलक्षणम् ॥ आस्फोटनाविःकृतरोमह
र्षो नियुद्धसंवद्धविशालबाहुः । प्रांशुःप्रचंडश्रुतिरिंदुगौरोदेशाखरागः किलमल्लमूर्तिरिति॥
ताललक्षणमुक्तेमेव ध्रुपदं हे केशव साराविका तव विरहे सति कशतनुरितिहेतोः स्त
नविनिहितं स्तनवृतमपि उदारं मनोहरं सुंदरमपि त्वयादत्तमपिहारं भारं मनुते तद्व
रणसमर्था त्वयाकर्तव्येतिभावः ॥ १ ॥

सरसमसृणमपिमलयजपंकम् ॥ पश्यतिविषमिवव
पुषिसशंकम् ॥ २ ॥

विरहजनितव्याधिमाह साचंदनलेपं सरसमसृणं आर्द्रचिक्कणमपि कर्पूरादिसहि
तं वा सुदेहे सशंकं शंकासहितं विषमिव गरलमिव पश्यति एतेन जीवितायामतिसाह
सं करोतीति ध्वनिः ॥ मंशुर्लेशेस्निग्ध इतिमेदिनीकारः ॥ पंकः कर्दमपापयोरिति
विश्वः ॥ २ ॥

श्वसितपवनमनुपमपरिणाहम् ॥ मदनदहनमिवव
हतिसदाहम् ॥ ३ ॥

किंच सातवविरहे श्वाशितपवनं श्वासवायुं मदनदहनमिव कामाग्निमिव वहति धारयति विरहवायोरेतिदाहकत्वात् कीदृशं अनुपमपरिणाहं उपमागहितः परिखाहो दैर्घ्यं यत्र कीदृशं सदाहं दाहसहितं पदद्वये तदाहः स्वाधिक्यं च सूचितम् ॥ ३ ॥

**दिशिदिशिकिरतिसज्जलकणजालम् ॥ नयननलिन
मिवविगलितनालम् ॥ ४ ॥**

हे कृष्ण सा नयननलिनं नेत्रपद्मं जलं वा दिशि त्वदागमनकालं वा किरति किरति कीदृशं अभ्रसमूहैः सहितं कीदृशं विगलितनाजालं नलितदंष्ट्रमिव नापवाद्गुण्णादधु संशोषणाभावः सूचित इति किंच भवदागमनेच्छाया नयनपद्मं दिग्मन्दनं करोतीति भावः विरोधात्कारः उद्देश्यावस्थेयं ॥ ४ ॥

**नयनविषयमपिकिशलयतल्पम् ॥ कज्जयतिविहित
हुताशविकल्पम् ॥ ५ ॥**

किंच सानयनविषयं नेत्रगोचरमपि किशलयमर्त्यं पञ्चवशस्य विहितहुताशवि कल्पं कृताग्निसंदेहं कज्जयति स्वर्गेन जानातीत्यर्थः एतेन इष्टं नृष्टं च सहस्रवपि शरीरे त्वद्विरहे सामुल्लसदं न जानातीति ध्वनिः उद्देश्यावस्थाविरोधात्कारश्च ॥ ५ ॥

**त्यजतिनपाणितलेनकपोलम् ॥ बालशशिनामिवसा
यमलोलम् ॥ ६ ॥**

किंच सा सायं सन्ध्यासमये करतलेन कपोलं गच्छस्थलं त्यजति कीदृशं अलोलं निश्चलं दिवसस्तु महताकष्टेन नीतः राशिः युगशतोपमा कथं वेतव्येति भावः कमिव प्रतिपच्चन्द्रमिव अर्द्धकरतलाच्छादने मुसस्य बालचन्द्रसाम्यं सूचितं सायमित्युभयत्र जड़तावस्थेयं ॥ यत्र ध्यायति निःसंगं जड़ताया प्रकीर्तितेति ॥ ६ ॥

**हरिरितिहरिरितिजपतिसकामम् । विरहविहितमर
णेव निकामम् ॥ ७ ॥**

किंच सानिकाममतिशयेन सकामं साशयं हरिरिति वारं २ जपत्यावर्तयति ननु त्वां हरिं भत्वास्मरति किं तु त्वां नन्दमनुमेव जानाति केव विरहे वसतेन गुणकृतिना धवस्थोऽहम् ॥

**श्रीजयदेवभाणितमितिगीतम् । सुखयतु केशवपदमु
पनीतम् ॥ ८ ॥**

गीतार्थसंग्रहेणाद श्रीजयदेवेत्यादि इत्यनेनप्रकारेण श्रीजयदेवेनभणितमुक्तं श्रीरा
धासखीगीतं श्रीवादीकेशवपद्विगुणचरत् क्रीडांशकेशवपद्वैकुण्ठं श्रीवृन्दावनं वा प्र
त्युपनतेप्रत्युपनिधमानंवा केशवन्यपद्वैवैष्णवस्थापनं निकुञ्जगृहेवा ॥ पदं स्थानोप
वाक्येपिसंनिधिव्यवसाययोरिति विरवः ॥ ८ ॥

**सारोमांचतिसीत्करोति विलपत्युत्कंपते ताम्यति
ध्यायत्युद्गमतिप्रमीलतिपतत्युद्यातिमूर्च्छत्यपि ॥ एताव
त्यतनुज्वरेवरतनुज्जीवेन्नकिंतेरसात् स्ववैद्यप्रतिमप्रसी
दसिचदित्यक्त्रोन्यथाहस्तकः ॥ १ ॥**

इदानींस्त्राद्विरहव्याधिसंतप्तायुवं मरिष्यतीतिसूचयन्नाहसेति साराधारोमांचितदे
हाभवति सीत्करोतिसीत्कारं करोति विलपति विज्ञापकरोति उत्कंपतेसंकंपता भवति
ताम्यतिग्लानियुक्ताभवति ध्यायतिध्यानं करोति उद्गमतिशार्तिनकरोतिप्रमीलतिनेत्रप्र
मीलनंकृत्वामुखमनुभवति पततिशय्यायांगच्छति उद्यातिअभ्युद्गमं करोति मूर्च्छति
मूर्च्छां प्राप्नोति एनैकिंवापदैरभिजापदुःखगुणकीर्तनवियोगग्लानिमुखश्रांतिसमागमा
भ्युपगमनउद्गममूर्च्छाकवेणोक्ताः हेस्ववैद्यप्रतिमशिवनीकुमारतुल्य एतावत्येतावत्मा
त्रे अतनुज्वरेयदित्वंवरतनुः सुकुमारांगः प्रसीदसि प्रसन्नोभवति तर्हितेतरसात् शृङ्गा
ररसात् औषधन्वाद्वाकिंनजीवेत् अपितुजीवेदेव अन्धधामकारांतरेण तस्याहस्तकः
वैद्यानांकृपाविशेषः त्यक्तः नजीवेदेव यथात्यक्तृपाविशेषे वैरोगिणोक्तस्तथाऽस्यास्त्व
मित्यर्थः हस्तकः कृत्वन्त्ययेरिति वैजयंती हेतुत्रिरलङ्कारः ॥ १ ॥

**स्मरातुरादिवैद्यहृद्यत्वदंगसंगामृतमात्रसाध्याम् ॥
विमुक्तबाधांकुरुपेनराधामुपेन्द्रवज्रादपिदारुणोसि ॥ २ ॥**

अतिशिशिरसप्रलंभनमुजयंती स्मरेत्याद द्वैद्यतवैद्यदेवत्रैद्यहृद्यमनोहरत्वं स्मरातुरांका
मसंतप्तां राधांविमुक्तबाधां त्यक्तपीडान्कुरुपेन करोति याततदोपेन्द्रवज्रादपिदार्ढ्यमोसि
यथेद्रोवज्रेण वृत्रंहतवांस्तथा त्वं वृत्रमांमति ध्वानः ननु औषधाद्वा घनदानादपि प्र
बाधानांप्रतीकारः कर्तव्यः किमयेत्याह हृद्यमुद्रं त्वदंगसंगणवाप्तं जीवनोपायस्तेन
साध्यांप्रतिकार्या हृद्यमुपयत्र हृद्यमनोहरंश्रेष्ठं हृद्यं हृद्यप्रियमिति ॥ २ ॥

**कंदर्पज्वरसंज्वरातुरतनोराश्चर्यमस्याश्चिरंचेतश्चंद
नचन्द्रमः कमलिनीचिन्तासुसन्ताम्यति ॥ किन्तुक्लान्ति**

रसेनशीतलतनुंत्वामेवमेकंप्रियंध्यायन्तीरहसिस्थिताक्ष
णमपिक्षीणाक्षणंप्राणिति ॥ ३ ॥

नन्वन्यैः शीतलोपचारैः कामशांतिः कर्तव्या किमदनुग्रहेणतत्राह वैपरीत्यकंठपे
ति आश्चर्यमहोस्याश्चेतश्चित्तं चिरंचिरकालंचंदनादीनां चिंतानुस्मरणेष्वपि किंनु
दृष्टेषु संताम्यति ग्लानिंतापंवाप्राप्नोति तद्विरहे अदाहकंदाहकेन प्रतीयतइतिभाव न
न्वीदृशीसाक्यंजीवतीत्याह हेङ्गातिरससंतप्तावलोकनरसइन हेविष्णो किंनु त्वामेवैकंप्रि
यंवृक्षं ध्यायति लक्ष्मणमात्रं प्राणिति जीवति कीदृशी रहस्येकांतेलक्ष्मणमपिस्थिता की
दृशी लीलाकृशांगी कीदृशं त्वां शीतलतनुर्यस्यतं चांतिवशेनेति काचित्पाठः इतः सूर्ये
प्रभाविति विश्वः संतापः संकर इत्यमरः विरोधेभ्रमालङ्कारः ॥ ३ ॥

क्षणमपिविरहःपुरानसेहेनयननिमीलनखिन्नयाय
याते ॥ श्वसितिकथमसौरसालशाखां चिरविरहेणवि
लोक्यपुष्पिताग्राम् ॥ ४ ॥

नन्वेतावत्कालं जीविताग्रेपिनमरिष्यति किमदनुग्रहेणेति तत्राह क्षणमिति यथा
श्रीराधायापुरासंगदशायारंहे एकांते ते तवविरहः क्षणमपिनसेहे न सोदा कीदृश्या नेत्र
निमेषेण खिन्नया प्राप्तदुःखया असावेवंभूता श्रीराधारसालशाखां आस्रशाखां पुष्पिता
ग्राम् पुष्पितशिलरां विलोक्यचिरंविरहेण चिरकालवियोगे न कथंकेनप्रकारेण श्वसि
तिजीवतिश्वासमात्रेणजीवनं नत्ववयवादिप्रचलनमितिभावः पुष्पिताग्रामिति वसंता
गमेन हृत्कामोदयोत्पन्न इतिध्वनिः श्वसितीतिपरमसाहसाचरणमिति सूचितम् विरो
धालंकारः ॥ ४ ॥

वृष्टिव्याकुलगोकुलवनरसादुद्धृत्यगोवर्द्धनंविभ्रद्वल्ल
वसुंदरीभिरधिकानंदाच्चिरंचुम्बितः ॥ कंदर्पेणतदर्पिता
धरतटीसिंदूरचिह्नांकितोवाहुर्गोपतनोस्तनोतुभवतांश्रेयां
सिकंसद्विषः ॥ ५ ॥

इतिश्रीगीतगोविन्देचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥

संप्रतिश्रीराधावलंबनायभक्तावलंबनाय वा कविवाक्येन सखी श्रीकृष्णवाहुस्तैतीति
उद्धीति गोपतनोः श्रीकृष्णस्यवाहुः भवतः श्रीराधावलंबनस्य शृङ्गारोः सखीव्रते श्रेयांसि

विरहव्याधिनाशकानि कल्याणानि तनोतु विस्तारयतु कीदृशः कंसद्विपः दैत्यवैरिणः
सखीपक्षे श्रीराधाविरहेण सुखवैरिण इति वा बाहुपदं श्रीराधालिंगनार्थमितिभावः की
दृशः वृष्ट्याव्याकुलस्य दुःखितस्य गोकुलस्य गोसमूहस्यावनं पालनं स एवं रसोरागो
वीर्यं वा तस्मात् गोवर्द्धनपर्वतमुद्धृत्य सम्राट्बिभ्रत्तद्वात् कीदृशो बाहुः बलवत्बलभाभि
गोपसुन्दरीभिरधिकानंदादतिहर्षादधरः रासरसादौ गोवर्द्धनोद्धरणसमये वा चुम्बितः
पुनः कीदृशः दर्पेण कंदर्पगर्वैर्वताभिरर्पिता दत्ता अधरत एवं सिंदूरस्य मुद्राः सिन्दूर
चिह्नानितैरांकितः अधरलोहितत्वात्संभोगचिह्नां कित इत्यर्थः तथा श्रीराधयानुरागेन
चिह्नित इति वा सखीपक्षे ॥ श्रीकृष्णपरमानंदमाधवंभक्तवत्सलम् । श्रीराधासखिवाक्येन
प्रेमाचपरिपूरितम् ॥ ५ ॥

इति श्रीमत्कृष्णार्चंद्रसेवकोदीच्यावतंसशिवदासात्मजवनमालिभट्टविरचिता
यां श्रीवनमालिसंजीविन्यांगीतगोविंदटीकायांस्निग्धमधुसूदननाम
चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

अहमिहनिवसामिधाहि राधामनुनयमद्वचनेनचा
नयेथाः ॥ इतिमधुरिपुणासखीनियुक्तास्वयमिदमेत्यपु
नर्जगादराधाम् ॥ १ ॥

पञ्चमेप्रेमजनितं तद्विरलेपविचेष्टितम् । निश्चयप्रेषयामास तत्सखींचतदन्तिक
म् ॥ सम्प्रति श्रीकृष्णनियुक्ता सखीराधामाह अहमितिइत्येवं मधुरिपुणा श्रीकृष्णेननि
युक्ता प्रेरितासखी पुनः श्रीराधास्वयमेत्यगत्वा इदंवचयमाणंजगादोवाच इति किं हेस
खि त्वं याहिगच्छ इहकुजे दुःखश्रवणाद्भ्रान्तमशक्नोहंनिवसामि तत्प्रतीचांकरिष्यामि
ननुसारवती स्वयमेवगत्वाप्रार्थिता कृतापराधेनमयासमच्चं वक्तुंशक्यते अतएव त्वं मद्ग
चेनेनानुनयशान्तयमत्समीपञ्चानयेथाः आनयस्वविभावनालङ्कारः ॥ १ ॥

वराडीरागेरूपकताले ॥

बहतिमलयसमीरेमदनमुपनिधाय ॥ स्फुटतिकुसुम
निकरेविरहिहृदयदलनाय ॥ १ ॥ तवविरहेवनमालीसखि
सीदति ॥ ध्रुपदम् ॥

ध्रुपदम् वराडीरागेरूपकताले ॥ अत्राभिसारिकेयं तस्याः लक्षणम् ॥ लज्जाहि-
रवासमाकृष्ययौवनेनमदेनवा । अभिसारयतेकांतंसाकीर्तिताभिसारिकेति ॥ रागलक्ष-

यम् ॥ विनोदयन्तीदधितंसुकेशी सुकङ्कशाचामरचालनेन । कण्ठेदधानामुरपुष्पगुच्छं
वराङ्गणेयंकथितावराडीति ताललक्षणं ॥ प्रागेवोक्तं श्रीकृष्णस्य विरहोद्रेकमाहवहती
त्यादि हेसलिराधे तवविरहेत्रियोगे वनमालां सादति दुःखितां भवति वनस्य जलस्यमा
लास्तीति अनेनत्वां विनोद्वेगावस्थेति ध्वनिः कस्मिन्सति मदनं कामं उपनिधाय स-
मीपवर्तिनंकृत्वा मलयसमीरे मलयानिलेवहतिमति किञ्च विरहिणांत्रियोगिनां हृदयद-
लनाय मर्मपीडनाय कुसुमनिकरे पुष्पसमूहे स्फुटति विकसतिसति त्वयाधरासृतेनस-
जीवनीय इति ममप्रार्थना विशेषोक्तिरलङ्कारः ॥ १ ॥

**दहतिशिशिरमधूखे मरणमनुकरोति ॥ पततिमदन
विशिखेविलपतिविकलतरोति ॥ २ ॥**

मन्दकिशोरस्यावस्थान्तरसखीराधांप्रत्याह दहतीत्यादि हेराधे श्रीकृष्णः शिशिरम-
धूखेचन्द्रेदहतिमति मरणमनुकरोति मरणवद्दुःखमनुभवति अनुमरणं मर्तितुच्छीकरो-
ति इतिवा किञ्च मदनविशिखे कामवाणेपतनिसति अतिशयेन विकलतरोद्व्याकुलोपि
विलपति विलापंकरोति तद्विरहेकामोपितस्य वायुः प्रहरतीतिध्वनिः ॥ २ ॥

**ध्वनतिमधुपसमूहेश्रवणमपिदधाति ॥ मनसिवलित
विरहेनिशिनिशिरुजमुपयाति ॥ ३ ॥**

मधुपसमूहे भ्रमरनिकरे ध्वनति गुंजति सति श्रवणमपिदधाति हस्ताभ्यां कर्णा-
वाच्छादयति एतेन श्रवणायातिधैर्यं करोति किञ्च वलितविरहे संदीप्तवियोगान्नौ नि-
शि २ रात्रौ २ मनसिहृदयेरुजं तत्कृतां पीडामुपयाति प्राप्नोति दिवसस्तुत्वन्मार्गावल्लो-
कनेन कथंचिन्नीतो रात्रिनैव गच्छतीति दीर्घपीडाध्वनिता ॥ ३ ॥

**वसतिविपिनवितानेत्यजतिललितमपिधाम ॥
लुठतिधराणिशयनेबहुविलपतितवनाम ॥ ४ ॥**

किञ्च विपिनविताने वनविस्तारे समूहे वा वसति तिष्ठति ललितं सुन्दरं धामगृहं
त्यजति नैतादृशस्यत्वामन्तरासुखलेशहीतभावः धामशब्दवाच्यान्सर्वान् त्यजतीति
ध्वनिः किञ्च शय्यादिकं विहाय धराणिशयने भूमितल्पे लुठति त्वच्चरणालंकृतभूमौ
सर्वगैश्चेष्ट इतिभावः धामदेहे गृहे वस्त्रेचेति विश्वः ॥ ४ ॥

**भणतिकविजयदेवइतिविरहविलसितेन ॥ मनसिर
भसविभवेहरिरुदयतुसुकृतेन ॥ ५ ॥**

कविजयदेवेति विराहिणां विशेषिणां विलासितेन विलासेनैवं भण्यते सति द्वार
श्रोतृणां मनस्युदयतु हृदयं प्राप्नोतु कीदृशे मनसि सुकृतेन पुण्यनिचयेन सुसुकृतेन
गीतेन वा रभसस्य हर्षस्य विभवे पुरे उत्साहवेगयोः प्रोक्कोरभस इति हस्त्रायुधः स्व
भावोक्तिरलंकारः ॥ ५ ॥

पूर्वयत्रसमंत्वयारतिपतेरासादिताःसिद्धयस्तस्मिन्ने
वानिकुंजमन्मथमहार्तीर्थेपुनर्माधवः ॥ ध्यायंस्त्वामनि
शंजपन्नपितवैवालापमंत्रावलीं भूयस्त्वत्कुचकुम्भानि
भरपरिरम्भामृतंवाञ्छति ॥ १ ॥

किंच त्वत्प्राप्तये तस्योत्कंठामाह पूर्वमिति हेसखिराधेमाधवः श्रीहरिस्तस्मिन्नेवनि
कुंजमन्मथमहार्तीर्थे निकुंजवरकामतीर्थे भूयो वारंवारं त्वत्कुचकुम्भयोः परिरंभोगाढ्या
लिंगनामृतं वाञ्छति कुंभेष्वं रतिजलधितरण्यायेति भावः किंकुर्वन् पुनस्त्वामेव नान्यं
इह तीर्थेध्यायस् अनिशं निरन्तरं तव आलापाएवमंत्राः परमसिद्धिप्रदा मंत्रास्तेषां
वलीं परम्परां यथावर्तयन् त्वामिष्टं देवत्वेनावर्तयन्निति स्नेहातिशयः सूचितः तीर्थप्र
भावमाह यत्र निकुंजसिद्धतीर्थे पूर्व प्रथमं सार्द्धं रतिपतेः कामस्य सिद्धयः कामसुखानि
त्वया आसादिताः प्राप्तः एतेनात्र नंगोक्तामः अदृष्ट प्रयत्नेन सेव्यत इति ध्वनिः स्व
भावोक्तिरलंकारः ॥ १ ॥

गुर्जरीरागेएकतालीताले ॥

रतिसुखसारेगतमभिसारेमदनमनोहरवेशम् ॥ नकुरु
नितंबिनिगमनविलंबनमनुसरतंहृदयेशम् ॥ १ ॥ धीरस
मीरेयमुनातीरेवसतिवनेवनमाली ॥ गोपीपीनपयोधर
मर्दनचंचलकरयुगशाली ॥ ध्रुपदं ॥

एवंस्वानुरागश्रवणप्रसन्नतां श्रीकृष्णंप्रति सखीप्रेरयति सुखेत्यादिना गीतस्यगुर्जे
रीरागः रूपकतालश्चोभयोर्लक्षणं पूर्वमेवोक्तंध्रुवस्यापि हेनितंबविनिपृथुमितंबयुक्तेतस्य
वत्कर्षप्रदर्शनाय नितंबवर्तीतिध्वनिः हृदयेशहृदयानुर्वीतनंत श्रीकृष्णंअनुसरअनुश
च्छगमनाय अतिसाराय विलंबनंकुरु माकुरु यावद्द्वनमालीवमुनातीरेवनेतिश्रुतितावदे
वानुसर कीदृशेरतिसुखसारे रतिसुखंमुरतसुखमेवसारोयत्र त्वदागमनकांचयाभिसारे

तिष्ठतं कीदृशं मदनमनोहरवेशं कामस्यमनोहरोवेषः शरीराकारोयत्र कीदृशोधीरोमंद स
मीरोवायुर्यवत्वाद्विरहनाविरणाय तृत्वा वनमालोतिध्वनिः यमुनातीरेण च धीरसर्पाराभ्यां
शैत्यमंदसौगंध्यनुक्रानिधीरः युद्धगतेधीर इति यादवः प्रेक्षोनामालंकारः कीदृशो वन
मालो गोपीनां पीनपयोधराणां वर्तुलस्तनानां मर्दनेन चंचलंचपलं यत्करयुगलं हस्तयु
गलं तेनशाली शोभमानः वशीकृतयुवतिसमूहोवा ॥ १ ॥

नामसमेतंकृतसंकेतंवादयतेमृदुवेणुम् । बहुमनुतेतनु
तेतनुसंगतपवनचलितमपिरेणुम् ॥ २ ॥

मृदुवेणुं मृदुशब्दयुक्तं वेणुंवादयते कीदृशं नामसमेतं हे राधे हे वल्लभे हे प्राणेश्वरि
इति यत्त्वन्नामतन्मुतं वाद्यमानाद्वेणोस्त्वन्नामैवाभवतीतिभावः रामकरी असावरी धना
श्री इति नामरागत्रयंतन्मुतं कीदृशं नाम संकेतो यत्र तादृशं यार्हत्त्वन्नामसमेतो वेणु
वाद्यतेमया तर्ह्येवत्वयांगतव्यमिति सूचितं किंच हे तनु अंबार्थनयोर्हृत्स्वः ते तवतनुसंग
तवनचलितमपिरेणुं बहुमनुतेअत्यादरेणयत्ते बहुश्लाघ्यमात्मानं मनुतेमन्यते वा यदा
वायुनाप्राप्तं रेणुमपिधृत्वा मन्येहमिति मन्यमानस्तदात्वदंगसंगमे नानंदोभवितेतिर्हि
वक्त्रव्यमितिभावः ॥ २ ॥

पततिपतत्रेविचलतिपत्रेशंकितभवदुपयानम् ॥ रच
यतिशयनंसचकितनयनंपश्यतितवपंध्यानम् ॥ ३ ॥

किंच सर्वकरणवृत्तिरपित्वप्यर्पितातामेवाह पततीतिपतत्रे पक्षिणिपतति वृक्षा
द्वृक्षांतरंगच्छतिसति किंच वृक्षात्पत्रे विचलन्ति सकंपमानेसति सश्रीकृष्णः शयनं श
य्यां रचयति त्वत्सुरतसंभोगार्थं निर्मातीत्यर्थः तव पंध्यानं मार्गञ्च चकितनयनं कदा
गमिष्यतीति सभयनैत्रं यथास्यात्तथादिशः प्रतिपश्यति कीदृशं पंध्यानं शंकितभवदुप
यानं शंकितंभवत्या उपयानं समीपागमनं यत्र तादृशं सर्वनाञ्ज इति पुंवद्भाव इति प्रेक्ष
शार्भितोन्नमालंकारः ॥ ३ ॥

मुखरमधीरंत्यजमंजीरंरिपुमिवकेलिसुलोलम् ॥ च
लसखिकुंजंसतिमिरपुंजशीलयनीलनिचोलम् ॥ ४ ॥

संप्रसन्नमालव्याह मुखरेत्यादि हे सखिराधे मंजीरनूपुरंत्यज कीदृशंमुखरं श
ब्दयुक्तं अधीरंचगमनसूचकमित्यर्थः कीदृशं केलिपुसुरतक्रीडासुखोलंचंचलं कमिव
रिपुमिव किंच कुंजकुंजमंदिरं चलगच्छ कीदृशं सतिमिरपुंजं अंधकारसमृदयुक्तं सहो
ष्णमालव्य गमनायोपायमाह नीलनिचोलं नीलवस्त्रं शीलयपरिशेदि एवं महतीशिक्षित

कोशलेन संखी राधामशिक्षयदितिभावः मंजीरोनूपुरोऽश्रियामित्यमरः निचोलः प्रच्छ
दपट इत्यपि ॥ ४ ॥

**उरसिमुरारेरुपहितहारेधनइवतरलबलाके ॥ तडि
दिवपीतेरतिविपरीतेराजसिसुकृतविपाके ॥ ५ ॥**

नन्वलंकारत्यागेन शोभानस्यादित्यलौकिकी शोभासंपत्तिमाहारसीत्यादि हे पी
ते दाहोत्तीर्णकनकगौरांगि हे सुकृतविपाके पूर्वजन्मार्जितपुण्यकले मुरारेः श्रीकृष्ण
स्योरसिबद्धसि राजिष्यसिर्वर्णमानसमीपे इतिवत् कदारतिविपरीते पुरुषायितनायि
कारतिकाले मुरतांते वा क्रीडशे उरसि उपहितहारे समर्पितमुक्ताहारे आलिंगनाया
प्रसारितहारे वा पुनः क्रीडशे उरसि घनेइव मेघसदृशे क्रीडशे घनेतरलाश्चंचला बला
कावकपङ्क्तयो यत्र केवतडिदिव यथा नानावर्णविचित्रमत्कारवती तडितधनस्योपर्या
ध' स्फुरन्तीराजने तथा त्वमपीतिध्वनिः तत्र हारोरतिराधानां बलाकामेघतडिता मानु
क्रमेण साम्यं ॥ बलाकावकपङ्क्तौस्याद्बलाकाविसकंदिका इतिविश्वः ॥ विपाकःकीर्त्यते
स्वादौपरिणामेवदुर्जतावितिविश्वः ॥ पीतोगौरो हरिद्राभ इत्यमरः ॥ ५ ॥

**विगलितवसनंपरिहृतरशनंधटयजघनमपिधानम् ॥
किशलयशयनेपङ्कजनयनेनिधिमिवहर्षनिदानम् ॥ ६ ॥**

नायकोपितां रतौत्कण्ठांकारयित्वा पुनस्तस्याज्जट्कण्ठांजनयितुमाह विगलि
तेत्यादि हेपङ्कजनयने कमलाक्षि किशलयशयने नवपङ्कवतल्लेजघनंधटय आरोपय की-
दृशं विशेषरसावेशेनगलितंस्खलितं वसनंनीलवर्णं यत्र पुनः कीदृशं परिहृता दूरीकृता
रशनाल्लुग्घण्टिका यत्र नीलाम्बुदसुन्दर श्रीनन्दकिशोरदर्शनेन स्खलितवसनरशनमि
तिध्वनिः अतएवापिधानं आवरणशून्यं किञ्च हर्षनिदानं परमानन्दस्थानं कमिवनिधि
मिवनाकस्याभीष्टं निधिमिव यथा निश्चिरुद्धाटितोसुखाय भवति तद्वत् जघनङ्कटेरयो
भागइति हारावली निधानंनिधिगेहयोरितिहैमे ॥ ६ ॥

**हरिरभिमानीरजनिरिदानीमियमपियातिविरामम् ॥
कुरुममवचनंसत्वररचनंपूरयमधुरिपुकामम् ॥ ७ ॥**

एवं शिथिलप्रपञ्चाराधांप्रतिरजनीभेदमुपादायाह हरिरितीत्यादिन्या हरिःकामताप
हारोभितः सर्वतः सर्वभावैत्रवाचामेव मानयति नान्यामित्यभिमानीयतस्त्वयोवातिशये
न प्रेक्षाभिमानवानतः मधुरवसन्तोरिपुरक्षोभकृत्वेन यस्यतस्यमधुरिपोः कामं का
माभिजापंपरय पू

ञ्च सम्प्रतीयं रजनो रात्रिर्विराममवसानं याति यास्यति अपि याति याति तावन्ममवचनं
सत्वररचनं त्वराशीघ्रगमनसहितंकुरु रतिमार्नाति क्वचित्पाठस्तदा श्रीराधारतिप्रखे
अवाभिसारिकाजायिका तल्लक्षणम् ॥ मदनानलसन्तप्ता याभिसारयतिप्रियमिति ॥
एवंसुरतसमये समुपस्थिते गमनविलम्बनमयुक्रमितिभावः रसवदलङ्कारः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवेकृतहरिसेवेभणातिपरमरमणीयम् ॥ प्रमु
दितहृदयंहरिमतिसदयंनमतसुकृतकमनीयम् ॥ ८ ॥

गीतार्थसंग्रहमङ्गलत्वेन योजयति श्रीत्यादि हेहरिभक्ताः श्रीजयदेवे परमरमणीयं
निरुपममनोहरंभणति कथयान्तसति हरिनमतनयस्कृत कीदृशे कृताहरिसेवाचिन्तना-
दिरूपायेन कीदृशं हरिं प्रमुदितं प्रकर्षेणानन्दितं हृदयंयस्यतं पुनः अतिशयेन भक्तेषुदया
युक्तं पुनः कीदृशं सुकृतैः पुण्यराशिभिः सुकविभिर्वा प्रार्थनीयं सुन्दरवाप्रस्तुतोत्रिर
लङ्कारः ॥ ८ ॥

विकिरतिमुहुःश्वासानाशाःपुरोमुहुरीक्षतेप्रविशतिमु
हुःकुंजंगुंजन्मुहुर्बहुताम्यति ॥ रचयतिमुहुःशय्यांपर्याकुलं
मुहुरीक्षतेमदनकदनक्लांतःकांतेप्रियस्तववर्तते ॥ १ ॥

एवंनानोपायैरनभिसरंती श्रीराधां पुनः सख्याह विकिरतीत्यादिना हेकांते स्वप्रदी
पत्यावशीकृतवल्लभे तव प्रियोवल्लभः श्रीकृष्णोमदनस्य कामस्य त्वद्विरहेण कदनंपीडनं
तेनक्लांतः संतप्तोवर्तते संतप्तमेवाह मुहुर्वारंवारं तदागमनचिंतयश्वासान् संतापनिःश्वा
सान् विकिरतिविक्षिपति मुहुः पुरोगेआशादिशईक्षतेपश्यति केनापिमार्गेण कुंजंगताग
मिष्यति मुहुः कुंजलतामादिरंप्रविशति कीदृशं कुंजंकुंजतोभ्रमरायत्रतत् गुंजन् तत्राथलप्र
प्राणोमुहुस्ताम्यति अतिग्लानिसंतप्तोभवति इत्येवं विंबोपि त्वदालिंगनाय शय्यांविवि
धकिशलयपुष्पतल्पंरचयति तदल्पंकृत्वा नागतेयमिति विज्ञायत्वदागमनाय मुहुःपरित
आकुलं व्याकुलमीक्षते एतेन त्वयारागतिशयः प्रवेक्षः दीपकालङ्कारः ॥ १ ॥

त्वद्वाक्येनसमंसमग्रमधुनातिग्मांशुरस्तंगतो गोविन्द
स्यमनोरथेनचसमंप्राप्तंतमःसांद्रताम् ॥ कोकानांकरुण
स्वनेनसदृशीदीर्घामदभ्यर्थना तन्मुग्धेविफलं विलंबनम
सौरम्योभिसारक्षणः ॥ २ ॥

स्वकार्यावेदिनिअधुना संप्रतित्वद्वाक्येन समंसादतिगमांशुः सूर्यःसामस्त्येन अस्ते
गतोदर्शनं प्राप्तः अथवा समग्रमधुनाखिलमधुसमूहेनेति वाक्येन किंच गोविन्दस्य श्री
कृष्णस्य मनोरथेन श्रीराधागमिष्यतीति वाङ्मयासमंसादतमग्रन्थकारः सांद्रतंसिग
तांत्राप्तं निविडंसकाराभिभरणं योग्यमित्यर्थः एषादीर्घासदभ्यर्थना शीघ्रंगम्यतामिति
मदीयाप्रार्थना कीदृशी कोकानां चक्रवाकानां करुणस्वनेन करुणरसाश्रयविरहकृजिते
न सदृशी यथा चक्रवाकानां करुणस्वनोनानाप्रकारः श्रूयते तथा मदीयाः युक्रयस्तवाप्रे
भवतीत्यवैदग्ध्यमितिभावः तत्रतोविलम्बनंगमनायविकलं हस्तगतसौख्यप्रतिबन्धकमि
त्यर्थः अतोसावभिरक्ष्य अभिसरणसमयोरभ्योगमनायमनोहरः सहोक्तिरलङ्कारः यथा
सहदीर्घासमश्वासैरिमाः संत्यतित्रयइतिदण्डाः ॥ २ ॥

आश्लेषादनुचुम्बनादनुनखोल्लेखादनुस्वांतजात्प्रो
द्बोधादनुसंभ्रमादनुरतारंभादनुप्रीतयोः ॥ अन्यार्थंग
तयोर्भ्रमान्मिलितयोःसंभाषणैर्जनतोदम्पत्योर्निशि को
नकोनतमसिघ्रीडाविमिश्रोरसः ॥ ३ ॥

अतिसाररम्यतां प्रथयति अपितुसर्वोपरिसोभवत्येव कीदृशयोः सुरतमुद्दिश्यार्थं
व्याजेन सुरतंप्रतिगतयोः कीदृशयोः भ्रमात् भ्रमतः परिभ्रमणतो वा सांद्रेतमसिमिलित
यो संगतयोः परस्पराख्यापैः स्वरभंगाद्यालप्यैवासुरताभिप्रायजानतोः कीदृशयोः आसि
गन चुम्बननखक्षतकामोद्बोधकामोद्रेकसुरतारंभौ कमादेतैरनु पश्चात्प्रीतयोर्लब्धवानं
दयोस्तृप्तयोरित्यर्थः आश्लेषादिक्रमंविनैव प्रीतयोरितिवा ॥ ३ ॥

सभयचकितंविन्यस्यंतींदृशंतिमिरेपथिप्रतितरुमुहुः
स्थित्वामन्दंपदानिवितन्वतींम् ॥ कथमपिरहःप्राप्तामंगै
रनंगतरंगिभिः सुमुखिसुभगःपश्यन् सत्त्वामुपैतुकृता
र्थताम् ॥ ४ ॥

पुनरपि तांस्वरयितुं कृष्णोत्कंठायाह सभयेति हेसुमुखि सुन्दरि सुभगः सुन्दरा
वन्निः श्रीकृष्णस्त्वां पश्यन्कृतार्थतां जन्मसफलत्वं समुपैतुप्राप्तोतु कीदृशींत्वां तिमि
रंधकारसहिते पथिमार्गे सभयचकितं भयसहितं चकितं यथातथा शृंगाररससंभ्रमेण
दृशीनेत्रे विन्यस्यंतीं क्षिपन्तीं अनेन दृशोरलौकिकसौंदर्यमुक्त्वा कीदृशीं मुहुर्वारं २ प्रति
तरं प्रतिदृष्टंस्थित्वा दृढव्याजेन प्रियागमनं समीक्षमाणा पदानि मन्दंशनैः वितन्वतीं

पुनः कीदृशीं कामतरंगैः कथं अपि महताकष्टेन अंगैः रहः एकान्तमृदं प्राप्तां समुत्थी
त्यन्वकारे प्रकाशबहुलत्वमुक्तं रसवदलंकारः ॥ ४ ॥

राधामुग्धमुखारविन्दमधुपक्षे लोक्यमौलिस्थलीने
पथ्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारान्तकः ॥ स्वच्छन्दं
व्रजसुन्दरीजनमनस्तोषप्रदोपविचरं कंसध्वंसनधूमके
तुरवतुत्वादेवकीनन्दनः ॥ ५ ॥

इति श्रीगीतगोविंदे साकांक्षपुंडरीकाक्षो नाम पंचमसर्गः ५

इदानीं कविराशिपमाशास्तेराधेति देवकीनन्दनश्चिरं चिरकालं त्वामयतु रत्नदं
कीति यशोदानामतयथा ॥ द्वेनाम्नीनन्दभार्याया यशोदादेवकीतयेति पञ्चपुराणे ॥ कीदृ
शः राधामुग्धमुखारविन्दस्य मधुपस्तदधराभृतपानकर्ता पुनः कीदृशः त्रैलोक्यस्य मौलिस्थ
लीमुकुटस्थानं छन्दोवन्तस्य नेपथ्योचितमलङ्कारयोग्यं नीलरत्नं द्वेनीलमित्रश्यामरूपं
अथवा त्रैलोक्यमौलिस्थली श्रीरार्थातदलङ्कारमिति कीदृशः भूभारावतारैतकः अस्मर्धः
अवनीभारातद्भारायावताराये राजानस्तोषायंतकोनाशक इति वासुदेवः स्वच्छन्दं स्वाधी
नानां व्रजसुन्दरीजनानां मनस्तोषोचितप्रीतौ प्रदोषोरात्रिमुखं व्रजवधुमनोरंजकश्चन्द्रः रा
त्रौ चंद्रं दृष्ट्वा ब्रियः हृष्टा भवन्ति पुनः कीदृशः कंसस्य ध्वंसतोरणोत्तमकेतुः उपग्रहः कंसं सुखं
ध्वंसयति स्वसौंदर्यादिनाशकं सध्वंसन एव धूमकेतुरिति तत्रा अनेन नायकादयोगुणाः क
थिताः ॥ कंसोत्तरे सुखध्वंसनकारके प्रीतियादवः ॥ धूमकेतुः स्पृतावह्ना विनाशस्याभि स्
चक इति हलायुधः ॥ अलङ्कारोपनिषयं नटावरणकैपिच त्रिलोचनः ॥ मुग्धः सुन्दरमुद्गयो
रित्यमरः ॥ ५ ॥ अंतासित्वं कमलनयने दूरमभ्यागतासि स्निग्धच्छायां कलयन्मुभगे
माधवीनां निकुंजम् ॥ इत्थं राधामधुरवचनैः श्रोतृपीयूषपूरैरास्वास्वार्थं चिरपरिश्रं
माप्तवानन्दसूनुरिति ॥ ५ ॥

इति श्रीमत्कृष्णचन्द्रसेवकोदीच्यावतंसशिवदासात्मजवनमालि

भट्टविरचितायां वनमालिसंजीविन्यां गीतगोविंदे टीकायां

साकांक्षपुंडरीकाक्षो नाम पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

अथ तांगतुमसक्तांचिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा । तच्च
रितंगोविन्दे मनसि जमंदेसखी ब्राह्म ॥ १ ॥

पदेकमशरत्रासखिन्नां राधां विलोक्यताम् । न्यवेदयत्सहचरी श्रीकृष्णमनाक्षम
म् ॥ एवं कृष्णाभिसरणं निरूप्यतां लतामन्दिरे स्थापयित्वा तच्चरितं कृष्णप्रत्याह अथे

तिअथेत्यनंतरं मङ्गलं वाससी गोविंदेविपरीकृत्यतच्चरितं श्रीराधाचरितं माहोत्राचर्किं
कृत्वा लतामन्दिरे चिरकालमनुरक्तांसक्रांदद्वाकीदृशी अनंगेनगंतुमशक्यं चक्षितुमसम
र्थाकीदृशेमनसिजेनकामेनमंदेव्ययितहृदयेमनसिजो मंदस्तुच्छोयास्यादितिवा ॥ मन्दः
खलेभंदगतेमूर्खेन्यल्परोगिनोरिति विषयः हेतुसक्रिस्त्रकारः ॥ १ ॥

गुणकरीरागेरूपकताले ॥

पश्यतिदिशिदिशिरहसिभवंतम् ॥ त्वदधरमधुरमधू
निपिवंतम् ॥ १ ॥ नाथहरेजयनाथहरे सीदतिराधावास
गृहे ॥ धुपदं ॥

सख्युक्तांगीतेन प्रथयतिपश्यतीत्यादिना गुणकरीरागेरूपकताले रागलक्षणं ॥ रतौ
शुक्रकांतकृतप्रतीक्षामालाखयती मृदुपुष्पतस्पाया इतस्ततःप्रेरितदृष्टिमात्रां गुणकरीतां
मुनयोवदंति ॥ तालःपूर्ववत्प्रवस्थापिता वासकसज्जेयंवासवेशमनि मुकल्पिततल्पेवास
मागमविधिं विदधानावस्यति प्रियसमागमलज्जातामिहाकलयवासकसज्जामिति हेनाथ
देहरेराधावासगृहे निकुञ्जमन्दिरेत्वद्विरहात्सीदति दुःखिताभवति दुःखमेवाहसारहस्ये
कांतेभवंतंत्वामेवदिशिदिशिसर्वदिशासुपश्यति विलोकयति कीदृशंत्वां त्वत्तस्याःयोधर
स्तदेवमधुरंस्वादु मधून्यमृतानिपिवंतं धन्योदमितिसादरेण पानंकुर्वंत एतेनान्याधरतधु
पानममधुरत्वादपानमेवेतिभात्रः त्वदधरइतिपाठेस्त्वच्छब्दोऽन्यवाचकः ॥ १ ॥

त्वदभिसरणरभसेनवलंती ॥ पततिपदानिकियंति
चलन्ती ॥ २ ॥

कुतोनायातितत्राह त्वदभिसरणरभसेन रसोत्साहवैगेन चलन्ती यद्वतं तत्पमितिर्वै
रंवारंगच्छन्ती पततीमूर्च्छया अनेन त्वयैव तत्र गंतव्यमितिभावः ॥ कीदृशी किंप्रति
पदानिचलन्ती तत्रदर्शनार्थं नाविकं गंतुंपारयतीत्यर्थः तर्हि कथं जीवतितत्राह सा तत्र
रागानुल्लेखेनहह त्वगुणानुक्त्यनेन वा परंकेवलंजीवति जीवनहेतुरन्योन्यास्तीत्यर्थः २ ॥

विहितविशदविसकिसलयवलया ॥ जीवतिपरमिह
तवरतिकलया ॥ ३ ॥

कीदृशी विहिताकर्ताविशदाः शुभाविसकिसलयमृणालस्त्रवलयाः कंकणानियशा
वलयाः कंकणेष्विविश्रवः वलयस्त्रीकिसलयमित्यमरः मरालंविसमित्यपि कलाकेशकला
सुचेति त्रिलोचनः ॥ ३ ॥

मुहुरवलोकितमंडनलीला ॥ मधुरिपुरहमितिभावन
शीला ॥ ४ ॥

मुहुर्वारंवारं वीक्षितोवर्हावतंसकुण्डलकंकणादीनां मण्डनस्यालङ्कारस्य लीलायि
क्षालो यथा तामेवाह मधुरिपुरहमिति भावेन ध्यानेन शीलंस्वभावोयस्याः भांतिनामा
यमलङ्कारः ॥ ४ ॥

त्वरितमुपैतिनकथमभिसारम् ॥ हरिरिति वदतिसखी
मनुवारम् ॥ ५ ॥

एवं त्वत्संगविना न तस्या विरहतापशान्तिरित्याह हरिः कामतापहरोपि त्वरितं
शीघ्रमभिसारं सुरतस्थानं कथंनोपैति स्वयमेवकुतोनागच्छति इति सखीप्रति अनुवारं
वदति ॥ ५ ॥

श्लिष्यति चुम्बति जलधरकल्पम् ॥ हरिरुपगतइतिति
मिरमनल्पम् ॥ ६ ॥

अनुलक्षीकृत्यभ्रमेष स्वयमेवाह हरिः उपगतः प्राप्त इति अनल्पं गाढं तिमिरमन्ध
कारं भेदतुल्यं श्लिष्यत्यालिङ्गति चुम्बति च स्निग्धनीलत्वाच्च श्रीकृष्णस्य साम्यमिति ६ ॥

भवति विलम्बिनिविगलितलज्जा ॥ विलपतिरोदि
ति वासकसज्जा ॥ ७ ॥

किंच भवति त्वयि विलम्बिनिविलम्बं कुर्वति गतलज्जा सा विलपति रोदिति की
दृशी वासकसज्जा सुरतकृतसन्धानाकल्पं समूहे सदृशे शक्रेऽपि मेदिनीकारः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितम् ॥ रसिकजनं तनुतामति
मुदितम् ॥ ८ ॥

गीतसंग्रहमाह श्रीजयदेवकवेरुदितं भणितमिदं गीतं रसिकजनं श्रीराधाकृष्ण
शृंगाररसांतःकरणं अतिशयेनानंदितं तनुतां विस्तारयतु ॥ ८ ॥

विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कारमंतर्जनितजडिम
काकुव्याकुलं व्याहरन्ती ॥ तव कितवविधायामन्दकन्दर्प
चिन्तां रसजलनिधिमग्राध्यानलग्नामृगाक्षी ॥ ९ ॥

गीतार्थरत्नोक्तसंग्रहेणाह विपुलेति हेकितवधूर्त वंचकेति कावा सामृगाक्षी भृगु
नयनी ध्यानेनाशक्तासती तवामन्दकन्दर्पचिन्तां कोटिकामस्मरणं विधाय कृत्वा रस
जलानिधौ शृङ्गाररत्नसागरे मग्ना बभूवेति शेषः रससागरनिमग्नचेष्टितमाह विपुलाः
प्रचुराः पुलकानां रोमांचानां पालिः पंक्तिर्यस्यां पुनः कीदृशी स्फीतः समृद्धः सीत्कारो
यत्र तं तथा अन्तश्चित्ते जनितमुत्पादितं जडिमा जाड्यमनेगविकासं यथा काकु
व्याकुलं ध्वनिविकारविशेषण आकुलं यथा तथा व्याहरन्ती भावनया तव करनी
व्युन्मोचनासकं विचार्य निषेधवाक्यैवदंती इत्यर्थः भ्रमोत्प्रेक्षेवालंकारः ॥ १ ॥

अंगेष्वभावरणंकरोतिबहुशःपत्रेपिसंचारिणि प्राप्तं
त्वांपरिशंकतेवितनुतेशय्यांचिरंध्यायति ॥ इत्याकल्पवि
कल्पतत्परचनासंकल्पलीलाशतव्यासक्तापिवि नात्वया
वरतनुनैर्षानिर्शानेष्यति ॥ २ ॥

संलग्नेनेव दर्शयत्यंगेत्यादि हेहरे एषावरतनुः सुन्दरांगी अस्वस्थांगी वेति द्वेद
त्वयाविना निशंरात्रिं न नेष्यति गमयिष्यति किंच साअंगेषु करचरणादिष्वाभरण
मलंकारं बहुशोवारंवारं करोति पत्रेपिसंचारिणि चलिते सतित्वां प्राप्तमागतं परिशं
कते वितर्कयति त्वामागतं ज्ञात्वा शय्यां शयनीयं वितनुते रचयति श्रीकृष्णसंगमे न
यादृष्टं कर्तव्यमिति ध्यायति चिन्तयति इत्यनेन प्रकारेणाकल्पो भूषणं विकल्पस्तर्कः
शय्यारचना बहुविलासशतमेतेषु व्यासक्ता प्रसक्तापि ॥ तत्पंच शयनेपि स्यात्तरूपमत्रि
फलत्रयोरिति विश्वः ॥ आकल्पोवेपेन यथा इत्यमरः तर्कोविकल्पः शंकाचेतिसंकल्पः
कर्ममानसामित्यपि ॥ २ ॥

किंविश्राम्यासिकृष्णभोगिभवने भाण्डीरभूमीरुहि
ध्रातर्यासिनदृष्टिगोचरमितःसानन्दनन्दास्पदम् ॥ राधा
यावचनंतदध्वगमुखान्नन्दान्तिकेगोपतो गोविन्दस्यजय
न्तिसायमतिथिप्राशस्त्यगर्भागिरः ॥ ३ ॥

इतिश्रीगीतगोविन्देवासकसज्जावर्णनेषष्ठःसर्गः ॥ ६ ॥

सर्गान्तेकविःशमाशास्ते किमिति गोविन्दस्य गिरो वाण्यो जयन्ति कीदृशाः सं
व्याकालीनातिथिध्वगतास्तुतिवचनं गर्भेषुयासांता केचिन्नंदयामस्थराधायावचनं

अध्वगमुखात्कृत्वा नन्दन्ति हर्षं प्राप्नुवन्ति बहुवारंवारं वचनमरे किंच वाह देवातः
 पाथिकः भांडीरभूमिरुहि भांडीरवटे किं विश्राम्यसि विश्रामं कृत्वा विश्रामाभावे
 हेतुमाह कृष्णस्य भोगिनः भवने संभोगमन्दिरे किंच आनन्दसाहितं नंदं गृहं किमिति
 इतः नयासितञ्च दृष्टिगोचरं संनिहितमिह शून्यगृहस्यागेन महद्गृहस्थेनच कृताथो
 भविष्यतीतिभावः व्याजोक्तिरलंकारः ॥ यावत्तसाच्चान्नतवाङ्गसंगस्तावद्वृथैवाथपरि
 श्रमोऽस्याः ॥ ध्यानेन किं हन्तमुहुः सरण्याल्लघोपसाम्यत्यनुपानसाध्येति ॥ ३ ॥

इति श्रीमत्कृष्णचन्द्रसेवकोदीच्यावतंस शिवदासात्मज श्रीवनमालिभट्ट

विरचितायां वनमालिसंजीविन्यां श्रीगीतगोविन्दटीकायां

वासकसज्जावर्णनेषष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

अत्रांतरेचकुलटाकुलवर्त्मपातसंजातपातकइवस्फु
 टलाञ्छनश्रीः ॥ वृंदावनांतरमदीपयदंशुजालैर्दिक्सुंदरी
 वदनचंदनविंदुरिंदुः ॥ १ ॥

अभिसारिकाभिसरणप्रत्यूहमलिनश्रुतिः । ज्योत्स्नाभिसारं कलयतिवदुःकृतसप्त
 मे ॥ एवमुभयोरनुरागं निरूप्यरसांतरं प्रकटयन्नचंद्रदशनं राधाविरहमाह अत्रांतर
 इत्यादि अत्रांतरेऽस्मिन्कृष्णविलंबे इंदुरचंद्रौशुजालैः किरणसमूहैर्वृंदावनांतरमध्यम
 दीपयत् प्रकाशकवान् मकमदीप्तं चकारेति वा कीदृशः दिक्पत्र सुंदर्योनायिकोत्समान्त
 द्वद्वदने चंदनस्य विंदुस्तिलकः अथवा दिक्सुंदरी श्रीराधातद्वदने चंदनविंदुः कीदृश
 स्फुटव्यङ्गा लाञ्छनस्य कलंकस्य श्रीशोभायत्र कीदृश इव कुलटा कुलस्याभिसारिका
 समूहस्य वर्त्मपातेन संकेतमार्गप्रतिरोधेन संजात मुत्पन्नपातकं यस्याः तादृश इव
 इंदुः कुमुदवांभव इत्यमरः चिह्नं लक्ष्मचलाञ्छनमित्यपि किरणोत्स्वमगूपांशुरिति ॥ १ ॥

प्रसरतिशशधरबिंबेविहितविलंबेचमाधवेमधुरा ॥ वि
 रचितविविधविलापंसापरितापंचकारोच्चैः ॥ २ ॥

एवं विप्रलंभमुक्त्वा विप्रलंभहेतुं प्रपंचयति प्रसरतीति साराभेच्चैरत्यर्थं परिता
 प श्रीकृष्णानागमनानविनददुःखंचकार कीदृशं विरचितः कृतो विविधो नानाप्रकारो
 धृतंशठवंचककामात्येवं रूपगुणकीर्तनरूपो वालिवालोयत्र कीदृशः नायकोधृतं इति
 विधुरा विह्वला कस्मिन्सति शशधरबिंबे चंद्रमंडले प्रसरति उद्गच्छति माधवे राधा
 वरप्रियवसंतप्रिये वा विहितविलंबे कृतविलंबे च सति ॥ २ ॥

गौड़मालवरागेप्रतिमठताले ॥

कथितसमयेपिहरिरहहनययौवनम् ॥ ममविफलमि
दममलरूपमपियौवनम् ॥१॥ यामिहेकमिहशरणंसखी
जनवचनवंचिता ॥ ध्रुपदम् ॥

यथा श्रीकृष्णः किं गृहेनधनेनेति कृतवान् तथा राधापि कृतवतीति निरूप्यते
किंचोक्तं विलापमेव दर्शयति कथ्यतेति विप्रलब्धानायिकेयं ॥ प्रेष्यदूती स्वयंगत्वा सं
केतनागतःप्रियः । यस्यांतेनविनादुःस्थाविप्रलब्धानुसामतेति ॥ गौड़मालवरागे प्रति
मठताले इहास्मिन्समये निर्जनेन वा कं जनेन प्रतिशरणंयामि कंजलं वा प्रविशामि किं
विशिष्टाहं सखीजनवचनैः श्रीकृष्णः शीघ्रं स्वयमेवागमिष्यति इति वंचिता प्रसा
रिता वंचनामेवाह अहह इति खेदे हरिः कथितसमयेपि निविडार्थकाररूपे संकेता
रूपे वा वने न ययौ न जगाम तदागमनं विना इदं ममयौवनममलं सुंदररूपं स्वच्छरू
पमपि विफलं निरर्थकं ध्रुपदं ॥ कपावकैच मयुपे सुखशीर्षजलेषु चेति विश्वः शरणं
गृहरक्षितोरित्यमरः विरोधोक्तिरलंकारः ॥ १ ॥

यदनुगमनायनिशिगहनमपिशीलितम् ॥ तेनमम
हृदयमिदमसमशरकीलितम् ॥ २ ॥

किञ्च यस्य श्रीकृष्णस्यानुगमनायान्वेषणायसुरतेन सन्तोषयितुं निशि राशौ गह-
नमपि निर्जनवनमपि मयाशीलितं सेवितमनुभूतं वा तेन श्रीकृष्णेन निमित्तभूतेन ममहं
दयमसमशरेण कामत्रायेन कृष्णागमनाभावात् कीलितम् बद्धम् ॥ २ ॥

मममरणमेववरमतिवितथकेतना ॥ किमितिविष
हामिविरहानलमचेतना ॥ ३ ॥

एवं श्रीकृष्णेन वञ्चितायाममरणमेव वरं श्रेष्ठं मरणे विरहानलाभावात् किञ्च अहं
किमिति विषदामि विरहानलंसेहामि कीदृशं अपि वितथकेतना अतिशयेन वितथं
मिथ्याभूतं गृहशरणं यथा कीदृशी अचेतना ज्ञानशून्या श्रीकृष्णागमनप्रत्याशारहित-
त्वात् वितथं त्ववृत्ते व्यर्थं हैमे केतनंलाङ्घने षड्के गोत्रे मेहोपमन्त्रय इति विश्वः चेतनं
रूपदेशेऽस्यात्प्रत्याशायांचचेतनमित्यपि विरोधोक्तिरलंकारः ॥ ३ ॥

मामहहविधुरयतिमधुरमधुयामिनी ॥ कापिहरिम
नुभवतिकृतसुकृतकामिनी ॥ ४ ॥

किञ्च अहहेत्याश्चर्यं मधुरमधुयामिनी मनोज्ञावसन्तरात्रिः परमानन्दप्रदामां
विधुरयति विद्वलयति कापिकृतसुकृतकामिनीकृतपुण्यपुञ्जाकान्ता हरिं श्रीकृष्णमनुभ
वति भुङ्क्तेभजतेवा अथवा कापि सदृशी सुकृते श्रीकृष्णालिङ्गनादियु पुण्ययया तादृशी
कामिनी इदानीं नताद्यविवाहमिति रत्नेयमेवानुभवामीतिभावः इयमुन्मादावस्था स-
म्भवतिभावः ॥ ४ ॥

अहहकलयामिवलयादिमणिभूषणम् ॥ हरिविरहद
हनवहनेनबहुदूषणम् ॥ ५ ॥

किञ्च अहह इति खेदेऽहं वलयादिमणिभूषणं कङ्कालाखलङ्कारं कलयामि धारयामि
कीदृशं हरिविरहदहनवहनेन कृष्णवियोगवद्विवारयेन बहुदूषणमतिशयपापाचारमि
यदर्शने श्रीणांश्चङ्कारसाफल्यमितिभावः ॥ ५ ॥

कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया ॥ स्वगपिहृदिहं
तिमामतिविषमशीलया ॥ ६ ॥

भूषणान्येवाह न केवलंहरिविरहोदहति स्वकरकृता अगपिमाला हृदि कृतान्यतनु
शरीरलीलयाऽनंगवाणविलासेन मां हन्ति पुष्पवत् कोमलदेहां कीदृशया अतिशयेनवि
षमंदादृशंशीले स्वभावोयस्याः वज्रादपि अतिकठोरयेतिभावः पुष्पं प्रसूनं कुसुमंनोऽसृग
जीवनमिति रत्नाकरः ॥ ६ ॥

अहमिहनिवसामिनगणितवनचेतसा ॥ स्मरतिमधुसू
दनौमामपिनचेतसा ॥ ७ ॥

इहचिहुंजेऽहं तदागमनाय न निवसामि किञ्च साम्येव तथापि मधुसूदनो ममाध
रपानकर्तामां चेतसाचित्तेनापि न स्मरति कीदृश्यहं गणिताः परिसंख्याताः श्रीकृष्णा
न्वेपणाव्यथने चेतसालतायया ॥ ७ ॥

हरिचरणशरणजयदेवकविभारती ॥ वसतुहृदियुवति
रिवकोमलकलावती ॥ ८ ॥

किंच हरिइति हरिचरणौशरयस्य जयदेवकविभारतीवाणी सरसांतःकरणांनां हृदिवत्तुकेवकामिनीनां युवतिरिव कीदृशी सुकुमारांगीचारुयष्टी कामकलाकुशला वा भारत्या विशेषणं वा कोमलकलायुक्ता यथा युवतिप्रणयकलहादिना शोभावती भवती तद्वशापि भारती कोमलमुखोच्चारणादिनेतिभावः ॥ ८ ॥

तत्किंकामपिकामिनीमभिसृतःकिंवाकलाकेलिभि
र्बद्धोबन्धुभिरन्धकारिणिवनोपान्तेकिमुभ्राम्यति॥कान्तः
क्रान्तमनामनागपिपथिप्रस्थातुमेवाक्षमः सङ्केतीकृतमं
जुवंजुललताकुंजेपियन्नागतः ॥ १ ॥

एवं विप्रलब्धाहरो नानाशङ्काजनयतीति तर्कमाह तदितिकान्तः श्रीकृष्णः स-
ङ्केतीकृतअभिसरणस्थलं सम्पादितः मञ्जु मनोहरः बहुललताकुंजेवैतलतामन्दिरे य-
यस्मात् क्रीडार्थनागतः तत्तस्मात् किं वा कामपि कामिनीं कामातुरां कमनीयां वा
भिसृतः सम्मुखोगतानुगतोवा किं वा कलाकेलिभिर्बद्धयुवतिदास्यादिक्रीडाभिलष्यो
यं यन्वितः किं वा बन्धुभिर्बद्धैः कार्यातरे प्रीतिरितः स्वयंविचार्यत्वंहेतुतरमाह अन्धका-
रिणि निविडान्धकारेवनोपान्ते वनसमीपेऽभ्यार्षेयनिकटेऽवाध्रावपान्ते वा पादः कीदृशः
क्रान्तं मद्वियोगेनदुःखितं मनोयस्य पुनः कीदृशः मनागप्यल्पमपि पथिमागेंप्रस्थातुंमागं
तुमन्ममअसमर्थः ततो विलम्बइतिभावः वितर्कसंशयेदने किमुसंकीर्त्यते बुधैरितिधर-
णिः एवं बहुषावितर्कयन्ति सखीमाह ॥ १ ॥

अयागतांमाधवमन्तरेणसखीमियंवीक्ष्यविषादमूकाम् ॥
विशङ्कमानारमितंकयापिजनार्दनंदृष्टवदेतदाह ॥ २ ॥

अथेति अध्यानन्तरं इयंराधादृष्टवतस्वदृष्टार्थमिव एतद्वक्ष्यमाणंसखीमाह उक्तवती
किंकृत्वा माधवमन्तरेण श्रीकृष्णंविनागतो वीक्ष्यदृष्ट्वा कीदृशीं विषादमूकां दुःखाति-
शयेन वक्तुमसमर्था कीदृशी जनार्दनं विशङ्कमानारमितंकयातिविशङ्कमानाशङ्काभ्राप्ता
जनार्दनस्यविरहिजनसन्तापकत्वमुचितमितिशब्दार्थः अर्दयातुः हिंसार्थं भजनानर्दय
मीति ॥ २ ॥

वसन्तरागेएकतालीताले ॥

स्मरसमरोचितविरचितवेशा ॥ गलितकुसुमदलवि

लुलितकेशा ॥ १ ॥ कापिचपलामधुरिपुणाविलसति
वतिरधिकगुणा ॥ ध्रुपदं ॥

स्मरेति वसंतरागे एकतालीताले रागतालध्रुवाणां लक्षणमुक्रमेव हे सखि कापि
श्रुतिः अजत्रधूमधुरिपुणा श्रीकृष्णेन सह विलसति कीदृशि कीदृशीअधिकगुणा मत्तो
विका नृत्यकुशल सौंदर्यादयोगुणावत्र महिलासमंदिरगमनोत्कण्ठितमपि श्रीकृष्णं
स्वगुणैराकृष्यान्यत्रनीतमिति तद्गुणाधिक्यं सूचिनं कीदृशी स्मरसमरे कामसंग्रामे
उचितोयोग्योविरचितः कृतोविशेषोऽलङ्कारश्चकचन्दनसंभोगादिर्दयामा चिदुक्तमुद्धृत्य
चुंवितेतिध्वनिः अथवा स्मरसमरोचितो विरचितः कृतः श्रीकृष्णेनवेषो यस्यांसा अल
ङ्कारभियानेनैव कृतस्मरसंग्रामचिह्नमाह गलितकुशुमैः पतितपुष्पैर्दूरं विलुलिताः ईषन्
व्याताकेशाः यस्याः सा ॥ १ ॥

हरिपरिरम्भणवलितविकारा ॥ कुचकलशोपरितरलि
तहारा ॥ २ ॥

पुनः कीदृशी हरिपरिरम्भणेन श्रीकृष्णालिङ्गनेनवलितो जानो विकारोऽनङ्गोद्वेगो
यस्याः कीदृशी कुचकलशयोरुपरितरलितश्चंचलो द्वारोमुक्ताद्वारोयस्याः तरलित इत्य
नेनालिङ्गनं सूचितं कलशशब्देन नामोसनामलं स्थूलं त्वं चेतिध्वनिः ॥ २ ॥

विचलदलकललिताननचन्द्रा ॥ तदधरपानरभसकृ
ततन्द्रा ॥ ३ ॥

कीदृशी विचलद्भिः कंपमानैरलकैः चूर्णकुन्तलैः ललितो मनोहरो अाननचन्द्रोमुख
मेव चन्द्रोयस्याः तस्य श्रीकृष्णस्याधरपानरभसेन वेगेन कृता तन्द्रा मुरतसुखानुभवक
पा चक्षुर्निमीलनं वा यथा एतेन तदधरासृतपाननैवसूचिञ्छतेतिध्वनिः रभसोवेगवत्साह
इत्यमरः ॥ ३ ॥

चंचलकुण्डलदलितकपोला ॥ मुखरितरशानजघनग
तिलोला ॥ ४ ॥

चंचलेति चंचलाभ्यां कुण्डलाभ्यां दलितौ संवृष्टौकपोलौयस्याः सा पुनः कीदृशी
मुखरिताशब्दसहिता रशनाकांची यस्मिन् जघनेतस्य गत्याचांचल्येन लोलाचंचला ४ ॥

दयितविलोकितलज्जितहसिता ॥ बहुविधकूजितर
तिरसरसिता ॥ ५ ॥

दयितेति दयितस्य कृष्णस्य विलोकितेन मुखवीक्षण्येन लज्जितं संजातलज्जं हरि-
तं हास्यं यस्याः सा पुनः कीदृशी बहुविधं पिकशिलिकलहसादीनामिव नानाप्रकारकृ-
जितंयत्र एतादृशोरतिरसः क्रीडारसस्तेन रसितादृष्टा ॥ ५ ॥

**विपुलपुलकपृथुवेपथुभङ्गा ॥ श्वसितनिमीलितविक-
सदनङ्गा ॥ ६ ॥**

विपुलेति विपुलानहुलाः पुलकारोमांचायस्याः पृथुर्महान्वेपथुः कंपोभंगइवयस्याः
साचपुनःकीदृशी श्वसितंसुरतायासेन जनितो निःश्वासः निमीलितं परमानन्दावा-
प्त्याजनितं नेत्रनिमीलितंचताभ्यां विकसन्प्रकटीभवन्अनङ्गः कामोरेतोलक्ष्णोयस्याः
सानिधिलितेत्यनेन च्युतकालः सूचितः ॥ ६ ॥

**श्रमजलकणभरसुभगशरीरा ॥ परिपतितोरसिरति-
रणधीरा ॥ ७ ॥**

श्रमेति श्रमजलकणभरेण सुरतायासघर्मजलाधिक्येन सुभगंमनोज्ञं शरीरंयस्याः
साएतेनसात्विकभावोत्पत्तिः सूचिता सात्विकाभावाः पूर्वमुक्ताः पुनःकीदृशी उरस्तिप-
रिपतिता कृष्णवक्षस्थलं प्राप्यस्थितारतिः सुरतं रणइवतत्रधीरा ॥ ७ ॥

**श्रीजयदेवभणितंहरिरमितम् ॥ कलिकलुषंजनयतुप-
रिशमितम् ॥ ८ ॥**

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितमुक्तं वार्षितमित्यर्थः यद्धरेःरमितं कृष्णस्यसंभोगः त-
त्कलेः कलियुगस्य कलुषं पापं गायकानांश्रोतृणां च परिशमितं शांतंजनयतु शमनं
करोतु ॥ ८ ॥

**विरहपांडुमुरारिमुखांबुजद्युतिरयंतिरयन्नपिवेदनाम् ॥
विधुरतीवतनोतिमनोभुवःसुहृदयेहृदयेमदनव्यथाम् ॥ १ ॥**

विरहेतिअपेहेसखि चन्द्रदर्शन विपादेन सखींप्रतिव्रूते अयंविबुधश्चन्द्रः अमहदयेमद-
नव्यथां कामकीड़ां अतीवात्यर्थेन तनोतिविस्तारयति उदीपकविभावनत्वात् कीदृशोत्रि-
धु.विरहेण मद्वियोगेनपांडुपुसरं यन्मुरारेः मुखांबुजंकृष्णस्य वदनकमलं तस्यद्युतिरिव
द्युतिर्यस्यसः पुनःकीदृशः वेदनामपितिरयन् आच्छादयन् व्यथाजनकत्वे हेतुमाह मनो-
भव कामस्य सुहृमित्रम् १ ॥

गुर्जररीरागे एकतालीताले ॥

समुदितमदनेरमणीवदने चुंबनवलित्ताधरे ॥ मृगम
दतिलकं लिखतिसपुलकं मृगमिव रजनीकरे ॥ १ ॥
रमते यमुनापुलिनवने विजयी मुरारिरिधुना ॥ ध्रुपदम् ॥

पूर्वोक्तंगीतेन कस्वाश्चिद्विपरीतरतमुक्ता सखी तस्याणव नायककृतां क्रीडाभाह
समुदितेति ध्रुवरागतालानां लक्षणमुक्तमेव स्वार्थीनभर्तृकैरे तस्याः लक्षणं ॥ यस्याः र
तिगुणाकृष्टपतिः पार्श्वं न मुञ्चति ॥ विचित्रविभ्रमासङ्गा स्वार्थीनभर्तृकायथेति ॥ हेस
खीतिअधुनाइति अस्मिन्नेवावासरे या पूर्वमधुरिपुण्या रमिता तामेव विजयी व्रजयुवतियु
धजयेनानंगजयेन वा सकलसौंदर्यादिगुण जयेन वा निरशंक मुक्तलक्षणां मुरारिः
श्रीकृष्णो यमुनापुलिनवने कृष्णार्तीरवने रमत इति विरोधोक्तेः किंरमने इति तुल्यद्वि
रहाग्नि सन्तापो यमुनातीरवनं सेवत इति भावः कीदृशेवने सम्यगुदित उपरिचितो
मदनः कामो यत्र कीदृशेवने रमणीयायास्तव वदनं पुराभवादनं यत्र कीदृशे वने चु
म्बनाय वलितो नुकूलीकृतः पुराकृतवैवाधरो यत्र तत्रैववने रमणीवदने व्रजयुवतिमु
खेध्यानप्राप्तेमुखे वा सपुलकं रोमांचसाहितं यथा मृगमदतिलकं तत्र ध्यानेन तस्याः
साक्षाद्वालिङ्ग्यलिखति कीदृशे वदने समुदितः समुचितो मदनः कामो यत्र कीदृशे चुम्ब
नेन वलितश्चिबुकमुद्धृत्य संकोचितअधरो यत्र कस्मिन्कस्मिन् रजनीकरे चन्द्रे
मृगमिव मुखस्य चन्द्रसाम्यंमृगस्यतिलक साम्यं वलितं सेवते निशाचुम्बना कुंचनेपि
चेति विश्वः यमुनातुल्यमस्वसेत्यमरः ॥ १ ॥

घटयतिसुधनेकुचयुगगगनेमृगमदरुचिरूपिते ॥ मणि
सरममलंतारकपटलंनखपदशशिभूपिते ॥ २ ॥

उद्गतामेव वर्णयति घटयति इत्यादि कुचयुगगगनेस्तद्वर्णोत्तुंगे निर्मलमुज्ज्वलं म
णिसरं मुक्ताहारस्तमेव तारकपटलं नखत्रसमूहं घटयति यजयति आकाशस्यांशोभामत्र
निर्माति कीदृशे सुधने निविडे समांचले वा पुनः कीदृशे मृगमदरुचिरूपिते कस्तू
रीदीप्तिप्रलिते कुचयो रत्राकाशस्य मृगमदलिप्रयोः पयोधरत्वेन मणिसरसेन नखत्रस
मृदत्वेन च साम्य मित्युत्प्रेचारूपकालंकारः कीदृशे नखपदं नखक्षतं तदेव शशीतेन
भूषितेऽलंकृते नखचिह्नसादं साम्यं तद्यथा सायके अर्द्धे संसारसंकथितं समासादिति
अतिखंजेषृङ्गायांच गमस्तौ चरुचिख्यामिति धरायिः ॥ नखत्रेचाधमध्येच तारकापि

चेति विश्वः ॥ सुधनं निविडे प्रोक्तं विशाले दृढसारा कश्चि वैजयन्ती ॥ आरामशिसरोमुक्ता
कांचनादिनिर्मित इत्यपि च ॥ समूहे पटलपूजाभेदेपीतिभोजे ॥ २ ॥

**धनचयरुचिरेरचयतिचिकुरेतरलिततरुणानने ॥ कु
रुवककुसुमंचपलासुषमंरतिपतिमृगकानने ॥ ३ ॥**

किंचघनेति श्रीकृष्णः संप्रति ध्यानेन तव समागमे तस्याश्चिकुरेजातावेकवचनं केशे
पुङ्गुवककुसुमं शोणामम्लानपुष्पं च रचयति रचना विशेषं करोति कीदृशे मेघसमूहवत्
मनोहरे अन्यया सह रमणमाशंक्य किमर्थं लेदं प्राप्स्यामीति ध्वनिः कीदृशं च पलावत् वि
भुत्वत्सुषमाशोभा यस्य तत् यथामेवेति युद्धभाति तथा च कुसुमानीति भावः कीदृशे रति
पतिः कामः स एव मृगः तस्य घने यथा कानने मृगस्तथा चिकुरे कामस्तस्याः करचरणादि
पुकायः किमु वक्तव्यमिति पुनः कीदृशे तरलितानि चंचलीकृतानि तरुणानामाननानि
श्रीकृष्णस्य वा येन यस्मिन्वा ॥ ३ ॥

**जितविसशकलेमृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले ॥
मरकतवलयं मधुकरनिचयं वितरति हिमशतिले ॥ ४ ॥**

किंचजितेति श्रीकृष्णस्तस्यामृदुभुजयुगले कोमलबाहुयुग्मे मरकतवलयं इन्द्र
नीलमणिखचितं कंकणमेव भ्रमरसमूहं वितरत्यर्पयति एतेन मरकतवलयस्य भ्रमरसमूह
त्वेन भुजयुगलसौरभाधिक्यं सूचितमिति कीदृशे जितमभिभूतं निजसंमदेन गौरवत
यावा विसशकले मृणालसमूहे येन कीदृशे हिमादपि शीतले विरहसंतापहारित्वात् कीदृशे
करतलमेव कामलिनीदले यत्र तु कंकणवलयो मतइति ध्वनिः ॥ ४ ॥

**रतिगृहजघने विपुलापघने मनसि जकनकासने ॥ म
णिमयरशनंतोरेण हसनं विकिरतिरुतवासने ॥ ५ ॥**

किंचरतीति श्रीकृष्णः रतेः सुरतभंगारस्य वा गृहजघनेन तंबे मणिमयरशनं मुक्ता
मैत्रलां विकिरत्यर्पयति कीदृशं तोरणस्य वन्दनमालिकाया हसनं निंदकं रासिसिंहासने
पवित्रे वन्दनमालिका वध्यत इति भावः कीदृशे विपुलापघने महत्तरसमांचले पुनः कीदृशे
कामस्य मुवर्णासने एतेन गौरवत्वमतिशयेन सूचितमिति कीदृशे कृतं कामेन वासनं नि
वासो वा मुगन्धो वा यत्र भ्रंशं प्रति कोवचो जघनो धकले वरमित्यमरः ॥ वासनं वसने
वायस्थाने याने च धूपन इति विश्वः ॥ ५ ॥

चरणकिशलयेकमलानिलयेनखमणिगणपूजिते ॥

बहिरपवरणंयावकभरणंजनयतिहृदियोजिते ॥ ६ ॥

किंचरणेति श्रीकृष्णचरणपङ्क्तवे यावकभरणं अलङ्कृतपूर्णं जनयतिकरोतितत्पत नोः शोभार्थं कीदृशे हृदियोजिते नन्दसूनुना मुग्धशमति शयेन तु प्रेमातिशयान् स्वहृद यंप्रापिते हृदितचरणं धृत्वायावकभरणंभाधवकंरचयतीत्यर्थः कीदृशे हृदिकमलायाः लक्ष्म्याः श्रीराधाया निलयेमंदिरेकीदृशे नस्त्राएवमणिसमूहान्तैः पूजितेऽलङ्कृते कीदृशं बहिर्भूतमपवरणमावरणंयस्यस्पष्टमित्यर्थः आलङ्कारकालंकारेण हृद्यनुरागोबहिः स्फुटज नितइतिभावः ॥ ६ ॥

रमयतिसुदृशंकामपिसुभृशंखलहलधरसोदरे ॥ कि

मफलमवसंचिरमिहविरसंवदसरिविविटपोदरे ॥ ७ ॥

सखिखलार्थद्वलंधारयति इति तस्य सहोदरे भातरि निर्दयनखत्तकर्तुः सहोदरे सदृशे कामपि नायिकां त्वादृशीं सुदृशंशोभनाच्चि तचरणं रमयति सति इह विटपो दरे धूर्तलतानिकुंजे अफलं निःप्रयोजनं विरसं रसरहितं यथा तथा चिरं बहुकालं किं अवशं किमर्थं सुखितासिवद कथय यौनत्यक्त्वा तत्संतोषार्थं गमनं प्रति सानुकूलवा क्यं कथयेत्यर्थः विटपोलवणे धूर्ते मूर्खकेलदिरेपिचेतिविश्वः ॥ ७ ॥

इहरसभणनेकृतहरिगुणनेमधुरिपुपदसेवके ॥ कलि

युगचरितंनवसतुदुरितंकविनृपजयदेवके ॥ ८ ॥

गीतफलमाह इहेति इह काव्यकर्तरि कवीनां नृपे कविराजे जयदेवके कलियुगस्य चरितं दुरितं पापं न वसतु न तिष्ठतु कीदृशे रसस्य श्रीराधाकृष्णशृंगारस्य भणनं कथनं यत्र कीदृशे कृतं हरेर्गुणसौंदर्यादि परिसंख्यायेन कीदृशे मधुरिपोः श्रीकृष्णस्य चरणसेवके मधुसूदनं पदं पूर्ववत् ॥ ८ ॥

नायातःसखिनिर्दयोयदिशठस्त्वंदूतिकिंदूयसे स्वच्छं

दंबहुवल्लभःसरमतेकिंतत्रतेदूषणम् ॥ पश्याद्यप्रियसंग

मायदयितस्याकृष्यमाणंगुणैरुत्कंठार्तिभरादिवस्फुटदिदं

चेतःस्वयंयास्यति ॥ ९ ॥

एवमन्यत्रजयुवती रमणोत्कर्षं श्रुत्वासंजातनिर्वेदा दूतीमाश्वसयन्निव स्वयमेवा
ह नायात इति हे सखि हेदूति दौत्यकर्मकुशले यदि निर्वयोमदयाशून्योऽतएव शठो
धूर्तः कुण्डितानुरागो निगूढापराधो वा नायातः नागतस्तर्हित्वं किं दूयसे वृथासंतप्यसे
किञ्च वंचकोपि स्वच्छंदरमते अनागमने हेतुमाह बहुवल्लभो बह्वीनांवल्लभः प्रियोवल्लभो
वल्लभायस्येति च तदानयने ते तव किंदूषणं कोपराधोऽसामर्थ्यात् ननु तच्छ्रुत्वा गंतु
मुदितामिवाह पश्याथेति इदमचेतः प्रियस्य वल्लभस्य श्रीकृष्णस्य संगमाय मिलनाया
ल्लिगनाय वा अद्यशीघ्रं स्वयमेव वा यास्यति पश्यजानीहि कीदृशं दयितस्य प्रियस्य
गुणैः सौंदर्यादिभिः आकृष्यमाणं वशीकृतं पुनः कीदृशं उत्कण्ठया प्रियदर्शनेनछा
ययार्तिमैनःपीडातस्याभरादाधिक्यादिव स्फुटवत् बहुधाभवत् वहिर्भवदिति वा अप
रमपि वस्तुवन्तरत्नकुलेस्थानेस्थितं वस्तुसांकर्याद्यार्हं भवतिस्फुटति अनेकधाभवति च ए
तेन श्रीकृष्णगुणानां प्राणहारित्वमुक्तमितिभावः नातः परंत्वया तदा नयनायासः कर्त
व्यमिति ॥ १ ॥

देशाङ्गरागेरूपकताले ॥ १ ॥

अनिलतरलकुवलयनयनेन ॥ तपतिनसाकिसलय
शयनेन ॥ १ ॥ सखियारमितावनमालिना ॥ ध्रुपदं ॥

तत्र गतमयं चेतः संतप्तमेव भविष्यतीत्याह अनीति आक्रीडितायास्तु दुःखं समु
चितमेव क्रीडितायाः क्लेशंपश्यवनं सद्वियोगाश्रुजलं तन्मालिना हे सखि यावनमालि
ना रमिता क्रीडिता सा किसलयशयनेन मृदुपल्लवतत्पेन न तपति न संतप्ताभवति अ
पितुभवत्येव कुतः संयोगानंतरं विरहशंकयानुभूयतरसोतिदुःखप्रदो भवतीत्यरमिता
वने रास्यनागता कीदृशेन वनमालिना अनिलेन वा पुनःतरलं चंचलं यत्कुवलयं कम
लं तद्वन्नयने नेत्रे यस्य तेन अस्मिन् गीते संयोगवियोगौ ज्ञातव्यौ रागताल ध्रुवपदं
पूर्ववत् ॥ १ ॥

विकसितसरसिजललितमुखेन ॥ स्फुटतिनसामन
सिजविशिखेन ॥ २ ॥

किं विकसितेति यारमिता वनमालिनेति सर्वत्रयोज्यं सा मनसिजविशिखेन काम
वाख्येन न स्फुटति विद्वानभवंति अपितुभवत्येवेत्यादि पूर्वत्सर्वं सर्वत्रयोज्यं कीदृशेन वन
मालिना विकसितं प्रफुल्लं यत्सरसिजं कमलं तद्वल्ललितं मनोहरंमुखं यस्यतेन ॥ २ ॥

अमृतमधुरमृदुतरवचनेन ॥ ज्वलतिनसामलयजप
वनेन ३

किंच अमृतेति अमृतादति मधुराणि मनोज्ञानि मृदुतगणि अनिशयेन कोमला नि वचनानि भाषणानि यस्यतेन रमितापि मामल्यजपवनेन चन्दनवायुना न ज्वलतीति पूर्ववत् संभोगेवियोगेच ज्वलत्येव अनेननायकस्य प्रियवचनादयो गुणानिरूपिताः ३

**स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन । लुठतिनसाहिमकर
किरणेन ॥ ४ ॥**

अपिच स्थलजलरुहाणां स्थलकमलानां जलकमलानांच रुचिरिवदीप्तिर्येषां तादृशः करचरणायस्यतेन कृष्णेन रमिताया सा हिमकरकिरणेन चन्द्रकिरणसमूहेन न दहतिअपितुदहत्येवजलरुहं कामस्यवाणत्वेनैव ध्वनितं ॥ ४ ॥

**सजलजलदसमुदयरुचिरेण ॥ दलतिनहृदिचिरवि
रहभरेण ॥ ५ ॥**

सजलेति सजलजलदस्य सोदकमेघस्य सम्यगुदयस्तद्वद्गुचिरेण मनोहरेण वनमालिना रमिता सा हृदि विरहभरेण दलति अपितु विदीर्णहृदयाभवत्येव अनुक्रीडितायाः कथं विरहस्तत्राह विप्रयोगासमयत्वात् सजलत्यनेन श्रीराधाविरहः श्रीकृष्णस्याधुपात इति भावः ॥ ५ ॥

**कनकनिकपरुचिशुचिवसनेन ॥ श्वसितिनसापरिज
नहसनेन ॥ ६ ॥**

किंच कनकनिकषस्य सुवर्णं तेजः पापाण्यस्य रुचिरिव रुचिर्यस्य तादृशं शुचिर्निर्मलं वसनं वस्त्रं यस्य तेन वनमालिना या रमिता सा परिजनहसनेन सखाजनपरिहासवाक्येन न श्वसिति अपि तु निःश्वासं करोतीति वसनमिति श्रीराधांगदीप्तिसादृश्यात्पीतांबरधारणं नतु मण्डनार्थमिति भावः तथैवा ॥ पीताम्बरं किमिति नन्दमुतोधिर्भक्तिं नीलाम्बरं किमितिभानुसुतापि कामं ॥ मन्वेदिनेपि निजजीवनधारणार्थं मालिंगनं कलयतो वसनच्छलेनेति शृङ्गारः ॥ शुचिरुज्ज्वल इत्यमरः शुचिः शुद्धेनुपहृत इति विश्वः निकपः कपपदिकेति हारावली ॥ ६ ॥

**सकलभुवनजनवरतरुणेन ॥ वहतिनसारुजमतिक
रुणेन ॥ ७ ॥**

किंच सकलभुवने चतुर्दशलोके जनास्तेभ्योपि वरेण सुन्दरेण श्रेष्ठेनवा तत्तरेणच य श्रीरागाख्यो श्रेष्ठस्तरुणा वा यस्यतेन वनमालिना या रमिता

साहजं पीडां न वहति न धारयति अपितु धारयत्येव कीदृशेन अतिकरुणेन दया
तिक्रान्तेनानिर्दयेनेत्यर्थः कीदृशी सा अतिकरुणरसे नोपलक्षिता वा अस्यां संभोग
वियोगश्चनिर्वाहितः ॥ ७ ॥

**श्रीजयदेवभणितवचनेन ॥ प्रविशतुहरिरपिहृदय
मनेन ॥ ८ ॥**

श्रीजयदेवभणितं यद्वचनं गीतरूपं अनेन हरिर्मनोहरः संतापहारीवा श्रव्यतां
गायतां श्रीराधाया अपिहृदयं प्रविशतु प्रवेशं प्राप्नोतु ॥ ८ ॥

**मनोभवानन्दनचन्दनानिलप्रसीदरे दक्षिणमुञ्चवा
मताम् ॥ क्षणंजगत्प्राणनिधायमाधवं पुरोममप्राणहरो
भविष्यसि ॥ ९ ॥**

एवं सखीवचनेन विस्मृतप्रियदोषामलयानिलमुपलभते प्रार्थयते मनोभवेति हेम
नोभवानन्दन चन्दनानिलमलयसमीरं त्वंप्रसीद प्रसादंकुरु रेइत्याक्षेपसम्बोधने दक्षिणे
नवामतां प्रतिकूलं मुञ्च दाहं संवारय हेजगत्प्राणविश्वप्राणभृतमाधवं श्रीकृष्णंक्षणं क्षण
मात्रं पुरोगेनिधायकृत्वा ममप्राणहरोभविष्यसि प्राणोत्क्रमणसमये श्रीकृष्णदर्शनमति
वह्नुभमिति जगतांप्राणं तत्त्वमनुचितंतवेतिभावः ॥ वामं सव्येप्रतीपेच द्रविणेवातिसुद
रइतिविश्वः ॥ करुणस्तुरसे वृत्ते करुणामतेविश्वः ॥ ९ ॥

**रिपुरिवसखीसंवासोयंशिखीवहिमानिलोविषमिव
सुधारश्मिर्दूरंदुनोतिमनोगमम् ॥ हृदयमदयेतस्मिन्ने
वंपुनर्वलतेबलात्कुवलयदृशांवामः कामोनिकामानिरं
कुशः ॥ १० ॥**

पूर्वमलयानिलस्य प्राणहंतृत्वं विज्ञायोपाख्यः संप्रतिसर्वानेवोपाख्यंते रिपुरिवे
ति अयं सखीभिः सहसम्यग्वासमवस्थानं रिपुरिव शत्रुरिव मममनोदुनोति संतापय
ति किंच हिमानिलः स्वभावशीलोपि शिखीवाग्निरिव दुनोति दहति किंच सुधारश्मि
श्रंद्रोपि विषमिव प्राणहर्तानायमेतेषामपराधः किंतु तस्मिन् कृष्णेगतेदूरं प्रस्थिते स
ति एते तथाविधा जाता इति एवं तस्मिन् अदये निर्दये ममहृदयंचेतः बलाद्धठात् न
सत पुन वायामाणामपि प्रसरति बलनाभिनिवेशत इत्यर्थं तत्रहंतु

नीलोत्पलादीनां कामनिरंकुशस्त्वत्पर्यं स्वेच्छाचारी किंच कुम्भजः कुर्या शिखीम
यूरे दहने शिखीत्यादुन्नयचारिणीति हलायुधः ॥ २ ॥

बाधाविधेहिमलयानिलपंचबाणप्राणान्गृहाणनग
हंपुनराश्रयिष्ये ॥ किंतेरुतांतभगिनिक्षमयातरंगैरंगानि
सिंचममशाम्यतुदेहदाहः ॥ ३ ॥

पूर्वमलयानिलादयःशत्रुत्वेनज्ञाता इदानींतानेवमित्रत्वेनयाचैनयाभामिनि हेमलया
निल चन्दनवायोपरमशीतलाश्रयोपि ममबाधांपीडितं विवेदिकुरु किंचित्तन्तनोवि
लोक्याह हेपंचबाण पंचबाणेनि संबोधनंमुकरिहंसार्थमिति हेकामपंचभिर्वाणैर्ममप्राणा
नगृहाण तानेवाह ॥ संमोहनः बोधनश्चदहनःशोषणस्तथा । उच्चाटनश्चकाम्य बाण्यः
पंचप्रकीर्तिताः॥मनुकथंगृहं प्रतिनयासितवाह यथापुनर्भूयोगृहानाश्रयिणेनयास्यामिश्ची
नन्दात्मजं विनामलयानिलयादशोपि संतापकारका एवेतिभावः तेभ्योऽभीष्टमप्राप्ताकृ
ष्णायाचते हेकृतांतभगिनि यमुने तेन वक्ष्यमाणशांत्या क्रियतस्त्वं यमभगिनीतरंगैः
कल्लोलैर्ममाणानिसिंचकीर्णस्वात्सिंचनमेवाप्लावनमिति ध्वनिः तेषांसिंचनेनममदेहदाहः
विरहान्निजनितोदेहसंबंधीदाहःक्रोशः शाम्यतुदेहदाहः सोदुमशक्य अत्रोभयसंभव
वित्पर्यः यमुनातु यमस्त्वत्तेत्यमरः पीडाबाधव्यथातुःखमित्यमरः ॥ कामःपंचशरः
स्मरइत्यपि ॥ ३ ॥

प्रातर्नीलनिचोलमच्युतसुरःसंवीतपीतांशुकंराधाया
श्चकितंचिलोक्यहसतिस्वैरंसखीमण्डले । व्रीडाचंचल
मंचलंनयनयोराधायराधानने स्मेरस्मेरमुखोयमस्तुजग
दानन्दायनन्दात्मजः ॥ ४ ॥

इति श्रीगीतगोविन्देनागरनारायणोनामसप्तमःसर्गः ७ ॥

सर्गातिकविराशिपञ्चते प्रातरित्यादिना सखीवचनैः शान्तिमलभमानां श्रीराधादण्ड्या
श्रीकृष्णस्य जयदेवापदेशेन नान्यइति तदये प्रकटीभूतो नान्यथाकविः कथं प्रत्यक्षानुभू
तमिववर्णयेत् अर्थनन्दात्मजोजगतामानन्दायास्तु कीदृशः श्रीराधाभुक्तेरनेरेणैकहृत्पत्रेन
स्मेरमुखोददतिर्भूतदन्तद्युतिः किंकृत्वा श्रीराधायाश्चकिंनं विलोक्यदण्ड्या कीदृशं व्रीड
या कामोद्भूतया चंचलंचलमंचलं वज्रप्रवेशोयत्रयविति मानसंनभोगंयत्रभेतिभाद

पुनश्चकिंकृत्वा नयनयोरेक्षलमाधाय अंचलेन श्रीराधानयने वाससाक्षादयेत्यर्थः क
स्मिन्सनिस्खीवन्दे स्वच्छन्दं हसतिस्मिति किंष्ट्वा प्रातः प्रभातेऽच्युतस्योरोवक्षेत्रीण
निचोलं नीलकंचुकावृतं संवीतपीतांशुकं परिकलितपीतांबरं द्वयोश्चकितंच विलो
क्य अथवा राधायाः संवीतपीतांबरं कृष्णस्यनीलनिचोलमिति वक्षं विलोक्यदृष्टेति
योजना ॥ २ ॥

इति श्रीमत्कृष्णचन्द्रसेवकोदीच्यावतंसशिवदासात्मजवनमालिभट्टविरचि
तायां श्रीगीतगोविन्दीकायां वनमालिसंजीविन्यां नागरनारायणो
नामसप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

अथ कथमपि यामिनीं निनीय स्मरशरज्जैरिताऽपि सा
प्रभाते । अनुनयविनयं वदन्तमये प्रणतमपि प्रियमाह सा
भ्यसूयम् ॥ ३ ॥

अष्टमे पादपतितं विलोक्य हृदये श्रमम् ॥ उपालम्बं बहुविधं राधां प्रेक्षासमन्वितम् ॥
अथ शब्दोभंगलार्थः साराधा कथमपि कष्टं यामिनीं निनीय रात्रिं नोत्वा साभ्यसूयं लेप्यं
यथा तथा प्रियं श्रीकृष्णमाह कीदृशी स्मरशरैः कामबाणैर्जैरिता विद्यापि कीदृशं प्रियं
प्रभाते प्रातःकालेऽनुनयाय स्वापरावक्षमापनाय विनयं सांजलिकृतापराधमपि मां ह्रमस्ये
ति पुनरप्येवं न करिष्यामीत्यादि वदन्तं कीदृशं अये प्रणतमपि प्रकर्षेण नतं नम्रमपि गृ
हीतश्चरणमित्यर्थः ॥ १ ॥

भैरवरागेयतिताले ॥

रजनिजनि तगुरुजागररागकषायितमलसनिमेषम् ॥
वहति नयनमनुरागमिव स्फुटमुदितरसाभिनिवेशम् ॥ १ ॥
हरिहरियाहिमाधवयाहिकेशवमावदकैतववादम् ॥ तामनु
सरसरसीरुहलोचनयातवहरतिविषादम् ॥ ध्रुवपदं ॥

खंडितानाथिका तल्लक्षणं ॥ उल्लंघ्य समग्रं यस्याः प्रेयानन्योपभोगवान् । भोगल
भन्यांकितः प्रातरागच्छेत्सा हि खंडितेति ॥ भैरवरागलक्षणं ॥ सरोवरस्थे स्फटिकस्थमण्डपे
सरोरुहैः शङ्करमर्चयति । तालप्रभेदप्रतिपन्नगीता गौरीतनुर्नारदभैरवीमिति तालध्रुवयो
ल्लंक्षणं पूर्वमेवोक्तं अभ्यसूयावचनमेवाह रजनीतिहरिहरिरिति कचित्पाठः हेमाधवमायाः
कपटरूपायाः धवः स्वामी हे कपटचूडामये विरहे जनदुः हे वसन्तेति वा

याहिनेत्रपथादितोगच्छ किञ्च हेकेशव प्रशस्तचिकुरमुन्दर शिखागणे प्रियामृदंयाहिको
पावेशेन पुनरुक्तिः किञ्चोपालभान्तरमाह हेसरसीरुहलोचन कमलनयन या तव विपारं
मनस्तापंहरति ॥ दूरीकरोति तां प्रियामनुसरगच्छकपटवाक्यमात्रदधृतंवादमेवाह श्रीकृ
ष्णनयनं स्फुटं यथास्यात्तथानुरागमिव वदसिधारयसि कीदृशं रजनिजनितेन गुण्या
गरिष्ठेन जागरणस्य रागेण कथायितमारक्रीडृतं कीदृशं अलसेनालम्बेन निमेषः पक्ष्म
चपलं यस्य पुनः कीदृशं उदितः कथितः रससादयान्यानिता विषयशृंगाररसस्वाभि
निवेशो यस्य अथवा प्रियविशेषणं कीदृशं प्रियं रजनिजनितोयो गुरुर्जागरणतेन कथा
यितेईषदारक्रे लोचने यस्यतं कीदृशं अलसो निवेशो वेषः स्वरूपं च यस्य पुनः कीदृश
उदितः प्रकटितः रसस्य शृंगाररसस्याभिनिवेशः परतंत्रता येन ॥ १ ॥

**कज्जलमलिनविलोचनचुम्बनविरचितनीलिमरूप
म् ॥ दशनवसनमरुणंतवरुष्णतनोतितनोरनुरूपम् ॥ २ ॥**

पुनरपि प्रकारान्तरेणोपालम्भमाह कज्जलेति हेकृष्ण तवारुणरागेनागक्रं दशन
स्य वसनमधरस्तनोः शरीरस्यानुरूपं तनोति विस्तारयति कीदृशं कज्जलेनांजनेन म
लिनं श्यामं यद्विलोचनं तस्य चुम्बनेन विरचितं कृतं नीलिम्भा रूपं श्यामरूपं यस्य
स्वभावमलिनस्य तवमाखिन्यकरंमिति ध्वनिः ॥ २ ॥

**वपुरनुहरतितवस्मरसंगरखरनखरक्षतरस्वम् ॥ मर
कतशकलकलितकलधौतलिपेरिवरतिजयलेखम् ॥ ३ ॥**

किञ्च हेप्रिय तवेदंवपुः रतिजयलेखं सुरतविजयपत्रमनुहरति सद्यशीकरोति
कीदृशं स्मरसंगरे सुरतसंग्रामे खरानां तीव्राणां नखानां क्षताक्षतैर्जनिता रेखा यत्र
कस्याइव मरकतशकले नीलमखिलखण्डे कलिता निर्मिता कलधौतस्य सुवर्णस्य लिपे
न्यासपंक्तिर्यस्याइव ॥ ३ ॥

**चरणकमलगलदलककसिक्कमिदंतवहृदयमुदारम् ॥
दर्शयतीववहिर्मदनद्रुमनवकिसलयपरिवारम् ॥ ४ ॥**

किञ्च चरणेति तवेदं हृदयं मदनद्रुमस्य कामवृक्षस्य हृदयान्तर्गतम्य तव किसलय
य परिवारं नूतनपल्लवसमूहं वहिर्दर्शयतीव प्रकटयतीव कीदृशं चरणकमलादन्यधी
पादपथात् गलतालवताऽलङ्ककेन सिक्कमलितं अन्योपि वृक्षः सिक्कमजः सपल्लवं
प्रकटयति इतिध्वनिः कीदृशं नगर मनोहरम् ४ ॥

दशनपदंभवदधरगतं ममजनयतिचेतसिखेदम् ॥ क
थयतिकथमधुनापिमयासहतववपुरेतदभेदम् ॥ ५ ॥

इदानीं विदग्धमवलंब्योपालंब्यो पालम्भमाह दशनमिति भवदधरगतं तवाधरे
स्थितं दशनपदं कयाचिदत्तं दन्तंममचेतसि चित्तेखेदं संतापं जनयति अन्यदीपकर
जलतत्रणस्तावकेव युधिमांधीडयति भावः तदेवाह तवाप्येतद्वपुरधुना मयासह अ
भेदं कथं कथयति एतेन दोषदर्शनं नायके नायिकायाः कथितम् ॥ ५ ॥

वहिरिवमलिनतरंतवकृष्णमनोपिभविष्यतिनूनम् ॥
कथमथवंचयसेजनमनुगतमसमशरज्वरदूनम् ॥ ६ ॥

अभेदमुक्त्वा पुनर्दोषमाह वहिरिति द्वेकृष्ण नूनं निश्चितं तवमनोपि चित्तमपि
वहिरिवातिशयेन मलिनं भविष्यति वपुषः श्यामत्वादिति भावः कथंत्वया ज्ञातमि
त्यतआह कथमिति अथान्यथा मादृशंजनमनुगतमनुसृतं त्वदेकशरणं तदभावे कथं
वचयसे प्रतारयसे क्रीदृशं असमशरज्वरेण दूनं संतप्तं तस्मात्तदस्तीति भावः ॥ ६ ॥

भ्रमतिभवानबलाकवलाय वनेषुकिमत्रविचित्रम् ॥
प्रथयतिपूतनिकैववधूवधानिर्दयबालचरित्रम् ॥ ७ ॥

पुनरपि कूरत्वेनोपालंबमाह भ्रमतीति भवान् अवलाकवलाय गुवतीनांग्रसनार्थंअ
कवलायसुखाय वा वनेषु भ्रमति अत्रास्मिन्नर्थे किंचिचित्रमाश्चर्यं न किमपीत्यर्थः तत्रहे
तुमाह पूतनिकैव पूतनैववधू ववेदयारहितं बालचरित्रं बालचेष्टितं प्रथयति ह्यापयति
न केवलं पूतनैवान्या खण्डितापि तल्लक्ष्यं ॥ निद्राकपायकलुपीकृतताम्रनेत्रो नारी नख
त्रणविशेषविचित्रितांगः ॥ यस्याः कुतोपिगृहमेति पतिः प्रभाते सा खण्डितेति कथिता
कविभिः पुराणैरिति भरते ॥ बालेन त्वया कठिनाहता तरुणेन कोमलांग्रासे किंचित्र
मिति भावः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितरतिवंचितखण्डितयुवातिविलाप
म् ॥ शृणुतसुधामधुरंविबुधाविबुधालयतोपिदुरापम् ॥ ८ ॥

गीतार्थदुर्लभत्वेन कथयति श्रीति हे विबुधाः हे कृष्णक्रीडारसविभावना चतुरा
हेविबुधाः पण्डिताः इदं श्रीजयदेवभणितं कथितं रत्यासुरतेन वंचिताया खण्डितमा
त्मानं मन्यमाना युवतिः श्रीराधा तस्या विलापं प्रातरागमनखलनशिथिलावलाकेन

स्वरभंगादि परिदेवनं शृणुत कीदृशी लयतो मोक्षादपि ब्रह्मातन्दादपि दुरापं दुःप्रापं ने
दं सुखं तत्रास्तीति भावः कीदृशं सुधामधुरं अमृतादपि मिष्टं न रिष्टं वा ॥ ८ ॥

तवेदंपश्यन्त्याः प्रसरदनुरागंबहिरिव प्रियापादाल
क्तच्युरितमरुणद्योतिहृदयम् ॥ ममाद्यप्रख्यातप्रणयभर
भंगेन कितव त्वदालोकः शोकादपि किमपिलज्जांजन
यति ॥ १ ॥

गीतार्थं श्लोकेन संगृह्याह तवेदमिति हेकितवधूतं त्वदालोकस्तव दर्शनं प्रख्यातो
यस्तव ममापि प्रणयभरस्य प्रेमातिशयस्य भंगेन नाशेन शोकादप्यद्य किमप्यनिर्वच
नीयां लज्जां जनयति कीदृश्या मम तवेदमीदृशं हृदयं मनश्च धृतं च प्रियायावल्लभायाः
पादालङ्घनेन यावकेन च्युरितं मिश्रितं पश्यन्त्याः अतएव अरुणच्छायां अदृश्या रक्षाध्यायादी
प्रियस्य तादृशं लक्ष्मणे बहिर्बाह्ये प्रसरन्निर्गच्छदनुरागमिव रागोप्यरुणोद्वर्णयति ॥ १ ॥

अन्तर्मोहनमौलिधूर्जनवलन्मन्दारविस्त्रंसनस्तब्धाक
र्षणदृष्टिहर्षणमहामंत्रः कुरङ्गीदृशाम् ॥ दृष्यद्दानवदूयमा
नदिविषदुर्वारदुःखांपदां भ्रंशः कंसरिपोर्व्यपोहयतुवः श्रे
यांसिवंशीरिवः ॥ २ ॥

इति गीतगोविन्दे ऽष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

श्लोकेन कविः सर्गान्ते मङ्गलमाचरति अन्तरिति कंसरिपोः श्रीकृष्णस्य वंशीरवो
वो शुष्माकं श्रेयांसि कल्याणानि व्यपोहयतु ददातु कीदृशः कुरङ्गीदृशां हरिणाक्षीया
मन्तर्मोहनेन मौलिधूर्जनं गिरोधूननं मिलन्मन्दारस्य पारिजातपुष्पस्य विस्त्रंसनं पतनं
यस्मात्ततः कीदृशः स्तब्धानां सौंदर्यादिगुणाविष्टानां कामिनामाकर्षणे वंशीकरणं
दृष्टेहर्षणं नेत्रोत्साहकरं चेत्येवमादिसाधनमेव महामंत्रोऽयस्याः कीदृशः ॥ २ ॥

इति श्रीगीतगोविन्दे टीकायामष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

गुञ्जररीरागे रूपकतालं ॥ १ ॥

हरिरभिसरति वहति मधुपवने ॥ किमपरमधिकसुखं स
खि भवने ॥ १ ॥ माधवे माकुरुमानि निमानमये ॥ धुपदं ॥

कलहांतरितेयं यायादपतितं कांतमात्मनो गुह्यगर्विता । निरस्य पश्चात्तपतिकलहांत
रितातुषा ॥ गुर्जरीरागे रूपकताले रागतालध्रुपदलक्षणां पूर्वमेवोक्तं हरिरिति हे मा
निनि मायवे मधुमित्रे श्रीकृष्णे मानं माकुरु संभोगविलंबनंमाकार्षीरित्यर्थः यतोम
धुपवने वसंतवायौ ददतिसति हरिः सकलमनोहरः कामतापहरो वाऽतिसरति स्व
यं वा गच्छति हे सखि भवने त्रैलोक्ये वैकुण्ठे श्रीकृष्णालिंगनसमादपरमत्कृष्टमभि
कं सुखमस्ति अपितु न किंचिदित्यर्थः अस्मादन्यंकुत्सितं सुखमितिभावः ॥ १ ॥

**तालफलादपिगुरुमतिसरसम् ॥ किंविफलीकुरुषेकु
चकलशम् ॥ २ ॥**

अधिकसुखमेव प्रपंचयति तालेति हे राधे त्वं कुचकलशं स्तनघटं किमर्थं विफ
लीकुरुषे निःफलं करोषि श्रीकृष्णकरसमर्पणभावदित्यर्थः कीदृशं तालफलादपि ता
लफलापेक्षया काठिन्यस्थौल्याभ्यां वर्तुलत्वेन चातिगुरुमाधिकं कीदृशं अतिसरस
मतिरसप्रदं शृंगाररससहितं वा रतिविरामेपि रसस्योत्पादकमित्यर्थः तालफलं भ
क्षणेन मादकमिमेववलोकनमात्रेणोतिभावः ॥ २ ॥

**कतिनकथितमिदमनुपदमचिरम् ॥ मापरिहरहरिम
तिशयरुचिरम् ॥ ३ ॥**

इदमचिरं सांप्रतं अनुपदं प्रतिपदं कतिवारं किं न कथितं हरिं मापरिहर मात्यज
कीदृशं अतिशयरुचिरमतिमनोहरं कीदृशं हरिं अचिरं विलंबासदं कीदृशं अनुपद
ते श्रीसमृद्धैरन्विषत इत्यनुपदं ॥ ३ ॥

**किमिति विषीदसिरोदिषिविकला ॥ विहसतियुवति
सभातवसकला ॥ ४ ॥**

एवं श्रुत्वाश्रुमुखीमिवाह किमिति किमर्थं विषीदसि क्रेशंप्राप्नोषि विकला विगतक
ला गतकौशला विह्वला सती रोदिषिसंप्रतिदुःखं रोदनञ्च व्यर्थमिति सकला सर्वा युव
तिसभा तरुणीसमाजस्तवत्वाद्दसति विगतकौशलात्वाद्भ्रुपदलतीतिभावः ॥ ४ ॥

**सजलनलिनीदलशीलितशयने ॥ हरिमवलोकयस
फलयनयने ॥ ५ ॥**

हे सखि जलेति नलिनीपत्रसहितानि यानि जलानि तेषां शोषितमाश्रितं शयनं
यथातत्संशुद्धिः अनेन तापाधिक्यं सूचितमितिभावः अथवेदशे शयने हरिमागतमव

लोक्य नयनेसफलयसफलीकुरु किमर्थं मानापहेण विरहसंतापमनुभवतीति ध्वनिः ॥ ५॥

**जनयसिमनासिकिमितिगुरुखेदम् ॥ शृणुममवचन
मनीहितभेदम् ॥ ६ ॥**

हे राखे त्वं मनसिगुरुखेदं महत्कष्टं किमिति जनयसि उत्पादयसि तस्मात्प्रमादवचनं वच्यमाणं शृणु कीदृशं अनीहितोऽनाकाङ्क्षितो भेदो वैरस्यं विरहोत्रा यत्र यदि न करोषि तदावचनमपितावच्छेषिवति ॥ ६ ॥

**हरिरुपयातुवदतुबहुमधुरम् ॥ किमितिकरोषिहृदय
मतिविधुरम् ॥ ७ ॥**

वचनमेवाह हरिरिति हरिर्भैरोहर उपयातुं तवसमीपं मागच्छतु किंच बहुमधुरं तवानुभववचनं वदतु त्वं हृदयं मनोतिविधुरमतिविद्वलं किमितिकरोषि मानापहेण तथा ॥ सौंदर्यसारः सखिनंदनस्तस्यापि राघवाद्बुद्ध्यायमूर्तिः । तस्याभकृप्यः प्राप्नोति वंद्यस्तस्य अभिमानोऽकथने सुमानइति ॥ ७ ॥

**श्रीजयदेवभणितमतिललितम् ॥ सुखयतुरसिकजनं
हरिचरितम् ॥ ८ ॥**

श्रीजयदेवेन भणितमुक्तं हरिचरितं रसिकजनं श्रीराधाकृष्णभक्तिभावनाचतुरं सुखयतु ध्यानंदयतु कीदृशं अतिखलितं शृंगारहासस्निग्धमधुरवादादिगुणयुक्तं शृंगारप्रचुराच्छेद्यं यत्र तद्वलितं विदुरिति ॥ ८ ॥

**स्निग्धेयत्परुषासिषत्प्रणमतिस्तब्धासिषद्रागिणि द्वे
पस्यासिषदुन्मुखेविमुखतांयातासितस्मिन्प्रिये ॥ तद्युक्तं
विपरीतकारिणितवश्रीखंडचर्चाविषं शीतांशुस्तपनोहि
मंहृतवहःक्रीडामुदोयातनाः ॥ १ ॥**

गीतार्थसंगृह्यरलोकेनाह स्निग्धे इत्यादि द्वे विपरीतकारिणि विद्वद्विषासिनि तत्रातोदितोस्त्वप्येतद्युक्तमेव किंतु श्रीखंडचर्चां चंदनवार्तापि तव विषमिव गरलमिव दहति किंच शीतांशुश्रद्धस्तपनः सूर्यश्च संतापकोभवति किंच हिमं शीतलं हृतवदो ग्निरिव दाहकोभवति किंच क्रीडामुदोकेलिप्रमोदायातनास्ताव वंदनाप्रदाः कुतएतद्विपरीतं तस्मिन्प्रिये कृष्णेप्रथममिति चमस्कृवंति सति यतस्त्व परुषासे कादम्बासि यतस्त्व

मिस्तिग्धे सानुरागे सगर्वांसि यद्वागिणि सानुरागे मिषेद्रेपस्थांसि असंतुष्टांसि यदुः
न्मुखे आक्षिगनाय सन्मुखे विमुखतांपरामुखतांयातांसि ॥ १ ॥

सांद्रानंदपुरंदरादिदिविषद्वंदैरमंदादरादानमैर्मुकुटेंद्रनी
लक्ष्मिभिःसंदर्शितेन्दीवरम् ॥ स्वच्छंदंमकरंदसुंदरगलन्मं
दाकिनीमेदुरं श्रीगोविंदपदारविंदमशुभस्कंदायवंदामहे २
इतिश्रीगीतगोविंदेकलहांतरितावर्णनेमुग्धमुकुंद

वदनोनामनवमस्सर्गः ॥ ६ ॥

सर्गात्तेतद्वंदयशांत्यै मंगलमाचरति सांद्रेतिवयं श्रीगोविंदस्य चरणकमलमशुभस्कंदा
य भक्तिप्रतिबंधकगुरितनायाय वंदामहेकीदृशं स्वच्छंदं स्वेच्छयामकरंदवसुंदरं च यथा-
स्यदेवंगलंत्यांलवंत्यां मंदाकिन्यां आकाशांगंगायां मेदुरं तिग्धं कीदृशं सांद्रोनिविष्टो
द्वयोंपेपांते इन्द्रादयो दिविषदोदेवास्तेपांन्द्वैः समूहैरमंदादराद्वह्नादरादासमन्ताब्जैर्नति
गुक्त्रैस्तैर्मुकुटेंद्रनीलमणिभिः संदर्शिताइन्दीवरोभमरायत्र ॥ २ ॥

इतिश्रीमत्कृष्णसेवकोदीच्यावंतसशिवदासात्मजवनमालिभट्टविरचितायांवन

मालिसंजीविन्यांश्रीगीतगोविंदटीकायांकलहांतरितावर्णने

मुग्धमुकुंदवदनोनामनवमस्सर्गः ॥ ६ ॥

अत्रांतरेमसृणुरोषवशामसीमनिःश्वासनिःसहसुखीं
सुमुखीमुपेत्य ॥ सत्रीडमीक्षितसखीवदनांदिनान्तेसान
न्दगद्गदपदंहरिरित्युवाच ॥ १ ॥

दशमेत्वथनिःश्वासम्लानबिंबाभरुतिम् । राधामुपेत्यकुपितांहरिरुचेसुधासुखीम्
तत्कोपशांत्यैनिपुणः स्वदंडंस्वमुखपदे तटस्थइवगोविंदो बहुरूपकृष्णोराधा मनुज
ब्राह्मत्रांतरेऽस्मिन्नेवावसरेप्रदोषेरात्रिमुखेसुमुखीं राधामुपेत्यकोपहरस्तापहरोवाहरिः
आनन्दमदितानिगद्गदानिरसावरुणकंठानि यथास्थानथा इतिवक्ष्याम्युवाच कीदृशं
मण्डपस्यकर्कस्य रोषस्य रोषस्ववशामधानीं कीदृशीं असीमस्वदीर्घस्ययोनिः श्वासनिः
सशपन्नंमुखं यस्याःसा कीदृशीं सत्रींइच्छितं सखीवदनंयथातम ॥ १ ॥

देशवराढीरागेअष्टतालीतालौ ॥

वदासियदिकिंचिदापिदंतरुचिकौमुदीहरति दरतिमि

रमतिधोरम् ॥ स्फुरदधरसीधवेतववदनचन्द्रमा रोचय
तिलोचनचकोरम् ॥ १ ॥ प्रियेचारुशीले २ मुंचमयिमान
मनिदानम् ॥ सपदिमदनानलोदहतिमममानसंदेहि सु
खकमलमधुपानं ॥ ध्रुपदम् ॥

देशवराडीरागे अष्टतालीताले ध्रुपदं रागरूपं आरब्धमननुद्रानिद्रापूर्णयमाननय
नाभ्या । मुखशायिनिनिजदयिते देशवराडीभवेद्वौरीति ॥ लघुद्रुतौल्युश्चैवेत्यष्टतालीप्रकी
र्तितेतितालरूपं हर्षुर्गंगीतेनाह वदसीति हेप्रियेवल्लभेत्येवमिदं किञ्चित्सरोपं प्रसादं वाजद
सितदातवदंतसुचिकौमुदीदंतस्तुतिज्योत्स्नाइतिधोरं अतिभीमं दरतिमिरंसाध्वसांधका
रंअपराधांधकारंवा हरति नाशयति हरतीत्यनेनमुखेद्वाभ्यं प्रार्थितंकिंच तववदनचंद्रमा
मुखचन्द्रः स्फुरदधरसीधवे प्रकाशबहुलाधरामृतार्थं मल्लोचनचकोरं रोचयतिराधयति
नेत्रपक्षिणं करोति अनेन श्रीरायाधरामृतं प्रार्थितं एवंगंभीरार्थमुक्त्वा वाञ्छितमाह हे
चारुशीलेसुन्दरस्वभावे मयिमानंमुंचत्यज अनिदानमकारणं अन्ययुवतिभजनकारणर
हितवाचाारुशीलायनीतयुक्मिति गूढाभिप्रायेणोपालंभइतिभावः कीदृशेमयि प्रियवल्लभे
चारुशीलेमनोहरस्वभाव इति वा मानत्यागे दोषमाह मदनानलःकामाग्निरकालेमममान
संदहति नायमानसमय इतिभावःअतः सपदिशीघ्रंमुखकमलं मधुपानंचदेहि प्रयच्छ अ
नेनसन्मुखीकरणंप्रार्थितं ॥ १ ॥

सत्यमेवासियदिसुदतिमयिकोपिनीदेहिखरनखरश
रघातम् ॥ घटयभुजबन्धनंजनयरदखण्डनंयेनवाभवति
सुखजातम् ॥ २ ॥

एवं प्रसन्नां दृष्ट्वा सानुकूलानंदमुपदिशन्नेवाह सत्यमेवासीति हेसुदति शोभनदश
ने सत्यमेवयथार्थयदिमीयकोपिनी क्रोधवत्यामि तदाखरनखरशरघातं तद्विण्णव्यनाराच
घातंदेहि अनेन नखप्रहारदानेन सुरतमेवध्वनितं अयमेवदरोदण्ड किंच सापराधस्य न
धनमपि युक्मेव भुजबन्धनमेव घटयकुक्कु न रज्ज्वादिनाकिंच दखण्डनं जनय विस्त्रय
एतेन दण्डातिशयः प्रोक्तः सत्यथा ॥ दयिताबाहुपाशस्य कुतोयमपगेनिभिः जीवयत्यपि
तत्कण्ठेमारयत्यवर्जितः ॥ येन तव सुखसमूहोभवति तद्विधेहि ॥ २ ॥

लधिरत्नम् ॥ भवतुभवतीहमयिसततमनुरोधिनीतत्रम
महदयमतियत्नम् ॥ ३ ॥

एवंकृतदण्डाप्रत्यह त्वमसीति हेप्रिये त्वं ममजीवनंप्राप्नोसि त्वांविनाममजीवनमपि
दुर्लभमितिभावः त्वं ममभूषणमलङ्कारोसि त्वांविनाभूषणमत्यभूषणमेवाङ्गभूषणं त्वहं
गमेव एतेनालिङ्गनविधिः प्रार्थितः किंच भवजलधौ संसारसमुद्रे त्वमेव ममरजमसि
स्वजन्मरज्जाकरे त्वमेव मयारजलब्धमितिभावः किंचहृत्केन यथा क्वचिद्रज्जाकरे प्रविश्य
महद्वत्नं प्राप्यसुखीभवति तथा स्वजन्मरज्जाकरे त्वां प्राप्याहमितिभावः इहत्वमेवएकजी
वनमपि भवति पूज्या सततं निरन्तरमनुरोधिनी अनुकूलाभवतु तत्रप्रसादे ममहृदये
अतियत्नमतिशययत्नयुक्तंभवति ॥ ३ ॥

नीलनलिनाभमपितन्वितवलोचनंधारयतिकोकन
दरूपम् ॥ कुसुमशरबाणभावेनयदिरंजयसिकृष्णामिद
मेतदनुरूपम् ॥ ४ ॥

एवं नीलमुक्त्वासंप्रतिसुरतोत्सवानुकारिलोचनानुगागं वर्णयन्नाह मीलेति हेतन्वि
कृशांगि नीलनलिनाभं नीलोत्पलसदृशं तवलोचनं कोकण्डरूपमतिरक्तं कमलसदृशं
धारयति मांप्रतिरोपाकृतत्वं धत्ते एतेन सरागावलोकनप्रार्थनमितिध्वनिः यदिहृदंचतुः
कृष्णंश्यामं कृष्णं मां वा कुसुमशरस्य कामस्य बाणभावेन बाणोत्पत्त्या वा रंजयसि
रागयुक्तं करोषि तदैतच्चतुरनुरूपयोग्यं भवति ॥ ४ ॥

स्फुरतुकुचकुम्भयोरुपरिमणिमंजरीरञ्जयतुतवहृदय
देशम् ॥ रसतुरसनापितवधनजघनमण्डलेधोषयतुम
न्मथनिदेशम् ॥ ५ ॥

किञ्च स्फुरत्वित्यादि हेप्रियमणिमञ्जरी हारजता कुचकुम्भयोरुपरिस्फुरतुलताभ-
वतु किञ्च सालता तवहृदयदेशंरञ्जयतु स्तनमण्डलंकरोतु एतेन पुरुषायितमेवसुरतंप्रा
थितमिवभावः किञ्च तवधनजघनमण्डले निविडकटिप्रदेशे रसनाकाण्ड्येपिरसतुशब्दं
करोतु शृङ्गारदिरससहिता मन्मथनिदेशं कामाशांधोषयतु त्वयाजितमिति मत्पराजयं
धोषयत्विति ध्वनिः अनेन विपरीतरतप्रार्थना प्रकटीकृता ॥ ५ ॥

स्थलकमलगञ्जनंममहृदयरञ्जनंजनितरतिरंगपरभा

गम् ॥ भणमसृणवाणिकरवाणिचरणद्वयं सरसलसदल
क्लकसुरागम् ॥ ६ ॥

किञ्च धृतमौनां दृष्ट्वा वचनव्यापारं कारयितुं सम्बोधयति हेमल्लखाणिस्निग्ध
वचनेभ्यश्चूहिआक्षपय वा सरसः सान्द्रोलसदलक्लकसुरागोगलत्वावकम्पकोयत्र तादृशं
चरणद्वयं पादयुगलं कुरवाणि कुर्यां कीदृशं स्थूलकमलस्यारुणत्वसुगन्धित्वसुकुमार
त्वादिगुणैः स्वकान्त्या वा गंजनशोभातिरस्कारकं अतएव ममद्वयरञ्जनमनुरागप्रदं
कीदृशं जनितउत्पादितः रतिरञ्जेसुरतकौशलेपरभागः परस्परशोभायेन क्राँचबन्धादौ
मद्वयेलग्नमालङ्कलसत्परं शोभांप्रदास्यतीतिभावः स यथा ॥ क्राँचवयतमुरतेवाहुपञ्च
युगंबधूः । संभूयन्तीसुरते रमतेक्रौंचकस्तुस इतिकामसर्वस्वे ॥ अनेनचरणाशृद्दोनयः
कृतइतिष्यनिः ॥ ६ ॥

स्मरगरलखण्डनं ममशिरसिमण्डनं देहिपदपल्लव
मुदारम् ॥ ज्वलतिमयिदारुणो मदनकदनानलो हरतु
तदुपहितविकारम् ॥ ७ ॥

उपेक्रोतेचरणप्रसादंप्रार्थयते हेराथे उदारंरतिजनकं पदपल्लवं चरणभिसल्लयं शिर
सिषेहिधारय कीदृशं मममण्डनमलंकरणं मण्डनास्यापि मण्डनमित्यर्थः स्मरगरलमंड
नं कामतापनाशनं आवश्यकमेतत्कर्तव्यमेवमपि मदनस्य कामस्ययत्कदनं संतापंसएवा
नलोग्निज्वलति सन्तापयति कीदृशः दारुणसन्तापकः अतएव तवपदपल्लवं तदुपहित
विकारं मदनकृतोपतापंहरतु शिरःसन्तापनिवर्तनेन सर्वाङ्गपीडानिवृत्तिरिति वत्तमणिह
तिपाठे दारुकमणिभ्योप्यतिसन्तापकः पल्लवाच्छादितस्य संतापोनभवति तद्वदत्रापि॥

इतिचटुलचाटुपटुचारुमुरवैरिणोराधिकामधिवचन
जातम् ॥ जयतिजयदेवकविभारतीभूषितंमानिनीजनज
नितशातम् ॥ ८ ॥

किंच फलभूतमर्थमाह इतीति इति पूर्वोक्तप्रकारेण मुरवैरिणः श्रीकृष्णस्य राधि
कां अविराधां लक्ष्मीकृतवचन अनुसाभिप्रायवचनसमूहो जयति उत्कर्षेण वर्द्धतां की
दृशं चटुलं मनोहरं चाटु प्रेमयुक्तं पटु चतुरं चारु सुकुमारं जयदेवस्य कवेर्भारत्या
वाण्याभूषितमलंकृतं कीदृशं मानिनी जनसमूहस्य श्रीराधारुण्यस्य वा जनितमुत्पा
दितं शांतसुखं येनतत् ॥ ८ ॥

परिहरकृतातंकेशंकांत्वयासततंधनस्तनजघनयाक्रांते
स्वांतेपरानवकाशिनि॥ विशतिवितनोरन्योधन्योनकोपि
ममान्तरं स्तनभरपरीरंभारंभेविधेहि विधेयताम् ॥ १ ॥

प्रसन्नाः हृष्टात्मनः प्रसन्नतां निरूपयति परिहरेति हे कृतातंकं हे कृतकामकोपे अ
न्यवभूभजनसंतापशंकां परिहरत्यज यतोममस्वांते हृदयंतरमभ्यंतरं वितनोः कामा
दन्यकोपि धन्यः सौभाग्यः क्षीलक्ष्णोपि न विशति प्रविशति गतेनान्यनायिका परिहा
रउक्तः कीदृशे स्वांते त्वयासततं सर्वदाक्रांते व्याप्ते कीदृश्या घनस्तन जघनया घनेनिवि
डे नवकाशे कठिने वा स्तनजघने यस्याः तथा पुनः कीदृशे परानवकाशिनि अन्यस्याव
काशशून्ये कीदृशे प्रणयिनि त्वत्प्रणयपूर्णं ये कीदृशे परीरंभारंभे कृतालिंगनोद्योगे तं
विवेयतां सुरतकर्तव्यतां विधेहि कुरु विदरवधेहीत्यनेन कलाकुशलत्वं नायिका उक्तं
आतंकः क्रोधशंकयोरिति धरणिः ॥ १ ॥

मुग्धेविधेहिमयिनिर्दयदन्तदंशदोर्वल्लिबन्धनिविडस्त
नपीडनानि॥ चंडित्वमेवमुदमंचयपंचबाणचंडालकांडद
लनादसवःप्रयांति ॥ २ ॥

यद्यालिंगनेभौनमाचरसितत्परिहारायममानुरूपं दंडमाचरेत्याह हेमुग्धे सुंदरिमयि
निर्दयं दयारहितं दंतदंशं दंतैः खंडनं दोर्वल्लिबन्धः भुजलता बंधः निविडं गाढं स्तनाभ्यां
पीडनान्यालिंगनानि विधेहि कुरु कृत्वापराधेमयि सर्वदंड्याः कर्तव्यामात्रसंकोचः कार्यः
किंच हेचंडिकोपनस्वभावे हेचंडिसुरतोद्भटे वा ममापराधिनो त्वमेव मुदमानंदं अंचय
प्राप्नुहि न त्वन्यस्यां ममानुराग इत्यर्थः नोचेत्पंचबाणपंचचंडालस्तस्य कांडदलना
द्व्याप्रहरणादसवः प्राणाः प्रयांतु गच्छंतु अतोमयि प्रसन्नाभवेति प्रार्थना चंडीच सुर
तोरुदेति महोदधिः ॥ २ ॥

शशिमुखितवभातिभंगुरभूर्युवजनमोहकरालकालस
र्पी ॥ तदुदितभयभंजनाययूनांत्वदधरसीधुसुधैवसिद्धमं
त्रः ॥ ३ ॥

ननुकोपो नास्त्येवेत्यत आहशशीतिदेशशिमुलि चन्द्रवदने तवभंगुरभृकुटिः कुटि
ला भर्भाति शोभतेकीदृशी युवजनानां तरुणजनानांमोहाय कराला भीषणाकालसर्पी

कृष्णादिवधूतस्याः भुवः सकाशादुदितं उत्पन्नं यद्भयंतस्य भङ्गनाथ नाशाययुनां तरुणा
नातवाधरसीधुमयं तदेव सुधापानसाम्यान्माधुर्यार्घ्यसैव सिद्धमन्त्रः साधितमन्त्रः वि
पापहरणार्थं अधरपानं दत्वातवकोपसर्पदष्टस्य ममजीवनं सम्पादयेतिभावः ॥ ३ ॥

व्यथयतिवृथामौनैतन्विप्रपंचयपंचमंतरुणिमधुराला
पैस्तापंविनोदयदृष्टिभिः ॥ सुमुखिविमुखीभावंतावद्विमु
चनवंचयस्वयमतिशयस्निग्धोमुग्धेप्रियोहमुपस्थितः ४॥

एवं घृतमौनां प्रत्याह व्यथयतीति हे तन्विकृशांगि तव मौनं वृथा निःकारणं
व्यथयति किंच हे तरुणि मधुरालापैः अमृतवचनैः पंचमंरामं प्रपंचय विस्तारय क
टाक्षैः कामजंनाशय किंच हे शोभनवदने विमुखीभावं दत्तपृष्ठत्वं विमुंचत्यज तत्रैत
दनुचितमितिभावः अतएव मौनमुंच त्यज हे मुग्धे सुंदरि मूढे वा अहंप्रियः स्वयमे
वानाहृत उपस्थितः समागतः कीदृशोहं अतिशयस्निग्धः संपूर्यस्नेहो मद्वावत्सलो वा
तावन् मानापहो न कर्तव्यः प्राप्तपलत्वादितिभावः ॥ ४ ॥

बन्धूकद्युतिबांधवोयमधरः स्निग्धोमधूकच्छविर्गण्ड
श्चरिडचकास्तिनीलनलिनश्रीमोचनंलोचनम् ॥ ना
सान्धेयितिलप्रसूनपदवींकुन्दाभदान्तिप्रिये प्रायस्त्वन्मु
खसेवयाविजयतेविश्वंसपुष्पायुधः ॥ ५ ॥

संप्रतिमानिना अंगानि स्पर्शयन् प्रियञ्जते बंधूकेति हे चरिड कोपनशीले सुरतो
द्भटे वा तवाधरोयं बंधूकस्यद्युतिः कांतिस्तस्या बांधवो मित्रं सदृशश्चकास्ति शोभते
किंच स्निग्धश्चक्रयोगण्डः कपोलश्चकास्ति कीदृशः मधूकपुष्पवरीभिर्यस्य तथा
तवलोचनं नीलनलिनश्रीयं नीलोत्पलशोभांमोचयति त्याजयतीतिचकास्ति एतेन
लोचनस्य मनोहरत्वमुक्तं तथा तवनासा नासिका तिलप्रसूनपदवीं शोभाश्रेणीं अ
भ्येति प्राप्नोति हेकुन्दाभदान्ति कुन्दपुष्पसदृशदशने इत्यनेन दन्तो एव उज्ज्वलोमनस्तु
मयामामिति ध्वनिः हेप्रिये वल्लभे सपुष्पायुधः कामः प्रायो बाहुव्येन तवमुखसेवया
विश्वं जगत् विजयते वशीकरोति पुष्पायुधस्यायुधानि तव मुखे वर्तत इति सेवाका
रणमुक्तम् ॥ ५ ॥

दृशौतवमदालसेवदनमिन्दुमत्यान्वितंगातिर्जनमना
रमाविधुतरंभमूरुद्वयम् ॥ रतिस्तवकलावतीरुचिरचि

त्रलेखेभ्रुवावहोविबुधयौवनंवहसितन्विपृथ्वीगता ॥ ६ ॥

किंच तवदशौ मदालसे अवलोकनाय मन्दयन्ते द्वेस्वर्गेत्वेकैव मदालसा वदनं त
वमुखं इन्दुमत्याचन्द्रबुद्ध्यास्पदं स्थानं त्वन्मुखदशनेन सादृश्याच्चन्द्रबुद्धिर्भवतीत्यर्थः
सात्वनेकधा स्वर्गेत्वेकेन्दुमती तवगतिर्गमनं जनस्य सादृशस्य वा मनोरमा मनोहारि
णी साबहुविवस्वर्गेत्वेकैव मनोरमा तवोरुद्वयं विधुतरंभं विसंस्कृतकदलीकं कद
लीनां बहुत्वान्नस्यापि बहुत्वं स्वर्गेत्वेकैवरम्भेति तवरतिः सुरतक्रीडाकलावती नाना
कामकला कौशलयुक्ता स्वर्गेत्वेकैव चित्रलेखा अहो इत्याश्चर्यं हेतन्वि सुन्दरि पृथ्वीग
तासतीत्वं विविधयौवनं नानायुवतीकदम्बभावं वहसि धारयसि ॥ ६ ॥

प्रीतिंवस्तनुतां हरिः कुबलयापीडनेन सार्द्धं राधापी
नपयोधरस्मरणकृतकुम्भेन संसर्गवान् ॥ यत्र शिवद्यतिमी
लतिक्षणमपि क्षिप्तद्विपेतक्षणात्कंसस्यालमसूनजितं जि
तमिति व्यामोहकोलाहलः ॥ ७ ॥

इति श्रीगीतगोविन्दे मुग्धमधुसूदनो नाम दशमः सर्गः ॥ १० ॥

सर्गान्ते कविराशिपमाशास्ते प्रीतिमिति हरिर्मनोहरस्तापहरो वा वो युष्माकं गा
यतां शृण्वतांच प्रीतिं भक्तिविषयिणीं तनुतां विस्तारयतु कीदृशः राधापीनपयोधर
स्मरणकारी कुबलयापीडकुम्भेन कुम्भस्थले न सार्द्धं संसर्गवान् संभेदवान्
कुबलयापीडकुम्भसर्गेन राधापीनस्तनं स्मरणकृतित्यर्थः कुम्भशब्दोत्र श्रीराधा
स्तनस्मारक इति यत्र यस्मिन् रणे हरिः स्विंयति स्वेदयुक्तो भवति अधोनन्तरं क्षणं च
णमात्रं केनापि सुखोदयेन मीलति लोचने मुद्रिते करोति तत्तस्मिन् क्षिप्तद्विपे प्रक्षिप्त
हस्तिनि तत्क्षणा कंसस्यालमतिप्रायेण असुरक्षितं त्यक्त्वा जीवितार्थं जितं जितमिति
वेगेन व्यामोह कोलाहलो मरणभयोत्पन्नः शब्दोभूत् पक्षेद्वाभ्यां श्रीराधाकृष्णाभ्यां सु
रतरसंपिबति सद्दिपः कामः तस्मिन् क्षिप्ते जिते द्विपे कंसस्य सुखकृजितस्य व्यामोह
कोलाहलः परमसुखप्रदः किंकिणीनूपुरध्वनिः संघातकृतः जितं जितमिति परस्परं
तयोरभूत् कीदृशो हरिः कुबलयं नीलोत्पलं तस्यापीडो माला शिरःसंवेष्टनं वा तेन सं
भेदवानिति पाठः शेषसमानं कंसोसुरेस्मरकृते कूजिते तत्सुखेपिबितिकोषचूडामणिः ७ ॥

इति श्रीमत्कृष्णचन्द्रसेवकोदीच्यावतंस शिवदासात्मजवनमालिभट्टविरचितायां

वनमालिसंजीविन्यां श्रीगीतगोविन्दटीकायां मानिनीमानापनो

दने मुग्धमधुसूदनो नाम दशमः सर्गः ॥ १० ॥

रुचिरमनुनयेनप्रीणयित्वाभृगाक्षीं गतवतिकृतवेपे
 केशवेकुञ्जशय्याम् ॥ रचितरुचिरभूषांष्टिमोपेप्रदोपेस्फु
 रतिनिरवसादांकापिराधांजगाद ॥ १ ॥

एकादशेतुनयतः प्रसन्नासंविभाव्यताम् । उवाचकाचिद्रजनी मुखेदाधांसखावच ॥
 एवं बल्लभानुनयप्रसन्नाराधांप्रतिसख्याह रुचिरमिति कापि सर्वाप्रदोपेरजनीमुखेन्कुर
 ति दीप्यमानेसति राधांजगादोवाच वक्ष्यमाणमितिशेषः कीदृशे प्रदोपे इष्टिमोपेदर्शन
 चोरकेकस्मिन्सति केशवे श्रीकृष्णेमुचिरं बहुकालमनुनयेन भृगाक्षीं प्रीणयित्वा प्रसाद
 यित्वा कुञ्जशय्यां लतान्मृदशयनं गतवतिसति कीदृशे केशवं कृतवेपे कृताभिसारोचित
 वेपे श्रीराधायां स्वस्मिन्वासंभोगेसम्पादनाय कृतालङ्कारणइत्यर्थः कीदृशीं राधां रचिता
 कृतारुचिरा मनोहरा भूषालङ्कारोययासातां कृष्णस्य स्वस्यवेति परस्परालङ्कारकरणेन
 परस्परस्नेहःसूचितः पुनः कीदृशीं निरवसादांनिर्गतोमानभङ्गादिरूपोवसादः उपतापो
 यस्यास्तां प्रसन्नामित्यर्थः वेपोवेपेथभूषायां वेशोवेशमनिकथ्यते इति यादवः ॥ १ ॥

वसन्तरागेरूपकताले ॥

विरचितचाटुवचनरचनंचरणेरचितप्रणिपातम् ॥
 सम्प्रतिमञ्जुलवञ्जुलसीमनिकेलिशयनमनुयातम् ॥ १ ॥
 मुग्धेमधुमथनमनुगतमनुसरराधिके ॥ ध्रुपदम् ॥

उक्तमर्थगीतेनप्रपञ्चयति विरचितेति वसन्तरागरूप कतालध्रुवानांस्वरूपमुग्रमेव
 हेमुग्धेसुन्दरिराधिके मधुअपरांमृतरसंवसंतं वा स्वमाधुर्यसौन्दर्यादिगुणेनमथ्नाति ह्योभ
 यनीति मधुमथनः शृंगाररसास्वाद चतुरस्तमनुसराभिगच्छ नन्वनाकारिताकथ
 प्रजामीति चेत्तत्राह नहि शृंगाररसास्वादनचतुरं श्रयंत्यास्तव मानभंगः किंतुगौरवमेव
 कीदृशंत्वद्गुणैस्त्वामेवानुगतमनुसृतं तत्रहेतुमाह कीदृशं विरचिताकृता प्राणेश्वरि प्र
 सीदेत्यादि चाटुप्रियवचनरचना वचनापरम्परारणेनतं अनुगतत्वमेवाह चरणेत्वचरणेर
 चितः कृतः प्रणिपातः प्रणामोयेनतंतवानयना यमचरणे कृतदण्डवत्इतिवापुनः कीदृशं
 संप्रति इदानींत्वां प्रति मां संप्रेष्य मञ्जुलोमनोहरोवेतस स्तस्यसीमनिमर्यादाविधौ नि
 कुजेयत्केलिशयनं क्रीडार्थं शय्यांतामनुयातंप्राप्तं अतस्त्वयाशीघ्रंगतव्यमिति मम
 प्रार्थना ॥ १ ॥

धनजघनस्तनभारभरेदरमंथरचरणविहारम् ॥ मुख
रितमणिमंजीरमुपैहिविधेहिमरालविकारम् ॥ २ ॥

निविडेजघनस्तने कटिस्तनप्रदेशेयो भारभरोभाराविक्रयं यस्यास्तत्संबोधनं
श्रीकृष्णार्पणं विनाजघनं केवलभारमात्रमिति ध्वनिः अतः श्रीकृष्णं मुखरितं कृतरण्यत
त्कारं मणिलिखितं मंजीरं नूपुरं यथास्यात्तथा उपैहिसमीपंगच्छ किंचदर ईषन्मन्थरं मंदग
तिचरणविहारं पादन्यासं यथास्यात्तथा वरानाराजहंसानां विकारम् विलासं विधेहि कु
रूपं राजहंसगत्याप्रियं रंजयेत्यर्थः अथवा कीदृशं मधुमथनं दंस्त्वत्कोपेन मंथरामं दाच
रणयोर्विहारो गतिर्यस्यत अथवा कीदृशं मुखरिता कृतरण्यत्कारा मणिमयी मंजीरा मेख
लायस्यतं पुनः कीदृशं मरालस्य कामस्य विकारो पीडायस्यतं कामस्य नामांतरं मराल इति
मम मनोरंजनाय न तु सर्वेषां ॥ २ ॥

शृणुरमणीयतरंतरुणीजनमोहनमधुरिपुरावम् ॥ कु
सुमशरासनशासनवन्दिनिपिकनिकरेभजभावम् ॥ ३ ॥

एतन्मत्तत्वं प्रपंच्यदीपनविभावानाह श्रुतिवत्यादिना तरुणीजनमोहनमस्य मधुरि
पोस्तव विरहेण मधु अन्यनायिकाधराश्रुतं मधुर्वसन्तो वा रिपुयंस्य तस्य श्रीकृष्णस्य
एवं मुरलीरण्यत्कारं तत्रगत्वा शृणु कीदृशं रमणीयतरं अतिशयेन मनोहरं किञ्च पिक
निकरे कोकिलसमूहे भावं श्रीकृष्णसंभोगानुरागं भज श्रीकृष्णेऽभिप्रायं विधेहि इति भा
वः कीदृशे कुसुमशरासनस्य कामस्य शासनमाज्ञा तस्यावन्दिनिस्तावके एतेनाधिकग
णाः कामाज्ञया शृद्दुवचनैस्तवाह्वानं कुर्वति मानंदित्वा श्रीकृष्णभजनं कर्तव्यमिति च धो
पर्यतीति भावः ॥ ३ ॥

अनिलतरलकिसलयनिकरेणकरेणलतानिकुरम्बम् ॥
प्रेरणमिव करभोरु करोति गतिं प्रतिमुंचविलम्बम् ॥ ४ ॥

किञ्च हे करभोरु कनिष्ठांतो मणिवन्धपर्यंतः करभस्तस्य वहिर्भागस्तद्वलिम्नोन्न
तमूरुतरुणीजनानां मोहनेवशीकरणे द्रव्येयस्यास्तत्सम्बोधनं गतिं गमनं प्रतिविलम्बं मुंच
त्यजलतानिकुरम्बं लतासमूहो अनिलेन वायुना तरलश्चञ्चलोयः किसलयनिकरः पञ्चव
समूहस्तद्रूपेण करेण प्रेरणमिव तव पायनमिव करोति अनेनाचेतना अपि वृन्दावनगतत
रलताः श्रीकृष्णानुरागोदयेत्वा भेव प्रेरयन्ति त्वप्यनुरागश्च बोधयन्ति किमस्माकं चेतना
नां सखीनां चित्रमिति भावः अतस्तवैव महद्वाग्यमिति ध्वनिः मणिवन्धादाकनिष्ठकरस्य

इरभोवहिरितयमरः निकुरम्बकदम्ब इत्यपिसमूहे निकुरम्बस्यात्कृजितेपिचेति इत्यायुचः
पिकादयजदीपनविभावाः ॥ ४ ॥

स्फुरतिमनङ्गतरङ्गवशादिवसूचितहरिपरिरम्भम् ॥ ४ ॥
च्छमनोहरहारविमलजलधारममुकुचकुम्भम् ॥ ५ ॥

किञ्च हेप्रिये त्वं शमुकुचकुम्भं प्रियागमनमङ्गलकलशं पृच्छ सहचरी सम्यक्शति
नवेति प्रश्नंकुरु वस्तुलत्वात्पीनत्वाच्च कुम्भसाम्यं कुचस्य कीदृशं अत्रङ्गम्य कामस्य तरं
गवशादिवस्फुरति सकम्पकामोत्रपयोयिस्थानीयः कलशस्तरङ्गनिपतितः स्फुरतीति
भावः कीदृशं सूचितहरिपरिरम्भं सूचितो ज्ञापितोदरेः श्रीकृष्णस्यपरिरम्भो आञ्जिङ्गनं
येनतं हरिजलनिधेरेव तव कुचकलशः पूर्योभविष्यतीति कलशशब्दप्रद्वयमिति ध्वनिः
पुनः कीदृशं मनोहरोयोहारो मुक्ताहारः स एव विमलाजलधारा यथा तादृशं एतेन स्मनकल
शस्य यौवनरसपूर्णत्वं ध्वनितं कम्पः सात्त्विकाभावजः प्रियागमनशंखी नित्यं नार्याःस्तने
कम्पः प्रियसङ्गमसूचकइति भरते ॥ ५ ॥

अधिगतमखिलसखीभिरिदन्तव वपुरपिरतिरणस
ज्जम् ॥ चण्डिरसितरशनारवडिण्डिममभिसरसरस
मलज्जम् ॥ ६ ॥

एवं वचनप्रसन्नामालक्ष्य लज्जां प्रत्याह अधिगतमिति हेचण्डिकोपने सुरतोद्भवेना इ
दन्तववपुरखिलसखीभिरतिशयेन रतिरणे सुरतसंग्रामे सज्जं कृतालङ्कारणादि सज्जं
अधिगतं ज्ञातं तासां बहुधाविज्ञातार्थं कालज्जेतिभावः कीदृशं वपुः रसिताशब्दायमाना
रशनाजुद्रचण्डिकाच सैवरवन्धनिडिण्डिमोवावविशेषोयत्र तादृशं कृष्णमपिशिघ्रं
च्छ कीदृशं सरसं शृङ्गाररससहितं कीदृशं अलज्जं सुरतः निशङ्कं अथवा कृपयाविशेष
शं वपुविशेषणञ्च पदत्रयं ॥ ६ ॥

स्मरशरसुभगनखेनसखीमवलम्ब्यकरेणसलीलम् ॥
चलवल्लयकणितैरवबोधयहरिमपिनिजगतिशीलम् ७ ॥

अभिसरणमेवाह हे प्रिये करेण सखीमवलम्ब्यसलीलं लीलाभ्यन्तारचेष्टा वा स
हितं यथा तथाचगच्छति कीदृशेनभक्तं स्मरशरवन् कायवाग्बन् सुभगासुन्दरा नखायत्र
अन्यत्रापि संग्रामेऽत्रापि भवन्त्यत्रत्वात्तत्रा एवेत्यतः स्मरसहायैवगच्छन्तिभावः किञ्च
तत्रगत्वावल्लयकणितैः कञ्चखावदकञ्चखैर्हरिमपिगनोहरमपि अहभागनेत्यत्रहितंबोधय

य अन्योपिर्वीरः प्रतिभटमवहितं कृत्वा युञ्जत इतिध्वनिः कीदृशं निजगत्या निजगम
नन तव समीपगमागन्तुंशीलंस्वभावोयस्य अथवा निजेआत्मनि गतिर्गमनंयस्य स नि
जंगतिः कामस्तस्मिन् शीलं चित्तैकाग्र्यस्य स्मराधानमित्यर्थः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितवामम् ॥ हरि
विनिहितमनसामधितिष्ठतुकण्टतटीमविरामम् ॥ ८ ॥

श्रीजयदेवेनभणितं हरिविनिहितमनसां कृष्णनिविष्टचित्तानां अविरामं निरन्तरं
कण्टप्रदेशोधितिष्ठतु आश्रयतु अधिशीङ्स्थासांकर्मेअविकरणेद्वितीया एतद्वारणमात्रे
ण तेषां कण्टशोभाभवतीतिभावः कीदृशं अधरीकृतः स्वगुणैर्हीनीकृतोदारो मुक्ताहारो
येन पुनः कीदृशं उदासिताः स्वगुणैः स्वकृतावाभाः सुन्दर्योयेन हरिसुरतवर्णनेन जयदेव
भणितं मणिहारादिभ्यो वाऽधिकमितिभावः ॥ ८ ॥

सामांद्रक्ष्यतिवक्ष्यतिस्मरकथांप्रत्यंगमालिंगनैःप्रीतिं
यास्यतिरंस्यतेसखिसमागत्येतिचिंताकुलः ॥ सत्त्वांप
श्यतिवेपतेपुलकयत्यानंदतिस्विद्यति प्रत्युद्गच्छतिमू
च्छतिस्थिरतमःपुंजेनिकुंजेप्रियः ॥ ९ ॥

एवमनभिगच्छंतं श्रीकृष्णस्य तदुत्कंठां निरूपयति सामामित्यादि हे सखि सा
राभा मां वक्ष्यति आदरेण दक्षिप्यते दृष्ट्वा स्मरकथां मनोहरानंगकेलिवात्तां वक्ष्यति
वदिप्यति अनंगालापं कृत्वा प्रत्यंगं प्रत्यवयवं आलिंगनैः प्रीतिं स्नेहं यास्यति प्रा
प्स्यति प्रीतासती मयासहरंस्यते क्रीडिष्यति इत्यनेन प्रकारेण चिंतायुक्तः सप्रियोवह
भः श्रीकृष्णो निकुंजे लतामंदिरे स्थिरतमः पुजेनिश्चलांधकारसमूहे समागत्य त्वां
पश्यति त्वद्विया वेपते कंपते एतेन प्रथमसमागमावस्थामनुभवतीति ध्वनिः तच्चि
हमाह पुलकयत्यंगानि तवालिंगनं विभाव्य त्वत्स्पर्शसुखेन पुलकांगोभवतीति ध्वनिः
किंच सुरतकेलिं संभाव्यानंदति सानंदोभवति किंच सुरतसुखं विभाव्य स्विद्यति प्रस्वे
द्युक्तोभवति किंच त्वामागतां पुरतोविभाव्य प्रत्युद्गच्छति प्रत्युत्थानं करोति किंच त्वा
मदृष्ट्वा मूच्छति क्लेशंप्राप्नोति किं बहुधाकर्तव्यं गोपालभूपस्यांति कं त्वयांगतव्यमिति
ममप्रार्थना ॥ ९ ॥

अक्ष्णोर्निक्षिपदंजनंश्रवणयोस्तापिच्छगुच्छावलिंमू
र्ध्निश्यामसरोजदामकुचयोःकस्तूरिकापत्रकम् ॥ धूर्ता

नामभिसारसत्वरहृदांविष्वङ्निकुंजेसरि ध्वातं नीलनि
चोलचारुसुदृशांप्रत्यंगमालिंगति ॥ २ ॥

गमनं केलियोग्यमंधकारं वर्णयन्नि अचणोरिनि हे सखिगये ध्वानं निविष्टांधकारं
विष्वक् निकुंजे सर्वतः कुंजलतामंडपे सुदृशां सुदराक्षीणां प्रत्यंगं अवगम्य प्रति आलि
गति तद्वदालिंगनव्याजेन स्मिन् त्वदामंतव्य मितिभावः कीदृशं ध्वातं अचणोर्नैत्रयो
रंजनं कज्जलं निक्षिपत् विन्यसत् श्रवणयोः कर्णयोस्तापिच्छगुच्छावलीं तमालस्तव
कश्रेणीं निक्षिपदिति सर्वत्रयोज्यम् किंच मूर्ध्निश्यामसरोजदामर्नालोत्पलमालां किंच
कुचयोः स्तनयोः कस्तूरिकापत्रकं मृगमदपत्ररचनां कीदृशं ध्वातं नीलनिचोलचारु
नीलवज्रवत् चारु मनोहरं कीदृशीनां सुदृशां धूर्तानां परवंचकानां पुनः कीदृशीनां अ
भिसारे सत्वरं शीघ्रं हृद्यतो यासां तास्तासां धूर्तः स्याद्वचकै भाले चेति हारावली
तापिच्छस्तु तमालक इत्यपि ॥ २ ॥

काश्मीरगौरवपुषामभिसारिकाणामाबद्धरेखमभितो
रुचिमंजरीभिः ॥ एतत्तमालदलनीलतमंतमिसूतत्प्रेम
हेमनिकपोपलतांतनोति ॥ ३ ॥

आस्तांतावदभिसरणं त्वत्प्रणयपरीक्षार्थमेव तदुच्यते काश्मीरति हे राधे गन
त मित्रमंधकारं तत्प्रेम तामामभिसारिकाणां प्रेम प्रीतिस्तदेव हेमसुवर्णं तस्य निक
षोपलतां कर्षणपापाणतां तनोति विस्तारयति ध्वातालिंगनं यदीदृशं तर्हि कृपया
लिंगनं कीदृशं भविष्यतीत्यमूल्यप्रणयसूचितइतिध्वनिः कीदृशं तमालपल्लवनीलतम
मतिशयेन श्यामं कीदृशं तत्प्रेमहेम अभिसारिकाणां लीलाभितः सर्वतः रुचिमंज
रीभिः कांतिकिरणैरावद्धा कृतारेखा येन कीदृशीनां काश्मीरं कुकुमं तद्वद्गौरं पीतं
वपुर्यासां एतेन सौंदर्यप्रभावबाहुल्यं वाभिसारिकासूचितमितिध्वनिः तादृशोवकारि
भिसरंतीत्यभिसारिका ॥ ३ ॥

हारावलीतरलकांचनकांचिदाममञ्जरिकंकणमणि
द्युतिदीपितस्य ॥ द्वारेनिकुंजनिलयस्यहरिं निरीक्ष्यव्री
डावतीमथसखीप्रियमित्युवाच ॥ ४ ॥

किंच हारावलीनि अथानन्तरं सखी राधा निजमाद पुनरपिउवाच कीदृशीं निकुंज
निलयस्य चोरमन्दिरस्य द्वारे स्वांगदीप्त्यान्यकारे हरिं निरीक्ष्य श्रीडावतीं खजाव

तीं कीदृशस्य हाशवत्यो मुक्ताहारश्रेण्यस्तासांतरलोयो मध्यमणिर्मध्यनायकः कांच
नस्य सुवर्णस्य कांचिदाम मेखलादाम मंजीरं नूपुरं कंकणं करभूषणमेतेषु खचिताये म
ण्यस्तेषां श्रुत्यादीप्त्या दीपितस्य प्रकाशितस्य निनीय वा पाठः प्रियमित्युवाचेति
पाठः श्रीज्ञावतीं राधामानीय पियं हरिमुवाचेति वा योजना तरलश्चंचलेखद्गे हारम
ध्यमणावपीति विश्वः निलयश्चोरमन्दिर इति हारावली ॥ ४ ॥

वराढीरागेमंठताले ॥

**मंजुतरकुंजतलकेलिसदने ॥ प्रविशराधेमाधवसमी
पमिहविलस रतिरभसहसितवदने ॥ १ ॥ ध्रुपदम् ॥**

वराढीरागे मंठताले ध्रुपदानां लक्षणमुक्तेमेव श्लोकोक्तं गीतेनाह मंजुतरेत्यादिना
हे राधे इहास्मिन् मंजुतरं मनोहरतरं यत्रिकुंजतलं लताभ्यन्तरदेशस्तदेव केलिसदनं
श्रीडामन्दिरं तस्मिन्माधवसमीपमन्ति प्रविश गच्छ तत्र विलस विहारं कुरु एतेन
विद्वारातिशयउक्तः कीदृशे केलिमन्दिरे राधे रः कामोऽधि अधिको यत्र तादृशे रति
रभसेन सुरतोत्साहेन हसितं वदनं यस्यास्तत्संबुद्धिः ॥ १ ॥

**नवलसदशोकदलशयनसारे ॥ प्रविशराधेमाधवस
मीपमिह विलसकुचकलशतरलहारे ॥ २ ॥**

कीदृशे नवं नूतनं लसच्छोभमानं यदशोकदलपत्रं तन्निमित्ते शयने शय्यायां सा
रोरलं यत्र तादृशे राधासंबोधनं कुंजविशेषणं वा पुनः कीदृशे कुचयोस्तनयोर्मध्ये
तरलश्चंचलो वा हारो मुक्ताहारो यत्र तादृशं संबोधनं कुंजविशेषणं वा श्रीकृष्णपक्षे
काकाक्षिगोलकन्यायेन श्रीराधासंबोधनं सदनविशेषणंच हेमाधवसमीपं प्रकरणात्
राधायाः समीपमिह कुंजसदनं प्रविश विहरेतिच सर्वत्र योजनाज्ञातव्या ॥ २ ॥

**कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे ॥ प्रविशराधेमाधवस
मीपमिहविलस कुसुमसुकुमारदेहे ॥ ३ ॥**

किंच कुसुमेति कीदृशे इह कुसुमचयेन पुष्पसमूहेन रचितं कृतं शुचिभृङ्गारस्त
द्भोगायवासगेहं शयनमन्दिरं यत्र कीदृशे कुसुमवत् सुकुमारो देहो यस्यातिमृदुले राधा
विशेषणं वा अन्यत्पूर्ववत् ॥ रः कामोत्पादके कम्पे युद्धेऽधः कम्पने तथेत्यनेकार्थः ॥ ३ ॥

**मृदुचलमलयपवनसुराभिशीते ॥ प्रविशराधेमाधव
समीपमिहविलस वलितललितगीते ॥ ४ ॥**

मृदुचक्षेति हे रसेन वलितं कृतं खलितं मनोहरं गीतं यया तत्संनुद्धिः हेराधे इह
कोलिसदने विलस कीदृशेइह मृदुश्चलश्चंचलो यो मलयपवनस्तेन संपर्कवशात् सुर
भे एवंभूतं सत् शीतलं तस्मिन् ॥ ४ ॥

विततबहुवह्निनवपल्लवधने ॥ प्रविशराधेमाधवसमी
पमिहविलस चिरमिलितपीनजधने ॥ ५ ॥

विततेति हेचिरमिलिते बहुकाले अन्योन्यसंबन्धे पीनेमांसले जधने यस्यास्तत्सं
नुद्धिः हेराधेइह विलस कीदृशेइह वितता इतस्ततो विशीर्णाबद्ध्यो वल्लयो वल्यस्तास
नवपल्लवास्तैर्धने निविडे शयने इत्यध्याहारः निविडशयन इत्यर्थः ॥ ५ ॥

मधुमिलितमधुपकुलकलितरावे ॥ प्रविशराधेमाधव
समीपमिहविलस मदनरभसरसभावे ॥ ६ ॥

मध्विति हेमदनरभसः कामरभसः शृङ्गारस्तस्य भावोऽभिप्रायो यस्यास्तत्संनुद्धिः
कीदृशेइह मधुनि पुष्परसेमिलितानि तत्पानार्थमित्यर्थः यानि मधुपकुलानि भ्रमरसमू
हास्तैः कलितः कृतोरावः शब्दो यस्मिन् ॥ ६ ॥

मधुतरलपिकनिकरनिनदमुखरे ॥ प्रविशराधेमाधव
समीपमिहविलस दशनरुचिरुचिरशिखरे ॥ ७ ॥

मधुतरलेति हे दशनरुचिस्तवदन्तदीप्तिरेवरुचिरं शिखरं माणिक्यविशेषो यस्या
स्तत्संनुद्धिः कीदृशे इहमधुनावसन्तेन तरलश्चञ्चलः पिकनिकरः कोकिलसमूहस्तस्यनि
नदेनशब्देन मुखरेशब्दायिते पकदाडिमर्बाजाभं माणिक्यंशिखरंविदुः इति शाश्वतः ॥

विहितपद्मावतसुखसमाजे ॥ कुरुमुरारेमङ्गलशता
निभणातिजयदेवकविराजराजे ॥ ८ ॥

विहतेति हेमुरारे कृष्णत्वं जयदेवकविराजराजेमङ्गलशतानि कुरु कीदृशे जयदेवक
विराजराजे विहितः कृतः पद्मावत्याः स्वभ्रियः सुखसमाजः शुभसमूहोयस्मिन् एतेन
स्वनायिकायामेव प्रेमातिशयोदर्शितः नत्वन्यस्यां पुनः कीदृशे भणतिच गुणान्वदति
क्वचित्प्रविशराधे माधवसमीपभणितेतिपाठः ॥ ८ ॥

त्वांचित्तेनचिरंवहन्नयमतिश्रान्तोभूशंतापितः कन्दर्पे
णचपातुमिच्छतिसुधासम्बाधबिम्बाधरम् ॥ अस्याङ्कन्त

दलंकुरुक्षणमिहभ्रूक्षेपलक्ष्मीनवक्रीतेदासइवोपसेवित
पदाम्भोजेकुतःसम्भ्रमः ॥ १ ॥

एवमप्यप्रसन्नां पुनः प्रसादयन्त्याह त्वामित्यादिना हेसखि अन्यत्रजवधूजनदुरा
पोप्ययं श्रीकृष्णस्तवैवसुखभः तव सुधयामृतेनसम्बाधं सान्द्रं बिम्बाधरंपातुं पानंकर्तुं
मिच्छति कीदृशः त्वांचित्तेन मनसाचिरं सर्वदा वहन्तिश्रान्तोतिशयश्रमयुक्तः किञ्च
कन्दर्पेण कामाग्निनाच भूशमतिशयेन तापितोदग्धः अन्योपि भाराक्रान्तो मधुरपाना
दिना स्वामिन्याच जीव्यत इतिभावः तस्मादेवमनुरक्तस्यास्य कृष्णस्याङ्गमुत्सङ्गं क्षयं
क्षयमात्रमलं कुरुभूषय बहुबलभोगंकृष्ण इति मत्वेहास्मिन् कृष्णेकुतः सम्भ्रमः सन्दे
हः तत्रहेतुः दासइव सेवके कीदृशे भ्रूक्षेपः कटाक्षपातोमदीयमितिबिलोकनं तस्ययाल
क्ष्मीः शोभा तदेव घनंतस्य योलव अल्पमौल्यं नेत्रकोणनिरिक्षणं तेनकृतेगृहीते पुनः
कीदृशे तवैवोपसेवितं पदाम्भोजंचरणकमलंयेन ॥ १ ॥

साससाध्वससानन्दंगोविन्देलोललोचना ॥ सिंजा
नामञ्जुमञ्जीरंप्रविवेशनिवेशनम् ॥ २ ॥

एवमनुनयसन्तुष्टानिकुञ्जं प्रविवेशेत्याह सेति साराधानिवेशनं केलिमान्दिरं प्रवि
वेश किंकुर्वतां मञ्जुमञ्जीरं मनोहरनूपुरं सिंजाना वादयन्ती ससाध्वसं सुरतभयसहितं
सानन्दमानन्दसाहितं यथास्यात्तथा कीदृशी गोविन्देलोले चञ्चले लोचनेनेत्रे यस्याः सा
सिंजानेति सात्विक कम्पेनचरणस्खलनं साध्वसदृषौ व्यभिचारभावौ लोललोचनेति
रसानुभावः कटाक्षः एतेन शृङ्गाररसः साङ्गस्तयोर्मिलनेसञ्जात इति निरूपितम् ॥ २ ॥

वराडीरागेरूपकताले ॥

राधावदनविलोकनविकसितविविधविकारविभङ्गम्
जलनिधिमिवविधुमण्डलदर्शनतरलिततुङ्गतरङ्गम् ॥ १ ॥
हरिमेकरसश्चिरमभिलाषितविलासम् ॥ सादृशगुरुहर्ष
वशंवदवदनमनङ्गनिवासम् ॥ ध्रुपदम् ॥

रागतालध्रुपदानिपूर्ववत् एवं निकुञ्जमन्दिरे प्रवेश्य तां सम्प्रतिहरिदर्शनमहोत्स
वानाह राधेति साराधा हरिददर्श कीदृशं राधावदनचन्द्रविलोकनेन विकसिता ये न
नाविकाराजृम्भाङ्गविमर्दनाद्यास्तएव विशिष्टोर्मयोयत्र तंक्रमिव जलनिधिमिव समुद्रमि
त्रं निर्दिष्टं विधुमण्डलदर्शनेन तरलिताश्चञ्चलीकृत

स्तुङ्गा अत्युच्चान्तरङ्गाः उर्मयो यत्र तं अत्रागाथश्चङ्गाररमन्वेन जलधिसाम्यं श्रीराशाम्
 खस्य चन्द्रसाम्यं जृम्भाङ्गमर्दादीनां तद्गङ्गासाम्यं कीदृशं एकः शङ्काराख्योरमोदुरागोय
 स्यत यद्वाणकस्यां राधायां रसोदुरागोयस्य नान्यायुतं कीदृशं चिरं बहुकालमभिलषि
 तो वाञ्छितो विलासः केलिर्येन तं अथवा चिरमभिलषितः प्रार्थितो विलासो राधासम्ब
 न्धी कीडायेन तं कीदृशं गुरुर्महान् यः प्रियाप्राप्त्या हर्षानन्दस्तस्य वशं वदमन्वीनं वक्तुं
 यस्य तं पुनः कीदृशं अनङ्गनिवातं काममन्दिनं मन्यथकोटिप्रकाशमित्यर्थः ॥ १ ॥

**हारममलतरतारमुरसिदधतंपरिलम्बितदूरम् ॥ स्फु
 टतरफेनकदम्बकरम्बितमिवयमुनाजलपूरम् ॥ २ ॥**

कीदृशं विदूरमतिशयेन परिरम्भाङ्गिण्योरसिबन्धसिद्धारं दधतं विभ्राणं कीदृशं द्वारं
 विमलतरस्तारो विमलमौक्तिकं यत्र तं किमिव स्फुटतरः प्रकाशबहुलोयः फेनसमूहः तेन
 करं वितं मिश्रितं यमुनाजलपूरं प्रवाहमिव अत्र कृष्णश्रुतेः कल्लोलत्वेन यमुनायाः साम्यं
 द्वारस्यातिविमलत्वेन फेनसाम्यं ॥ २ ॥

**श्यामलमृदुलकलेवरमण्डनमधिगतगौरदुकूलम् ॥
 नीलनलिनमिवपीतपरागपटलभरवलयितमूलम् ॥ ३ ॥**

पुनः कीदृशं हरिं श्यामलं मृदुलं कोमलं शरीरमण्डनं शरीरस्य प्रत्यंगयस्य तं कीदृशं
 अधिगतं परिवृतं म्रियांगसादृश्याद्वौरदुकूलं पीतांबरयेन कमिव पीतपरागानां गौरपुष्प
 रेणूनां पटलभरः समूहातिशयस्तेन वलयितं वेष्टितं मूलं यस्य तादृशं नीलकमलमिव अत्र श्री
 कृष्णस्य श्यामत्वेन परागसमूहस्य पीतेनांतर्बहिर्मूले परागावृतत्वादभूतोपमैव ॥ ३ ॥

**तरलदृगंचलचलनमनोहरवदनजनितरतिरागम् ॥
 स्फुटकमलोदरखेलितखल्लनयुगमिवशरदितडागम् ॥ ४ ॥**

कीदृशं हरिं तरलानां चञ्चलानां कटाक्षाणां चलनेन मनोहरं यद्वदनेन जनितो रतिरागः
 मुरतानुरागोयेन तन्मार्गाद्वाधायाः एतेन दर्शनमौल्यपरत्वात् दर्शिता कीदृशं स्फुटानां
 विकसितानां कमलानामुदरेमध्ये खेलितानि क्रीडायुक्तानि खल्लनयुगानि चंचरीटपक्षि
 युगलानि यत्र तादृशं शरदि शरत्काले तडागमिव सरोवरं यथा भवति तथा भवति तथा
 श्रीकृष्णः श्रीराधादर्शनेन भवतीत्यर्थः अत्रेयं व्यवस्था तडागस्थानीयः श्रीकृष्णः विक
 सितकमलस्थानीये तस्य तेनैव कमलोदरस्थानीये नेत्रयोर्मध्यभागे खलितखल्लनस्थानी
 येतन्नेत्रगोलके शरत्स्थानीया श्रीराधेति यथा तथोक्त्यमुज्यं श्रीराधाशरत्प्राकट्येन कृष्ण
 चन्द्रस्य विकासो जात इति ध्वनिः ॥ ४ ॥

वदनकमलपरिशीलनमीलितमिहिरसमकुण्डलशोभ
म् ॥ स्मितरुचिरसमुल्लसिताधरपल्लवकृतरतिलोभम् ५ ॥

कीदृशं हरिं श्रीराधावदनकमलस्य परिशीलनेनात्यादरावलोकनेन मीलिते स्थिरी
भूतेमिहिरसमे सूर्यसदृशे कुण्डलेतयोः शोभायस्यतं तांविनाभरणशोभापिभारवहेति
ध्वनिः यथा सूर्यदर्शनेन श्रीकृष्णवदनकमलप्रकाशोयात इति प्रेमपराकाशदर्शिता की
दृश स्मितरुच्या ईषद्धास्यकान्त्या रुचिरोमनोहरा तथा समुल्लसितो राधाधरपानो
त्कम्पितो योधरपल्लवस्तेन कृतो राधाधारतिलोभः सुरततृष्णायेनतं यथा सूर्यमण्डले
कमलप्रीतिस्तथा श्रीराधामुल्लेच्छेतिध्वनिः अनेन श्रीराधायामेवतस्य रतिलोभो सृष्टि
तो नान्यत्र ॥ ५ ॥

शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुन्दरकुसुमसुकेशम् ॥ ति
मिरोदितविधुमण्डलनिर्मलमलयजतिलकनिवेशम् ६ ॥

कीदृशं शशिकिरणैः क्षुरितं कक्षुरितमुदरयस्य जलधरस्य तद्वत्सुन्दराः सकुसुमाः
केशायस्यतं पुष्पानां चन्द्रकिरणैः साम्यं केशानां वलाहकसाम्यं एतेन नायकस्य नायि
कादर्शनेनातिशयझारित्वमुक्त्वं कीदृशं तिमिरेन्वकारेजदितं यद्विधुमण्डलं चन्द्रबिम्बं तद्व
निर्मलोयो मलयजतिलकस्तस्य निवेशोरचनाविशेषो यस्यतं तिलकस्य वर्तुलत्वात्पूर्णच
न्द्रसाम्यं एतेन नायकस्य वर्तुलत्वात्पूर्णचन्द्रसाम्यं एतेनतिलकशोभोक्ता ॥ ६ ॥

विपुलपुलकभरदन्तुरितंरतिकेलिकलाभिरधीरम् ॥
मणिगणकिरणसमूहसमुज्ज्वलभूषणसुभगशरीरम् ७ ॥

पुनः कीदृशं विपुलैः विस्तीर्णैः पुलकभरैरोमांचितसमूहैदन्तुरितंव्याप्तं अनेनापि
नायकस्य नायिकादर्शनेन रोमांचज्झतिध्वनिः कीदृशं रतिकेलिकलाभिः सुरतक्रीडा
यां चुस्वनलिलङ्गनादिकामकलाचातुरीभिरधीरं चञ्चलं अथवा रतिकेलिकलाभिरुपल
क्षिता श्रीराधातस्यादर्शनेनाधीरं एतेन नायकस्य नायिकादर्शनेनातिव्याकुलतेतिध्वनिः
कीदृशं मणिगणानां आभरणस्यचितरत्नसमूहानां किरणसमूहैः समुज्ज्वलानि दीप्य
मानानि भूषणान्यङ्गाभरणानितैः सुभगं सुन्दरं शरीरं यस्यतं अथवा राधायामणिगण
किरणसमूहेन समुज्ज्वलभूषणैः सुभगं शरीरं यस्यतं अथवा श्रीराधांगान्येव मणिगण
किरणसमूहेन समुज्ज्वलभूषणैः सुभगं शरीरं यस्यतं ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितविभवद्विगुणीकृतभूषणभारम् ॥ प्र
णमतहृदिविनिधायहरिसुचिरंसुकृतोदयसारम् ॥ ८ ॥

श्रीकृष्णभजनं शिष्यन् सर्वानुपदिशति श्रीजयदेवेति हेरसिकाः सुचिरं नितरां हर्मि
साधूनां भजनानुसरणपापतापहरं हृदिविनिधाय हृदये आरोप्य प्रणमत स एव भजनीयो
नान्यइति नमतोतन्नमनमेव सर्वं करिष्यतीत्युपदेशः कीदृशं सुकृतस्य पुण्यस्योदयेनसा
रं प्राप्तियस्यतं ऋगतावितिधातुः हरिस्तुभजनमुकृतिनः प्राप्यतइति प्रसिद्धिः पुनः कीदृशं
श्रीजयदेवभणितस्य गीतस्य विभवेन सामर्थ्येन जयदेवसरस्वत्यास्वशुण्वर्यानेवेति द्विगु
णीकृतो भूषणभारोऽलङ्कारसमूहोपेन जयदेवसरस्वती स्वयमेवोपमालङ्कारवती भवद्गु
णैश्च सुतरामलंकृतेतिभावः ॥ ८ ॥

अतिक्रम्यापांगंश्रवणपथपर्यंतगमनप्रयासेनेवाक्ष्णो
स्तरलतरतारंपतितयोः ॥ इदानींराधायाःप्रियतमसमा
लोकसमयेपपातस्वेदाम्बुप्रसरइवहर्षाश्रुनिकरः ॥ ९ ॥

संलग्नश्रीराधायाः श्रीकृष्णदर्शनेनहर्षं दर्शयत्यतिक्रम्येति इदानींतत्त्वणे प्रियतम
समालोकनसमये कृष्णावलोकनकाले राधायाः अक्ष्णोर्नेत्रयोर्दंष्ट्रांश्रुनिकरः सात्त्विक
भावेनानन्दजलसमूहः पपात कइव अपांगनेत्रप्रांतमतिक्रम्य श्रवणपथस्यकर्णमार्गस्य
पर्यंतगमनप्रयासेनैव स्वेदानुपूरइव प्रस्वेदजलप्रसरइव कीदृशयोरक्ष्णोः श्रीकृष्णदर्शना
भिकांक्षन्तिशयेन चञ्चलत्वं प्रापितयोः प्रायशः श्रीराधादर्शनाच्छ्रीकृष्णस्याप्येतानि
चिह्नानि जातानीतिध्वनिः ॥ ९ ॥

भजंत्यास्तल्पांतं कृतकपटकंडूतिपिहितस्मितेयातेगे
हाद्वहिरवहितालीपरिजने॥प्रियास्यंपदयंत्याः स्मरशरव
शाकूतसुभगं सलज्जायालज्जाव्यगमदिवदूरंमृगदृशः२

पुनस्तदेव प्रकारांतरेणाह भजंत्याइति मृगदृशोमृगाद्वाराधायाः तल्पांतंशब्दयाप्रां
तंभजंत्याः प्राप्तुंवंत्याः अवहिते सावधाने आलीपरिजनेसखीसेवकवर्गे गेहाद्वहियांते
सतिलज्जासखीवदूरमतिशयेन व्यगमदतिदूरमगमत कीदृशे परिजने कृतकपदेन कर्षा
दिकंडूति तेन पिहितस्मितंहास्येनतस्मिन्कीदृश्या प्रियात्स्यंकृष्णमुखं पश्यंत्याः कीदृशं
स्मररसेनकामरसेनाकृतंकीडाविलासस्तेनसुभगं सुन्दरः आकृतस्याद्रयेकामे श्रीङिते
ध्वनितार्थक इतिहलायुधः ॥ १० ॥

जयश्रीविन्यस्तेर्महितइवमन्दारकुसुमैःस्वयंसिंदूरेण
द्विपरणमुदामुद्रितइव ॥ भुजापीडक्रीडाहतकुवल्यापी
डकरिणःप्रकीर्णासृग्बिन्दुर्जयतिभुजदंडोमुरजितः ३ ॥

इतिश्रीगीतगोविन्देऽभिसारिकावर्ण
नेएकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

सर्गातिकविराशिषमाशास्ते मुरजितः श्रीकृष्णस्य भुजदंडोजयति सर्वोत्कर्षेण
वर्तते कीदृशः प्रकीर्णाः सर्वत्र संलग्नाः अष्टकुर्विंदवो रुधिरकरणायत्र कीदृशस्यभुजा
पीडन्य बाहुदण्डस्य क्रीडयाहतः कुवल्यापीडनामाकरीहस्तीयेन तस्य कइव जय श्री
याविजयशोभयोविन्यस्तेर्नानारचयास्मिन्मैर्मक्ष्यरकुसुमैः पारिजातपुष्पैर्महित इव पुजित
इव पुनः कइव स्वयंस्वयमेव सिन्दूरेण द्विपस्य हस्तितोरणे मुदानन्देन मुद्रितइवचिह्नि
तइव अथवा स्वयं आत्मनासिन्दूरेण वीररसोदयेन द्वीपेन द्वाभ्यां श्रीराधाकृष्णाभ्यां
शृङ्गाररसं पिबतीति द्विपः कामस्तेनयोरणः सुरतसंग्रामस्तत्र मुदानन्देन मुद्रितइव
प्रकीर्णं शकलेप्रोक्तं विस्तरेपीति यादवः ॥ ३ ॥

इतिश्रीगोविन्देएकादशःसर्गः ॥ ११ ॥

गतवतिसखीवृन्देमन्दत्रपाभरनिर्भर स्मरशरवहाकू
तस्फीतस्मितस्नपिताधराम् ॥ सरसमनसंदृष्ट्वाराधांमु
हुर्नवपल्लवप्रसवशयनेविक्षिताक्षीमुवाचहरिःप्रियाम् १॥

कीदृशं प्रार्थितां कान्तां राधां संप्राप्य केशवः सुप्तां पल्लवशय्यायामुवाच तस्मि
तमंजुलम् १ गतवतीति सरसंशृङ्गारसहितं यथास्यात्तथा हरिंप्रियां श्रीराधां दृष्ट्वा
च वक्ष्यमाणमिति शेषः कस्मिन् सति सखीवृन्दे लज्जया ऽसंमं अनुपमं गतवति अ
पयास कीदृशीं अमन्दा अविका यावया लज्जा तस्या योभरोतिशयस्त्यागो वातेन ये
स्मरसाः कामवाणास्तद्वसाद्व्यदाकृतं साभिप्रायो विलासो वातेन स्फीतं प्रवृद्धं
यस्मितमदीदास्यं तेनस्तपितौ व्याप्तावधौ यस्यास्तां पुनः कीदृशीं मुहुर्वांरवारम्
नवपल्लव प्रसवशयने नूत्र किशलय पुष्पशय्यायां निहित नयनं एतेन सुरतेच्छा
नम्याः सूताः ॥ १ ॥

विभासरागेएकतालीताले ॥

किशलयशयनतलेकुरुकामिनि चरणनलिनविनिवे
शम् ॥ तवपदपल्लववैरिपराभवमिदमनुभवतुसुवेशम् ॥
क्षणमधुनानारायणमनुगतमनुसरभोराधिके ध्रुपदम् १॥

हरिःप्रियामाहेति यदुक्तं तर्हीतिनाह किशलयेति गीतस्य विभासरागः तत्स्वरूपं
स्वच्छन्द संमानित पुष्पचापः प्रियारसस्वादुरसाभितृप्तः पर्यकमध्येस्य कृतोपवेशो
भासोविपूर्वः किलहेमगौरः तालध्रुवोशेः स्वरूपमुक्रमेव हेराधिकेऽधुनामां अनुसरभञ्जा
कीदृशं क्षणमनुगतं त्वदनुग्रहं क्षणमनुगामिनं अधीनं वा अथवा तवक्षणं मधुनाक्षय
मधुरेण मदेन वसन्तेन वा नुगतवाधीनं पुनः कीदृशं नानापुरपस्तस्याप्येनारः शृङ्गारः
सअयनमाश्रयो यस्यतं तस्येदमित्यगारनञादिभ्यः प्राक्तस्य पद्यादेशः एतेन शृङ्गारः
अयो नारायण इति सिद्धं अथवा नाराचाप नारा अश्रुजलानिवा अयनमाश्रयो यस्य
तं त्वद्वियोगानलसंतप्तत्वाजले वसामि रोदनं करोमि वेति भावः हेकामिनि चरणन
लिनस्य प्रवेशं पल्लवतल्पे कुरुप्रवेशय इदं तवपद पल्लव वैरियतो शयनं तस्या पराभवं
तत्कांत्यातिरस्कारमनुभवतु प्राप्नोतु कीदृशं सुन्दरं पल्लवरचनार्दनालंकृतयपि तवप
द विपक्षं पल्लवतल्पं त्ववरणविन्यास जयं प्राप्नोत्वित्यर्थः अनेनान्यनायिका सिरसु
पादारोयः कृतो भविष्यतीति भावः ॥ १ ॥

करकमलेनकरोमिचरणमहमागमितासिविदूरम् ॥
क्षणमुपकुरुशयनोपरिमामिवनूपुरमनुगतिशूरम् ॥ २ ॥

हे राधे अहं तव चरणं करकमलेन हस्तकमलेन करोमि संवाहयामि कथमिति
चेत् यतस्त्वं विदूरमा गमितासि अतिदूरं आगतासि सख्या नीतासीति वा अतः
क्षणं नूपुरं शयनोपरिशय्यायामुपकुरु नूपुरं चरणयोर्विवेशयेत्यर्थः कमिव अनुगतौ
तवानुसरणे शूरं मामिव नूपुरानुगमनं शूरत्वं कथनव्याजेन तत्पादस्पर्शं प्राश्नेयत्
इति भावः ॥ २ ॥

वदनसुधानिधिगलितममृतमिवरचयवचनमनुकूल
म्॥विरहमिवापनयामिपयोधररोधकमुरासिदुकूलम् ३॥

किंच अमृतमिव जीवनप्रदं वचनमनुकूलं सानुरागं रचयकस्य कीदृशं वदनसेव
सुधानीधिशचन्द्रतस्माद्गलितं च्युतं आज्ञापमिवेत् तर्हि उरसि स्थितं दुकूलं पट्टवस्त्रं वि

रहसिब वियोगमिवां पनयामि दूरीकरोमि किमिति पयोधर रोधकं स्तनाच्छादकं एते
नान्यत्र विरहदुःखशान्तं तु तत्रैवास्तीति ध्वनिः ॥ ३ ॥

**प्रियपरिरम्भणरभसवलितमिव पुलकितमतिदुरवा
पम् ॥ मदुरसिकुचकलशं विनिवेशय शोषय मनसिजता
पम् ॥ ४ ॥**

किंच हे प्रिये वल्लभे मदुरसि ममवत्तसि कुरु कलशं न शयाप्यथैव मनसिजस्य
कामस्य तापसन्तापमात्मनो मम शोषय नाशय तत्स्पर्शमात्रेण कामपीडा निवृत्तिभ
विष्यतीति भावः कमिव प्रियस्य परिरेभे आलिंगने योरभसो राभस्य त्वरोत्कण्ठं तेन
वलितमिव व्यासमिवा कीदृशं पुलकितं जातपुलकं एतेन रससूर्यमाणः पुलकव्याजेन
चरिदुद्भूत इति ध्वन्यते पुनः कीदृशं दुरवापमति दुर्लभं त्वदनुरोधेणैव सुखताध्वनिः
कुचकलशपदं केलि सिन्धुतरुणायोक्तामिति भावः कामज्वरे शीतलजल पूर्य कलशा
लिंगनं विधातव्यमेव यथा कलश कांस्य जलं प्लुतभाजनं विरहिणी वदनज्वर शांत
ये विरचयेन्निपुणस्त सखीजनो नलिनचन्दन पंकजयोजनमिति ॥ ४ ॥

**अधरसुधारसमुपनयभाविनिजीवयमृतमिव दासम् ॥
त्वयिविनिहितमनसं विरहानलदग्धवपुषमविलासम् ॥ ५ ॥**

एवमप्य प्रसन्नं प्रतिभात इवा हे भाविनि प्रशस्तानिप्राये अधरसुधारसं अधरा
मृतं उपनयसमर्प्य अलत्क्रं संयोगं कुर्वित्यर्थः किंच धराभूतं दत्वादासं त्वचरणानुव
र्तिनं मांभूतमिव जीवय त्वदधराभूतं यातेनैव ममजीवनं नान्यथेति भावः किंच त्वयि
विनिहितमनसं त्वद्व्यानेन दत्तं चित्तं किंच विरहीनलेन दग्धवपुषं शरीरं अतएवावि
लासं विलासरहितं एतेन देहैकजीवनमात्रं कथितम् ॥ ५ ॥

**शशिमुखिमुखरयमणिरसनागुणमनुगुणकंठनिनादम् ॥
ममश्रुतियुगलेपिकरवविकलेशमयचिरादवसादम् ॥ ६ ॥**

किंच हे शशिमुखि चंद्रवदने श्रुतियुगले कर्णयुगे मुखिरसनागुणं कांचीदाम मुख
रय वाचालंकारय सुरताविपरीतं विधाय वाचालंकारयेत्यर्थः अनुगुणः सदृशः कंठस्य
निनादः कूजितं यन्नत किंच श्रुतियुगले पिबेरुतैः कोकिलशब्दैर्विकले व्याकुले विरहि
णा तद्द्वनिदुःखदण्ड तदर्पणेनावसादं संतापं ममशयय नाशय रसनाकांचि जिह्वयो
रिति मेदिनीकारः ॥ ६ ॥

मामतिविफलरूपाविफलीकृतमवलोकितुमधुनेदम् ॥
मीलतिलज्जितमिवनयनंतवविरमविसृजरतिस्वेदम् ७ ॥

एवं श्रुत्वा किञ्चिद्विलोकयति ईप्सुप्रसन्नां प्रत्याह मामतीति हे प्रिये इदानीं तवेदनं यनं मामवलोकितुं दृष्टं मीलति मुद्रां प्राप्नोति किमिच्छन्नजितमिव कृता विहिता चरणा दिति कीदृशंमां अतिविफलरूपा अतिशयनरर्थकक्रोधेन विफलीकृतं प्रियावलोकना दिसुखवञ्चितं नयनविशेषण वा विरमनिः फलाक्रोधात् रतौखंदभ्रं पीडादैन्यं वा वि सृज्य त्यज सुतमोहं मादृशे विछन्नोतिध्वनिः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमनुपदनिगदितमधुरिपुमोदम् ॥
जनयतुरसिकजनेषुमनोरमरतिरसभावविनोदम् ॥ ८ ॥

श्रीजयदेवभणितं कथितं इदं गीतं रसिकजनेषु एतत्संभाषितान्तःकरणेषु मनोरमं रतिजनकं रतिसंभोगः शृंगाररसभावाः संचारि सात्त्विकादयस्तेस्तेषां वा विनोदं कौ तुकं जनयतु उत्पादयतु कीदृशमिदं अनुपगतं प्रतिदं निगदितो मधुरिपुमोदः कृष्णहर्षो यत्रकं अथचैवसंचित्रः श्रीजयदेवभणितं श्रियः रागायाः दर्शनेन जयोऽनन्दो यस्य दीव्य ति क्रीडति इतिदेवः सवासौ श्रीकृष्णस्तेन भणितं श्रीराधां प्रतिमामनुसरेण नुनपवा क्यं कथितं कीदृशं अनुपदं निगदितं मधुरंयोः स्वस्वमोदो हर्षोयत्र तादृशं अन्यत्समानं मुत्पीतिः प्रमदोहर्ष इत्यमरः ॥ ८ ॥

प्रत्यूहःपुलकांकुरेणनिविडाश्लेषेनिमेषेणच क्रीडाकू तविलोकितेऽधरसुधापानेकथानर्मभिः ॥ आनन्दाभिग मेनमन्मथकलायुद्धेपियस्मिन्नभूदुद्भूतः सतयोर्वभूवसुर तारम्भःप्रियंभावुकः ॥ ९ ॥

तमनुवर्त्यप्रियं प्रतिभावि सुरतारंभमाह प्रत्यूहेतितयोः राधाकृष्णयोः ससुरतार म्भः प्रियंभावुकः अप्रियभवन शीलः परमसुखकर्ता वा उद्भूतः प्रकटेवभूवः सकः यस्मि न् निविडाश्लेषेण दलितगनेकर्तव्ये सुरतारंभे पुलकांकुरेण रोमोद्भवेन प्रत्यूहो भूत किंच नैतावदं परमपितु सुखारंभे अधरसुधापाने विधेये कथानर्मभिः रहः कथाकौतुकैः प्रत्यू होभूत किंच सुरतारंभे आनन्दा दाविगमेन आनन्दप्राप्त्य मन्मथ कलायुद्धे कामचतुः पञ्चि कलान्वित संग्रामे प्रत्यूहो भूत एतैः सुरते विघ्नबाहुल्यं विपरीत रसस्य दुर्लभताच कथिता ॥ ९ ॥

दोभ्यांसंयमितः पयोधरभरेणार्पीडितः पाणिजैरावि
द्वोदशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीतटेनाहतः ॥ हस्तेनानमितः
कचेऽधरमधुस्यन्देनसंमोहितः कान्तः कामपितृक्षिमाप
तदहोकामस्यवामागतिः ॥ २ ॥

सुरतमेवविचित्रसारम्भे दर्शयति दोभ्यामित्यादि दोभ्यां बाहुभ्यां सापराध इवा
लिङ्गनेशयमितोयत्रितः किञ्च पयोधरभरेण स्तनभारेणर्पीडितः किञ्च पाणिजैर्नखैरा
विद्धः खण्डितः दन्तैः क्षताधरपुटः भङ्गिताधरः श्रोणीतरेवतितम्बेनाहतः संमोहितः कि
ञ्च कचेकेशेधुत्वाहस्तेनानमितो नलीकृतः पादयोर्ल सद्य किञ्च अधरमधुरस्यन्देन अ
धरासृतद्रवेन संमोहितविस्मृतान्धरसः कृतः एवं त्रिङ्गुम्बितोपिकान्तः श्रीकृष्णः कामप्य
निर्वचनीयां तृप्तिमवापतत्रतोहेतोः अहो आश्चर्यं कामस्य वामा विरुद्धागतिः स्थितिः
अथवा वामयति नामयति इति वामापराम्भकारिणी वामामनोज्ञा वा एतेन विपरीत
सुरतस्पर्शमेवोक्तं वामोविरुद्धशीलेस्यात्कूरुरन्ध्रे विकथ्यत इति हलायुवः नायकप्रार्थितो
दण्डः प्रसादत्वेन विनियुक्त इतिध्वनिः ॥ २ ॥

मारांकेरतिकेलिसंकुलरणारम्भेतयासाहसप्रायंका
न्तजयायकिंचिदुपरिप्रारंभियत्संभ्रमात् ॥ निष्पंदाजघ
नस्थलीशिथिलतादोर्बल्लिहृत्कांपितंवक्षोमीलितमक्षिपौ
रुपरसःस्त्रीणांकुतःसिद्धयति ॥ ३ ॥

तस्य तृप्तिं विशिनष्टि मारांक इति अनया श्रीराधया साहप्रायं सबहुलं कांतजया
य श्रीकृष्णजयं कर्तुं तदुपरिकांतो परिकिंचिल्लोकोत्तर सुरतमिति शेषः रतिकेले सं
कुल रणारम्भे रतिकेलेभिः संश्लेषं जुवनादिभिः संकुले व्याप्ते रणारम्भे संग्रामोपक्रमेय
त यदा प्रारंभितदा सादृशात्संभ्रमात् जघनस्थली निःस्पंदा निश्चलाभूदितिशेषः कीदृशे
कामस्यांकः द्विदं नखचलादि यत्र किंच दोर्बल्लिहृत्कांपितं शिथिलतारल्यर्थभूता बल्लोह
दयं उत्कांपितं अचिच्चक्षुर्मीलितं मुद्रितं आलिंगनाय केनापि रसाविशेषणं सर्वजातमिति
भावः एवंकृतोपि स्त्रीणां पौरुषरसः पुरुषाभिलाषः कुतः कथं सिद्धयति अपितु न सि
द्धये देवेत्यर्थः संकीर्णं संकुले व्याप्त इति यादवः ॥ ३ ॥

तस्याः पाटलपाणिजांकितमुरोनिद्राकपायेदृशौनिधुं

ताधरशोणिमाविलुलितस्त्रस्तसृजोमूर्धजाः ॥ कांचीदा
मदरदलथांचलमितिप्रातर्निखातैर्दृशोरेभिःकामशरैस्तद
द्भुतमहोपत्युर्मनःकीलितम् ॥ ४ ॥

एवं पुरुषार्थितेन स्वजयमलभमाना स्वभावमवलंब्यात्मजयं कृतवतीति तामेव
जयसंपत्तिमाह तस्या इति एभिः पूर्वोक्तैः कामशरैः पत्युर्मनः कीलितं वशीकृतं
तदद्भुतमाश्चर्यमभूत् मनसाप्ययमन्य वधुमागच्छेदिति भावः कीदृशेः प्रातर्नि
खातैः प्रातः प्रातःकाले दृशोर्नत्रयोर्भिरवाजैरारोपितैः केते सरास्तानाह तस्याः रा
धायाः उरः पाटल पाणिजैः रक्तनखैरंकितं चिह्नितं तस्याः दृशौनयने निद्रया कपा
येति लोहितो तस्याः अधर सौण्डिमा अधररागः निद्रातः पीतः चुम्बनादिना किञ्च त
स्याः मूर्धजाः केशाः विलुलिताश्रस्ताः शिथिलिताश्रजो मालयेभ्यस्ते तस्याः दर ईष
त् सर्थे शिथिलं अंच अंचलं वस्त्रान्तं तादृशं कांचीदासमेखला गुणनीवी मोचनां ता
नि कामपंचशरत्वेन निरूपितानि अन्यत्र निखातैर्वाणै रन्यत्कीलितं मिदमित्याश्च
यैमित्यर्थः ॥ ४ ॥

व्याकोसःकेशपाशस्तरलितमलकैःस्वेदलोत्प्लोकपो
लौदष्टाविंवाधरश्रीःशुचकलशरुचाहारिताहारयष्टिः॥ कां
चीकांचिद्गताशास्तनजधनपदंपाणिनाच्छाद्यसद्यःपश्यं
तीसत्रयंमांतदपिविलुलितसूग्धरेयंधिनोति ॥ ५ ॥

तदेवाह व्याकोस इति इयं श्रीराधा तदपिमां विनोति प्रीणयति यद्यपि केशपाशः
केशकलापोव्याकोसो विलुलितो जातः अलकैश्चूर्णं कुन्तलैस्तरलितं इतस्ततः प्रसृत
कपोलौ स्वेदेन सात्विकभावजलेन चंचलौ विम्बाधरः श्रीः दृष्टा खण्डिता कुचकलश
रुचा कान्त्याहार यष्टिर्हार कलापः हरिता निर्जिताः कांची मेखला कांचिदासांदि स
गता चालिता तथा विधा जातापि किं कुर्वतीह स्तन जवणपदं स्तन नितंबं भाग मा
च्छाद्य सद्यः शीघ्रं सत्रयं सखज्जमां पश्यति कीदृशी विलुलितां म्लानां सजं धारयन्ति
मज्जया यकृतं प्रयत्ना स्वयमेव प्राप्तपरा भवेति भावः ॥ ५ ॥

रामकरीरागेणयतितालेगीयते

कुरुयदुनन्दनचन्दनशिशिरतरेणकरेणपयोधरे ॥ मृग

मदपत्रकमत्रमनोभवमंगलकशलसहोदरे १ निजगादसा
यदुनन्दनेक्रीडतिहृदयानन्दने ॥ ५० ॥

यद्राधानिजगाद तदेवगीतेनाहकुर्वितिरामकरीरागः हृदयानन्दने चित्तहर्षकेयदुनन्द
ने कृष्णेक्रीडतिसति साराधा निजगादउक्त्वती किंनिजगादेत्यतआह हेयदुनन्दनकृष्ण
न्ने ममअवास्मिन्पयोधरे करेणस्वहस्तेन मृगमदपत्रकं कस्तूरिका पत्रावलीकुरु कीदृशे
नक्रोण चन्दनवच्छिशिरेण अतिशीतलेन कीदृशेपयोधरे मनोभवस्य कामस्य मङ्गला
यकलशः पूर्णकुंभस्तस्य सहोदरे तुल्यमङ्गलं हिरण्यमितिवा ॥ १ ॥

अलिकुलगङ्गनसञ्जनकरतिनायकसायकमोचने ॥
त्वदधरचुंबनलंबितकज्जलमुज्ज्वलयप्रियलोचने ॥ २ ॥

किंचिद्वैप्रियवल्गुभा लोचनेनेधे त्वदधर चुंबनेनलंबितंविगलितं कज्जलमुज्ज्वलय पुन
रप्यया कीदृशं भ्रमरसमूहमर्दनं पराभवजननं कीदृशे रतिनायकस्य कामस्य सायकान्
मोचयतीतिमेचने कामवाणाय हारिणि यद्वीक्ष्य जगद्विजयाय कामोवाणंनमुञ्चति तादृशे
पुनः कीदृशे कामजालस्य क्रीडा किंवापरमप्याह हेशुभवेन रुचिरमूर्ते ममश्रुतिमण्डले
कर्णप्रदेशे कृण्वले निवेशयार्पया ॥ २ ॥

नयनकुरङ्गतरङ्गविकासनिरासकरेश्रुतिमण्डले ॥ म
नसिजपाशविलासधरेशुभवेशनिवेशयकुण्डले ॥ ३ ॥

कीदृशे नयनकुरंगस्य नेत्रमृगस्य तरङ्गानां विकासस्य प्रकाशस्य निरासकरे निरो
रके एतेनकर्णात् विशाललोचनत्वमुक्तं उकारके वेपाडलङ्करणे केलिभवेन्दुभुतभावक
इतिवैजयन्ती लंबितंगलिते प्रोक्तंलंबमानदुरापयोरितिरितकोपः ॥ ३ ॥

भ्रमरचयंरचयंतमुपरिरुचिरंशुचिरंममसन्मुखे ॥ जि
तकमलेविमलेपरिकर्मयनर्मजनकमलकंसुखे ॥ ४ ॥

किंचिद्वैप्रियेमममुखे अलंकंचूर्णं कुंतलंपरिकर्मयमंडप चुंबनादिना अलंकं कीदृशं
उपरिमुखोपरिशुचिरं निरंतरं भ्रमरसमूहं भ्रमरश्रेणीशोभां जनयंतंसजातीयं बुद्ध्याभ्रम
रास्तत्र पतंतीतिभावः पुनः कीदृशं रुचिरमनोहरं नर्मजनकं परिहासक्रीडाकारकं नर्म
जनः परिहाससखीजनः तस्यकं सुखरूपेवा कीदृशे विमलेनिर्मले अनेनकलंकाभावः सू
चित् सुन्दरेऽनुग्रहाभि मुखापुन वीक्ष्ये ॥ ४ ॥

जित कमलजितमात्म नयनकांत्याकमलं येनूतन्संबोधनं वातदा त्रिविमले कामस्तेन
विमलेप्रसन्नो परिकर्म प्रतिकृतौभूषणे दासकर्मणीति कौपसर्वस्वे ॥ ४ ॥

**मृगमदरसवलितंललितंकुरु तिलकमलिकरजनीक
रे॥विहितकलंककलंकमलाननविश्रमितश्रमसीकरे५ ॥**

मृगमद हे कृष्ण अलिकर रजनीकरे ललाटचंद्रे तिलकंकुरु रचयाकदिशां कस्तूरी
रसेन निर्मितं अतएव ललितं मनोहर विहितावृता कलंककला चंद्रकलंक शोभा लाट
श्यं येनतत कीदृशो विश्रमितो विश्रामं प्रापितो श्रममीकरोवुकणोपत्र तादृशे ललाटम
लिकं गोधिरित्यमरः मृगनाभिर्मृगमदः कस्तूरी गंधशेपर इति हारावलीवलितं निर्मिते
युक्त इति यादवः सीकरोवु करणाश्रित इत्यमरः रोहिणीशो निशानाथो रजनीकर इति
इलायुधः ॥ ५ ॥

**ममरुचिरेचिकुरेकुरुमानदमनसिजध्वजचामरे ॥ र
तिगलतेललितेकुसुमानिशिखंडिशिखंडकडामरे ॥ ६ ॥**

किंचहेमानद मानखण्डन प्रदायक इतिवाममरुचिरे सुन्दरेचिकुरे केशपास्ते कुसु
मानिकुरुचरया मनसिजस्य कामस्यध्वजचामर तुल्येकीदृशोरतिगलिते सुरतसमये व
धनमुक्ते शृंगारेचेष्टया सुन्दरेवा कीदृशे शिखंडिनो मयूरस्य शिखंडकाश्चंद्रकास्तएव
डामरा आटोपा आडंबर वाचाकचिक्याति वायस्यतादृशो डामरोवाय भेदास्यादा
टोपसिः खिनामपीतिभोज ॥ ६ ॥

**सरसधनेजघनेममशम्बरदारणवारणकंदरे ॥ मणिर
शनावसनाभरणानिशुभाशयवासयसुन्दरे ॥ ७ ॥**

हेप्युमासयप्युमांतःकरणासमसुन्दरे जघनेनितंवेमणि रसनामणि पंचित लुद्धं
टिका वसनाभरणानि वासय परिधानं कारयकीदृशो सरसेशृंगारादि रसमाहितेघने
निविडेचकर्मधारयः पुनः कीदृशे शंबरदारणः सएववारणः कुंजरस्तस्य कंदरेनिवासे कुं
जरोवारणः करीत्यमरः ॥ ७ ॥

**श्रीजयदेववचसिशुभदेहृदयंसदयंकुरुमण्डने ॥ हरि
चरणस्मरणामृतनिर्मितकलिकलुपज्वरखंडने ॥ ८ ॥**

श्रीजयदेवेतिहेभक्तजनतवंमण्डने अलङ्कारभूते शुभदे कल्याणप्रदे श्रीजयदेववच
सिगीतरूपे हृदयमनः सदयं दयायुक्तनत्परंकुर्वित्यर्थः कीदृशेवचसि हरिचरणस्मरणा
श्रुतेन निर्मितंकृतं कलिकलुपज्वरस्य कलिकृतपापहपज्वरस्य खण्डनं नाशयेन ॥ ८ ॥

प्रतिबिंबसंबलतयाविभ्रद्वपुर्विक्रियाम् पादाभोरुहधा
रिवारिधिसुतामक्षणादिदृक्षुःशतैः ॥ कायव्यूहमिवाचरन्नु
पचिताकूतोहरिःपातुवः ॥ १ ॥

सर्गांतकविराशिषमासास्ते पर्यमिति हरिर्वायुस्मान् पातुरक्षतु कीदृशः कायव्यूहं
बृहदशरीरमिवाचरन् उपस्थितं समृद्धं आकृतं कामभागेयस्यसः कीदृशः अक्षणांशतैःसह
कैःपादाभोरुजं कृष्णचरण कमलधारयति वारणीयावारिधिसुतालचर्माक्षादिदृक्षुः द्रष्टुमि
च्छुःलक्ष्मीदर्शनंतु नेत्रगुग्मेनन संभवतीति कायव्यूहंनेत्रसदृशंकृत्वा द्रष्टव्येति भावःकिं
कुर्वन् पर्यकीकृतः शय्यास्थाने कृतोयोनागनायकः शेषस्तस्य फणश्रेणीनांपंक्तीनायेमण
यस्तेषां गणेषुसमूहे संक्रांतबिंब संबलतया संबद्धप्रति बिंबप्रसरणेन वपुर्विक्रियां विस्तर
प्रकारं विभ्रतदधत् मणीनामनंतत्वादनेंत देहलभेन तादृक्नेत्रलाभोभृदित्यर्थः पक्षेवारि
धितुल्यगुणो वृषभानुस्तत्सुता श्रीराधांतदर्शनमेकेनत्रपुषा कुर्वाणोपि तोषमलसमात्रः
कायव्यूहमिवा चरन्वितितुल्यं अस्मिन्पक्षेताम शब्देननाशनं तंप्रतिशोभार्थं निदिताये
मपिगणा इत्यादि व्याख्येयंश्रेणीतु कथितापंक्तीश्रेणी तुल्यार्थमसंहता पीतियादवः सं
क्रांतः प्रतिबिंबेत्यात्प्रवेशे संक्रमेपि चेदित्यपि ॥ १ ॥

त्वामप्राप्यमयिस्वयंवरपरांक्षीरोदतीरोदरेशङ्केसुन्द
रिकालकूटमपिवन्मूढोमृडानीपतिः ॥ इत्थंपूर्वकथाभि
रन्यमनसोविक्षिप्यवामांचलं राधायाःस्तनकोरकोपरि
मिलन्नेत्रोहरिःपातुवः ॥ २ ॥

पुनः कविर्यन्थसमासायाशिषमासास्तेत्वामिति हरिर्वः पातु हेसुन्दरि मृडानीपतिः
रुद्रः क्षीरोदतीरोदरे क्षीरसमुद्रतटे त्वामप्राप्यकालकूटं विषमपिवदितशङ्के इत्थमनेन पृ
र्वकथाभिरन्य मनसाऽन्य मनस्कायावचोचलं स्तनावरकवचं विक्षिप्य यसारैराधाया
स्तनकोरकौ जातान्कुरौ तदुपरि मिलन्नेत्रः कीदृशीं त्वां मयिस्वयं वरपरां अनेन किशोर
लीलासत्वंध्वनिः ॥ २ ॥

साध्वीमाध्वीकचिंतानभवतिभवतः शर्करेकर्कशासि
द्राक्षेद्रक्ष्यंतिकेत्वाममृतमृतमसिक्षीरनीरंसस्ते ॥ माक
न्दक्रन्दकान्ताधरधराणितलंगच्छयच्छान्तियावद्भावच्छृङ्गा
रसारस्वतानिजयदेवस्यविष्वग्वचांसि ॥ ३ ॥

इदानीं कविरात्मनः काव्यस्य माधुर्यादि गुणत्वं कथयति साध्वीति हे माध्वीरा
मयो भवनस्तत्रैयं मधुरा हेमिति चिंतां साध्वी न भवति एतत्प्रदर्शं भवामीति चित्तैव
न कार्योकिंच हे शर्करे त्वंच कर्कसासि कार्कस्येन रजोरूपासीत्यर्थः किंच हे द्राक्षे त्वां
केद्रक्ष्यंति आस्वादयिष्यन्ति अवलोकयिष्यन्ति त्रिधा किंच हे श्रमृतत्वयापि माधुर्यमाद
कादकादि गुणातिशयेन मर्वीनभार्यः तदपेक्षया त्वंमृतमसि हे क्षीरते तवरसः नीरंजल
वद मधुरं हे माकंदय कांतफल कंद विलप किंच हे कांताधर त्वं पातालंगच्छ जयदेव
स्य विष्वक्सामस्त्यैववचांसि यावत् शृंगारभावं श्रीराधाकृष्णविषयं वच्छंति तान्भु
ष्माभिर्गन्धैः कीदृशा निशारस्त्रतानि सरस्वती सारभूतानि जयदेवभाषितामृतेन सर्वे
पदार्थानिराकृता इतिभावः ॥ ३ ॥

साधूनांस्वतएवसंमतिरिहस्यादेवभक्त्यर्थनामालो
च्यग्रंथनश्रमंचविदुषामस्मिन्भवेदादरः ॥ येकेचित्परकृ
त्पयश्रुतिपरास्तानर्थयेमत्कृतिं भूयोवीक्ष्यवदंस्त्ववद्यमिह
वेत्सावासनास्थास्यति ॥ ४ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेषुपीतपीतांबरोनामद्वादशःसर्गः ॥१२॥

श्रीभोजदेवप्रणवस्य रामदेवीसुतस्य श्रीजयदेवकस्य पारापारादि प्रियवर्ग कंदे
श्रीगीतगोविन्द कावित्वमस्तु स्वटीकायां स्वसम्मति योग्यतामाह साधूनामिति इहां
वनमालिसंजीविन्यां श्रीगीतगोविन्द टीकायां भक्त्याधिनां साधूनां भक्तानां संमतिः
स्वीकारः स्यादेव विदुषामपि नानाशृङ्गाररस ग्रन्थनश्रमं विचार्य अस्यामादरो भवेद्
व येच भक्ति पाण्डित्यहीना विरलाः परग्रन्थनिन्दा परास्तानर्थ ये पाचे कित्तस्तत्कृ
तिभूयो वारंवारं वीक्ष्य इहटीकायाम वयं वदन्तु कीकाश्रमेणु ज्ञातेषु पर निन्देच्छा
वासनास्थास्यति चेत् भक्तिमार्गं परिशीलनेन कुतः साधुवासनेति टीकासप्तकमालोक्य
सारसारंसमुद्धृतां तत्रापि स्वलिखितं किञ्चित् कृतुमर्हत्तुप्युच्यते १ शिवदासतनूजेन भट्टे
नवनमालिना । गीतगोविन्दटीकेयं विरचिताशुभदान्तुवः २ वैशाखेकृष्णपक्षस्यै कादश्यां
शुभमङ्गले । वाराणस्यांकृताटीका भटेनवनमालिना ३ काश्यांनरोत्तमग्रहमहे मध्यमा
ध्वसर्वयोः । रचितागीतगोविन्द टीकाश्रीवनमालिना ४ कालिंदिजातीरविहारशिले
शोपांगणान्नयनाभिरामं । वंशीरवैयंहेत मास्कोटि वेदेसदातद्रूपभानुजारत् ॥ ५ ॥

इतिश्रीमत्कृष्णचन्द्रसेवकोदीच्यावतन्सशिवदासात्मजवनमालिभट्टविर

चित्तायांवनमालिसंजीविन्यांश्रीगीतगोविन्दटीकायांसुपीत

पीतांबरोनामद्वादशःसर्गःसमाप्तःशुभंभूयात् ॥ १२ ॥

ORDER FORM

On receipt of your order you will be sent a licence agreement which should be returned to ELDA duly signed by the legally authorised person.

Please, return this form to:

ELDA S.A.

55-57 rue Brillat Savarin

75013 Paris, France

Tel: +33 1 43 13 33 33 - Fax: +33 1 43 13 33 30

Email: mapelli@elda.org

(fields)

Name and surname*: Saurabh Nasa .....

Indian Institute of Information Technology, Allahabad.....

Information Technology .....

Room No. 207, IIIT-A, Jhansi, Allahabad(U.P.)

1011..... Country*: India.....

2-2552376 Extension-8167 .....

....._02@iiita.ac.in.....

.....-community number (compulsory for European Union member states)

.....LRA member:

YES ☐

NO ☒

.....te to order the following items:

Resource name + short description if needed	Type of use ¹	Quantity
The EMILLE/CHIL corpus	R	1

.....ch use; C = Commercial use

.....ee not included

* 15-03-2005

Signature*:

Saurabh Nasa